

Postamúzeumi évkönyv

POSTAMÚZEUMI ÉVKÖNYV

Maté Audrás

Szakmailag ellenőrizte:

Heckenast Gábor
Horváth Gyula
dr. Kamody Miklós
Kovács Gergelyné
dr. Mészáros Vince
Pammer János
Sebestyén Kálmán

Szerkesztette:

Sebestyén Kálmán

A kézirat lezárva 1988. IV. negyedévben

Postamúzeumi évkönyv

Budapest
1989

Kiadja a Magyar Posta Központja
A kiadásért felelős: dr. Nemesi Konrád
A kiadvány gondozását a Magyar Posta Könyvkiadó végezte
Kiadóvezető: dr. Steinmann Henrik
Olvasószerkesztő: Zsovár Katalin
Műszaki szerkesztő: Nótárius József
Alak: B/5   Terjedelem: 11,8 A/5 ív   Példányszám: 1500
Készült a Fővárosi Nyomdaipari Vállalat 5. sz. üzemegységében
Felelős vezető: Veres István
Budapest, 1989.
ISSN 0237-2851

Előszó

Az évkönyvek összeállítása minden múzeum életében jelentős esemény, de különösen az a Postamúzeum történetében. A több mint 100 esztendeje alapított gyűjteményünk, az 1955 óta működő múzeumunk alapfeladataiból – a Magyar Posta emlékeinek feltárása, gyűjtése, őrzése, tudományos feldolgozása és bemutatása – az utóbbi évtizedekben a tudományos feldolgozás méltatlanul háttérbe szorult.

A múlt század végéről, a századfordulóról Acsády Ignác, Szádeczky Lajos, Hüberth Károly, Munkás (Miavec) László, századunk első feléből Hennyey Vilmos, Hencz Lajos, Mónus Ferenc majd őket követően Pázmány Ödön, Tarnay Albert, Lukász Alfonz, Kadocsa Gyula, s végül napjainkig Vajda Endre és Kamody Miklós postatörténeti kutatásait tartja számon a szakirodalom.

A múzeumunkban folyó tudományos tevékenységről az 1969-1971 között megjelent Posta- és Bélyegmúzeumi Szemle, majd 1985-ben az első Postamúzeumi Évkönyv adott számot. Ez utóbbi előszavában dr. Nemesi Konrád a Magyar Posta Tájékoztatási és marketing osztályának vezetője fogalmazza meg tömörebben, miért hiányoztak eddig a múzeumi tudományos publikációk: „Leginkább azért, mert nem rendelkeztünk egy ilyen nagy és sajátos feladathoz elegendő szakmai-szellemi kapacitással.” Később így folytatta: „Az a tervünk, hogy a publikálásra alkalmas tanulmányoktól, szakdolgozatoktól függően 2-3 évenként összeállítunk egy újabb Évkönyvet. Optimizmusunk természetesen arra is alapozzuk, hogy időközben újabb szerzőkkel és postatörténészekkel gyarapodik ma még maroknyi csapatunk.”

Az optimizmusra nem cáfolt: rá az idő, íme 3 év múltán újra jelentkezünk. Az elmúlt évek azonban jelentős változásokat hoztak. Az önálló főhatósággá vált Magyar Posta múzeumai a Posta Oktatási és Kulturális Intézet szervezetébe kerültek. A Postamúzeumot átszervezték, mai, divatos szóval mondva. Valójában többről volt szó: megújították. Gyűjteményei kibővültek, feldolgozásukra fiatal múzeológusokkal, történészekkel, postás szakemberekkel, külső kutatókkal tudományos műhely szerveződött.

A Magyar Posta Központja megteremtette ennek a műhelynek a publikációs lehetőségeit is. Ettől az évtől kezdve évente négy alkalommal a Postamúzeumi Közleményekkel, egyszer a Postamúzeumi Évkönyvvel jelentkezhetünk. A Postamúzeumi Közlemények 1989/I-IV. füzetei már nyomdában vannak. Reméljük évkönyvünk már saját postai szakkiadónk gondozásában lát napvilágot, s talán csökkenni fog a ma még rendkívül hosszú nyomdai átfutás ideje.

A publikációs lehetőségek reflektorfénybe állítják a múzeum tudományos tevékenységét, megkövetelik, hogy annak főbb és sajátos céljait megfogalmazzuk. Tudományos feldolgozó- és kutatómunkánkban kiemelt figyelmet kívánunk fordítani a gyűjteményi

katalógusok elkészítésére, szorgalmazni kívánjuk azokat az összefoglaló kutatásokat, amelyek történeti feldolgozása segítheti a Magyar Posta jelenkori törekvéseit. Meggyőződésünk, hogy a modern posta számos közvetett tanúságot nyerhet történeti előzményeinek összehasonlító, kritikai elemzéséből, különösen akkor, ha a tudományos vizsgálódás a köztörténetbe ágyazva a ma szemszögéből is szemügyre veszi egy-egy postai ágazat fejlődését. Ezek a vizsgálatok azonban ki kell térjenek a közelmúlt postatörténeti eseményeire is, így kényszerítő erővel hathatnak korunk posta- és távközléstörténeti emlékeinek feltárására és gyűjtésére.

Évkönyvünkben elsősorban összefoglaló tanulmányokat, adattári közleményeket szeretnénk megjelentetni. A könyv és kiállítás ismertetésekkel a nemzetközi kitekintést kívánjuk elősegíteni. Végül, címünkhöz hűségesen, „annales”-ként évről-évre számot kívánunk adni múzeumunk eseményeiről, gyűjteményi munkánkról, kiállításainkról.

A későbbiekben örömmel adnánk helyet a más múzeumokban őrzött posta- és távközléstörténeti emlékek bemutatásának, katalógusainak, és tervezzük az IATM-PTT múzeumok híreinek, a Magyar Posta történeti kronológiájának folyamatos közzétételét.

Évkönyvünk szerzői, akiknek ezúton is köszönetet mondok munkájukért, Kölcsey szellemében vallják: „minden történetvizsgálat, ... megannyi lépcső a jelenkorban magasabbra emelkedhetni...” Ha írásaikkal ezt bármily csekély mértékben elősegíthetik, ha ápolni tudják a postások közösségi emlékezését, gyarapítani az olvasók postatörténeti ismereteit, évkönyvünk betölti feladatát.

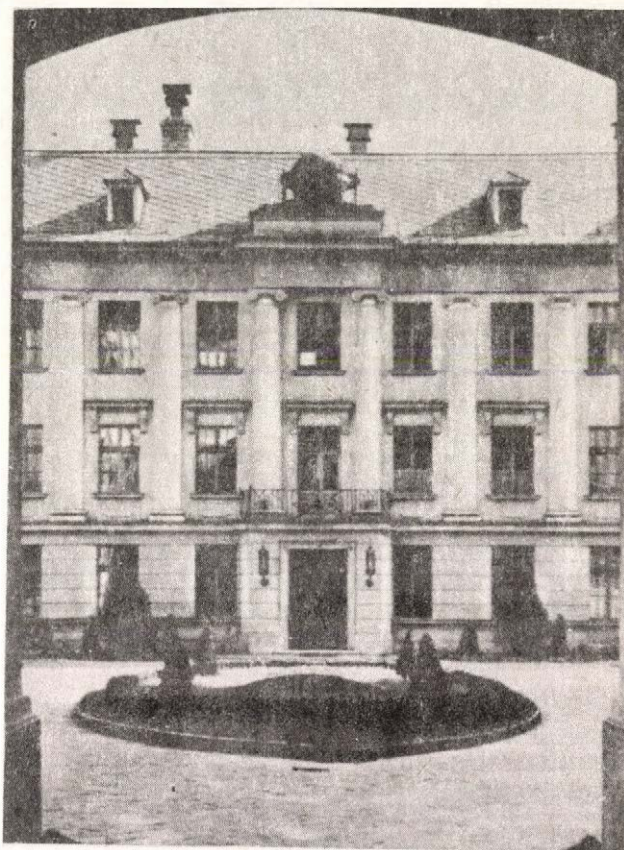
Lecturi salutem!

Kovács Gergelyné

A Magyar Rádió stúdiójának története

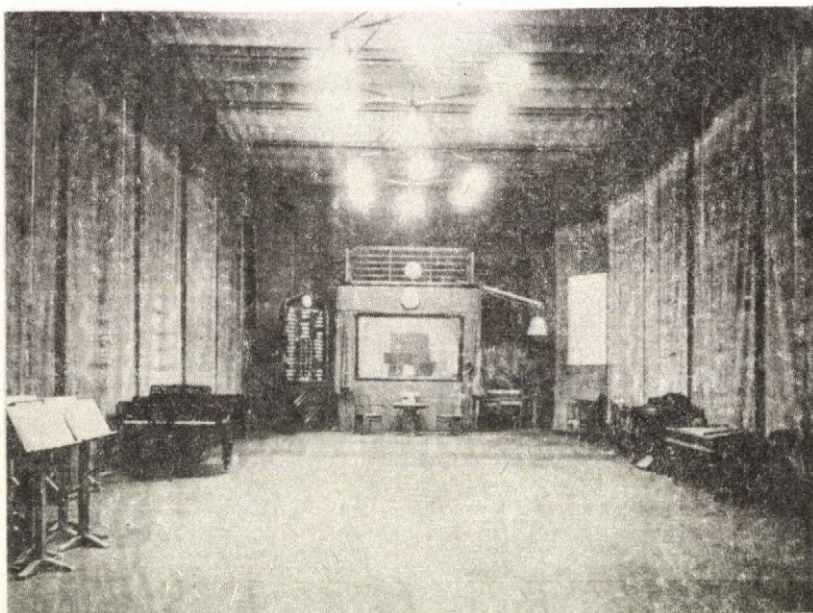
1928. október 8-án, tehát éppen 60 évvel ezelőtt jelentkezett első alkalommal hivatalosan az akkor már három éve – 1925. december 1. óta – működő Magyar Rádió az akkori Sándor – ma Bródy Sándor – utcai új stúdióból. A Rákóczi út 22. sz. alatti épület 3. és 4. emeletén lévő, most már kicsinek bizonyult stúdióegyüttest cserélték fel az új, és akkor rendkívül korszerűnek számító stúdióépülettel és berendezésekkel. A Rákóczi úti stúdió múltja azonban messzebbre nyúlik vissza, ugyanis a Puskás Tivadar által 1893-ban alapított – a világon valóban első – tömegkommunikációs intézmény, a „Telefonhírmondó” stúdiójaként szolgált 1895-től kezdődően.

1. ábra. Az ún. „Rádióépület” a Bródy S. utcai kapualjából fényképezve, 1928.

A Sándor utcai stúdió ünnepélyes avatására 1928. október 25-én került sor a kormányzó és az akkori közélet notabilitásainak jelenlétében. A stúdiókat és a műszaki berendezéseket Magyar Endre és Tomcsányi István postafőmérnökök mutatták be. Akkor ugyanis a műsorszórásról rendelkező állami engedély, az 1926-ban kiadott ún. rádiókoncesszió úgy rendelkezett, hogy „a m. kir. posta által létesített és a posta által üzemeltetett közhasználatú rádióhírmondó berendezések közlésekkel való ellátására” a Telefonhírmondó Rt. (ill. később jogutódja a Magyar Telefonhírmondó és Rádió Rt.) kap engedélyt. Ez azt jelentette, hogy bár a stúdióhelyiségeket a Telefonhírmondó bocsátotta rendelkezésre, a műszaki berendezések létesítése és üzemeltetése a Posta feladatát képezte. (Ez a helyzet egyébként változatlanul fennmaradt 1949. október 1-ig, amikor is a Magyar Rádió a stúdió berendezéseit és műszaki alkalmazottait saját állományába átvette.)

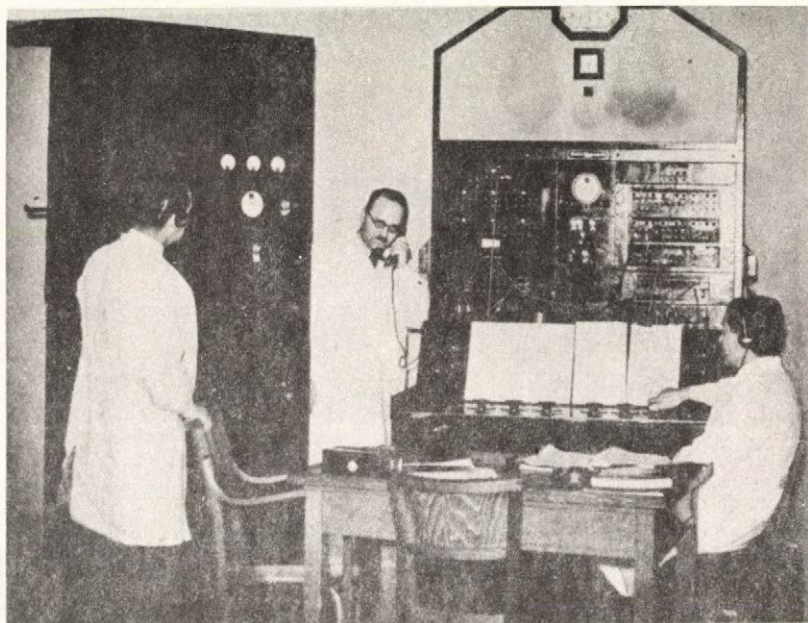
2. ábra. Az 1. stúdió a karmesteri fülkével, 1928.

Az „új” stúdióépületben tulajdonképpen két stúdió volt: a „nagy stúdió” (ez a jelenlegi 1. stúdió), amely változtatható akusztikával akár zenei, akár prózai produkciókra szolgált, és a „kis stúdió”. A kettőnek közös „megfigyelő” helyisége volt, áttekinthető ablakokkal, de műszaki berendezés nélkül, mert azok az ún. „erősítő”-ben, centrálisan voltak elhelyezve. Ezenkívül volt egy próbaterem, művésztartózkodók és különböző rendeltetésű irodahelyiségek. Az épület tervezője Gerlóczy Gedeon volt. A műszaki berendezések létrehozása, a stúdiók akusztikai kialakítása pedig elsősorban a Posta kiváló mérnök-, illetve fizikusgárdájának nevéhez fűződik: dr. Békésy György (a későbbi Nobel-díjas), Magyar Endre, Molnár János, dr. Tomits Iván, Tomcsányi István, Tomcsányi Béla, Zakariás János. A felsoroltak szinte kivétel nélkül a magyar rádiózás első, igazán nagy generációját képe-

zik, akik közül néhányat még e sorok írójának is alkalma volt személyesen megismerni és velük együtt dolgozni.

Az ún. erősítőben négy főerősítő volt – természetesen elektroncsöves berendezések – amelyek akkumulátorról kapták a fűtőfeszültséget, az anódfeszültséget azonban forgó gépek állították elő. Ez a centrális rendszer, amelyben az erősítők a stúdiótól távol és elszigetelten voltak elhelyezve, az akkori technika mellett természetes volt, de a műsorle-bonyolítás szempontjából meglehetősen sok nehézséggel járt. Akkoriban még nem léte-zett használható hangrögzítési eljárás, így – a hanglemez műsorokat leszámítva – minden adás élő volt.

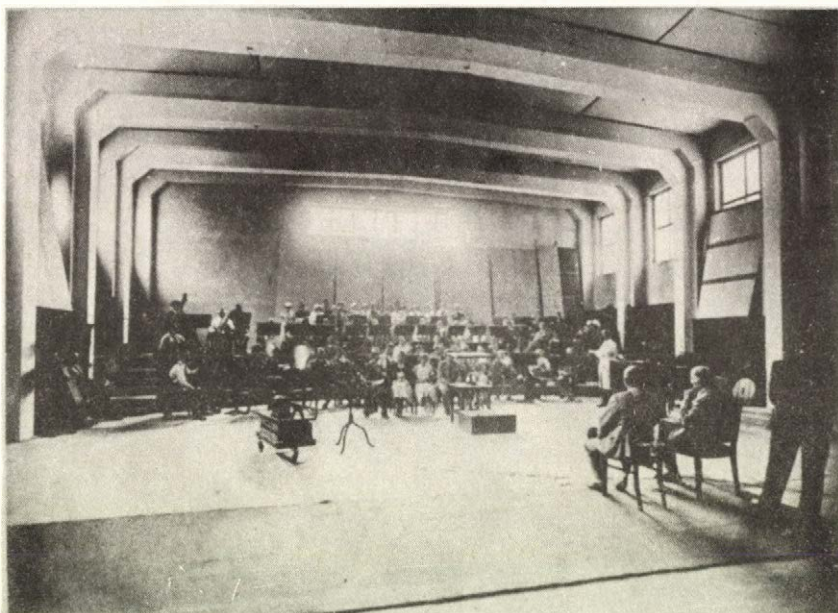

3. ábra. Az erősítő részlete.

Itt, az erősítőben kellett ügyelni a dinamikahatárok betartására, a keverésre, a stúdiók vagy külső helyszínek váltására, kapcsolására, s mindezt úgy, hogy közvetlen kapcsolat a stúdióval nem volt, csupán a „megfigyelő”-ben tartózkodó rendezővel lehetett jelzésekkel vagy telefonon kommunikálni. Ezt a tevékenységet a „m. kir. posta műszaki tisztviselői” látták el. Álljon itt a „kezdő csapat” névsora is: Burján Mihály, Lehota Ferenc, Fábíán József, Gavalik Ede, Vajnovits Vilmos, Bedi István. Érdekes, hogy míg a stúdióban általában egy mikrofonnal dolgoztak, tehát egy-egy produkción belül nem „keverték”, addig a külső közvetítéseknél már 1927 óta alkalmaztak keverőerősítőket, s például 1929-ben az Állatkertből 13 mikrofonnal közvetítettek. A „gramafon” műsorokhoz 1927 vége óta alkalmazták a pick-up-ot, az elektromos hangszedőt, addig a tölcseres gramfon elé helyezett mikrofonon át jutott a zene az adóra.

Bár az új stúdióépület felavatásakor sokan úgy gondolták, hogy a stúdiógondok leg-

alább egy évtizedre megoldódtak, a Rádió már a harmincas évek elejére kinőtte az épületet. Ezt többek között az is indokolta, hogy 1932-ben – kis teljesítménnyel ugyan – de megindult Budapest II. műsorának a sugárzása is. Miután 1933 decemberében üzembe helyezték a 120 kW-os lakihegyi nagyadót, a felszabaduló 20 kW-os adó vehette át a második műsor közvetítését, amire 1934 decemberében került sor. Igaz, a második műsor nem volt egésznapos, időtartama csupán napi 5 órára korlátozódott, de nyilvánvalóan ez is többlet stúdiókapacitást igényelt. Ugyancsak ebben az időben, 1934-ben indult meg a rövidhullámú műsorsugárzás, egyelőre heti egy alkalommal. A stúdió kibővítésének munkálatai 1932 nyarán kezdődtek és 1935 májusában került sor a sajtóbemutatóra. Az átépítés és a bővítés során megszüntették a „kis stúdiót” és a „megfigyelőt”, és a „nagy stúdiót” most már 1. stúdió néven folyosóval vették körül. Ezen folyosók mentén alakították ki – nagyrészt új építkezéssel – az új stúdiókat. Ekkor létesült a 2. és 3. stúdió: kisebb zenei együttesek, illetve hangjátékok számára a 4. és az 5. stúdió felolvasások és hírolvasás részére.

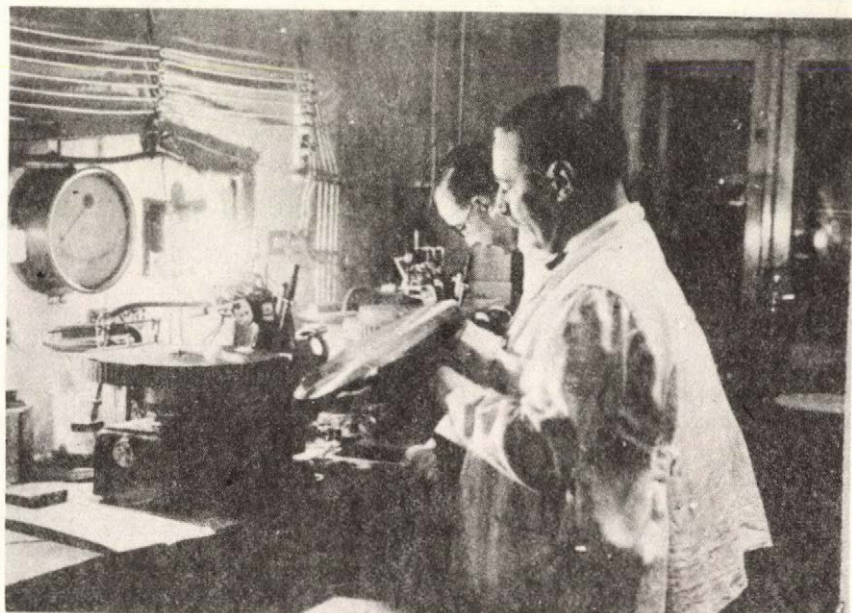

4. ábra. A 6. stúdió akusztikai beállítása zenekarral. Az előtérben ülnek baloldalt: Békésy György, az akusztikus tervező, jobboldalt: Dohnányi Ernő, a Rádió főzeneigazgatója, 1930-as évek első fele.

A legnagyobb új stúdió a 6. számot kapta. Ennek a stúdiónak az akusztikáját is Békésy György tervezte, sőt ő vezette a stúdió végső hangzásának beállítását is, méghozzá zenészek és a Rádió akkori főzeneigazgatójának, Dohnányi Ernőnek a közreműködésével. Ez a nevezetes stúdió ma is a Magyar Rádió legnagyobb (sajnos nem elég nagy) zenekari stúdiója, gyakorlatilag ugyanazzal az akusztikával, ahogy azt Békésy megtervezte. A 7. és 8. stúdió hanglemezlejtásokra szolgált, a korábbi próbaterem helyén pedig a 9. stúdió

létesült prózai műsorok céljára. A 10. stúdiót hírolvasás céljára hozták létre, közvetlenül a hírszerkesztőség mellett. A fejlesztés eredményeként a stúdió alapterülete 275 m²-ről 813 m²-re bővült. Ennek megfelelően lényegesen bővíteni kellett az „erősítő” felszerelését is, méghozzá új helyiségben. Most már 6 főerősítő és 10 szétosztó erősítő szolgálta a műsort.

5. ábra. A viaszlemezvágó próbaüzeme. Előtérben Tomcsányi István, mögötte Tomcsányi Béla. 1934.

Alapvető változást hozott a hangrögzítő berendezések megjelenése. 1934 elején 2 db Neumann gyártmányú viaszlemezvágó került üzembe. Ennek a berendezésnek segítségével egy 30 mm vastag, korong alakú viaszhenger simára csiszolt felületére ún. vágófejjel a hanglemezzel azonos spirális barázdába lehetett hangfelvételt készíteni. Ha a felvételre már nem volt szükség, a felső viaszréteget lecsiszolták, s a lemez új felvételre felhasználható volt. Az első évben 800 ilyen felvétel készült.

Rövidesen üzembe kerültek a Telefunken cég kisebb méretű, így kocsiba történő beépítésre is alkalmas lemezvágói, amelyek a „Decelith” márkanévű műanyaglemeze készítették felvételt. Ennek hangminősége ugyan valamivel gyengébb volt, kezelése azonban lényegesen egyszerűbb. Ennek eredményeképpen a felvételek száma jelentősen növekedett s kb. havi 350 felvétel körüli értéken stabilizálódott.

1938-ban érkezett be az optikai hangrögzítési eljárással dolgozó „Selenophon” berendezés. A szükségszerű előhívási művelet miatt ez a módszer a gyakorlatban meglehetősen komplikáltnak és lassúnak bizonyult.

6. ábra. Dalárda a stúdióban. Szigorú előírások szabályozták a szereplők magatartását.

Igen nagy előrelépést jelentett, amikor 1940-ben az ún. Philips-Miller hangrögzítő be-
rendezés lépett üzembe. Ennél az eljárásnál a felvétel mechanikusan, vágófejjel történik.
Az ék alakú vágótű az alatta elhaladó, egy átlátszó és egy átlátszatlan réteget tartalmazó
műanyag szalagra merőleges irányban mozdul el. Így a szalagon egy, a modulációnak meg-
felelően változó szélességű átlátszó hangcsík keletkezik, ugyanolyan, mint a fényhang-el-
járással. Ennek a csíknak a lejátszása viszont – éppen ezért – fotocellával oldható meg,
s ez egyben az azonnali visszahallgatást is lehetővé teszi. Sajnos ez a géppár és a vele
készült felvételek 1945 telén, Budapest ostroma alatt az Alagút egyik mellékágában,
ahová biztonsági okokból telepítették, teljesen elpusztult.

Már a háborús évek alatt jelent meg az első „magnetophon”. Ez az AEG gyártmánya
volt, de még egyenáramú előmágnesezéssel dolgozott, így a felvételek minősége csak alá-
rendeltebb célra való felhasználásukat tette lehetővé. Az 1939-44 közötti időszakban
– főleg a háborús események miatt – a stúdió fejlődése lelassult, majd teljesen leállt.
Igaz, még megtörtént az ún. Stúdióépület emeletráépítéssel való bővítése, ami 1944-re
fejeződött be. De a napi munkát nehezítette az akadozó anyagellátás, pl. a viasz- és
zselatinlemez hiánya. Külön terhet rótt a stúdióra a különböző „légó”-rendszerek ki-
építése.

A stúdió pusztulása a nyilas hatalomátvétel után kezdődött. Addig a légitámadások
nem okoztak károkat. A nyilas kormányzat a hadi helyzet számára kedvezőtlen alakulása
miatt 1944 késő őszen elrendelte a Stúdió kitelepítését Magyaróvárra. Amit lehetett, el-
szállítottak, úgy hogy Budapest ostroma már egy meglehetősen „Jecsupszított” stúdiót
talált. A lakihegyi adó 1944. november 24-én szüntette be működését. November 28. és

7. ábra. Bemondóstúdió a harmincas években. Fikó Lili és Radó Árpád. Előttük a Reisz-mikrofonok.

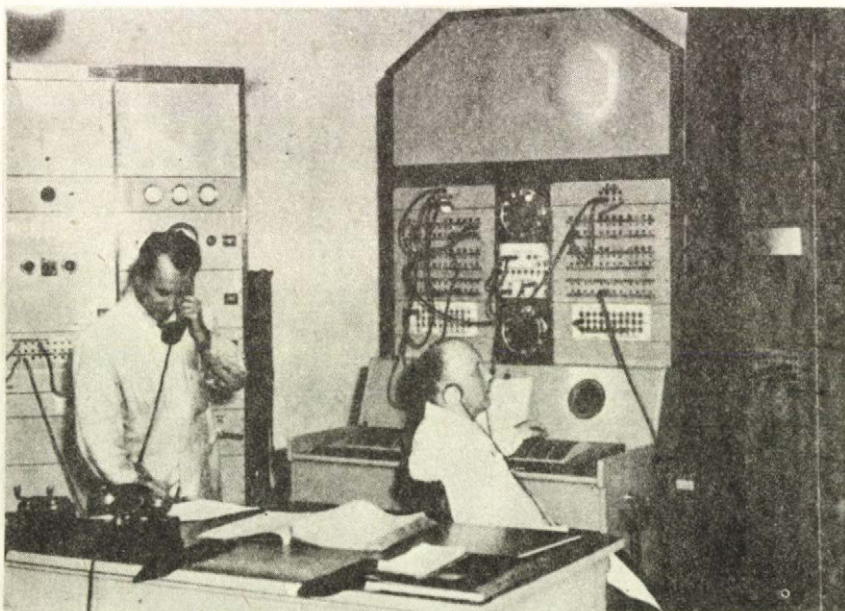

8. ábra. Interjú Rác Valival. Jobbra Puhár István, 1940-es évek eleje. Középen a Werstern mikrofont tartja Hübel Mátyás technikus.

december 6. között német robbantóalakulatok sorra felrobbantották a két 150 m magas és a 300 m-es antennatornyot, majd a 120 kW-os adóberendezést. Ezzel a Sándor utcai stúdió szerepe is megszűnt. A dolgozók, ameddig lehetett, még bejártak, s igyekeztek megmenteni azt, amit még lehetett.

A szovjet csapatok 1945. január 16-án érték el a Stúdió épületét. És már január 21-én – a Budán még javában folyó harcok közepette – összejönnek a Rádió itthon, és életben maradt alkalmazottai, hogy Ortutay Gyula vezetése alatt megpróbáljanak a romokból újra stúdiót csinálni. Mert a rombolás igen nagy. A 6. stúdiót belövések érték, az 1. stúdió bombatalálatot kapott, az épület egyik szárnya lerombolva, szétvert, sérült, üzemképtelen berendezések mindenhol. Az újjáépítés már februárban megkezdődik. Ennek eredménye, hogy 1945. május 1-én, a főváros hét különböző pontján elhelyezett hangszórókon ismét megszólalt a Magyar Rádió. Hangszórókon, hiszen a vevőkészülékeket be kellett szolgáltatni, s bizony később is szerencsés ember lehetett, aki a beszállított készüléket üzemképes állapotban, vagy egyáltalán visszakapta. A műsoridő természetesen rövid, június 25-ig napi 6 óra, azt követően 10 óra. De hiszen az adóberendezések is elpusztultak. Először egy véletlenül megmaradt 500 W-os, majd egy 1,25 kW-os adó sugározza a műsort. Szeptemberre azonban már elkészül egy 20 kW-os adó, amely Kodolányi Gyula postafőmérnöknek köszönhetően, a kényszerű kitelepülést követően, egy Pápa melletti majorban sértetlenül átvészelte a pusztítást. 1946 júniusában újra megindul Budapest II. műsora is.

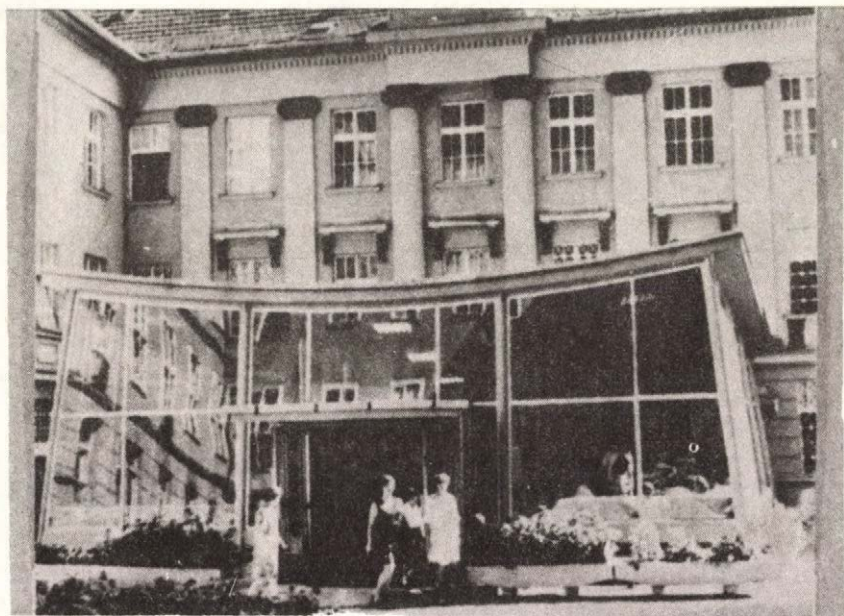

9. ábra. Az újjáépített erősítő. A telefonnál Tischler Ferenc, a keverőnél Vajnovits Vilmos. 1949.

A fontosabb lépések az újjáépítésben: 1946 decemberre elkészül a 314 m-es lakihegyi antennatorony, 1948. november 13-án Szakasits Árpád, Gerő Ernő jelenlétében felavatják az új, 135 kW-os lakihegyi adót, 1949. augusztus 7-én avatják az ugyancsak 135 kW-os szolnoki, 1954 januárjában a balatonszabadi adót, 1950-ben 2 db 100 kW-os rövidhullámú adó áll üzembe a diósi állomáson.

Folyik a stúdió újjáépítése is. 1946 közepére, végére már csak az 1. stúdió és a 4. felolvasóstudió romos, a többi üzemel, természetesen a korábbi centrális technikával. Helyreállítják a viaszvágóberendezést. A műsoridő közel napi 17 óra. 1948-ban jelenik meg először a magnetofon, de még igen primitív formában. A Webster márkájú kisebb készülékek nem szalagra, hanem vékony huzalra készítették felvételt, s bizony a minőség nem valami kiváló volt. A kb. 15 kg-os Brush gyártmányú, ugyancsak amerikai gép már szalaggal dolgozott ugyan, de a mágneses bevonat nem műanyag, hanem papírszalagra volt felvive. 1948 végén a napi adásidő már 24 óra. 1949. február 1-én a Budapest I. a Kossuth, a Budapest II. műsor a Petőfi nevet veszi fel. Augusztusban az utolsó romos stúdió, az egykori I-es, most XI. néven elkészül. Még 1948-ban került üzembe a Gamma Művek által gyártott első pár (lakk) lemezvágó, amit később egy másik géppár követett. (Ezeknél a gépeknél a vágás viasz helyett már lakklemezre történik. Ez a hangrögzítési alany felületén lakkreteget tartalmazó alumínium lemez, még ma is használatos a hanglemezgyártásnál.) Ugyancsak 1948-ban elkészül a mindenki által csak „Szöcské”-nek becézett Rába autóbuszba épült közvetítőkocsi 2 db lakklemezvágóval felszerelve. 1949 végén a napi műsoridő kb. 30 óra.

10. abra. A „Rádióépület” a „Pagodával”. 1950-es évek eleje.

Körülbelül ilyen helyzetben jutott el a Rádió az évszázad feléhez, s kezdődtek meg a sokat emlegetett ötvenes évek.

1948 végén beérkezett az akkor még a Postához tartozó Stúdióba az első igazán korszerű stúdiómagnetofon: az angol EMI gyár BTR-1 típusú készüléke

11. ábra. A 2. magnó, a svéd AEG által gyártott magnókkal. A gépek mellett Benkő Ferenc, 1949.

Ezzel egy alapvetően új korszak vette kezdetét. A következő évben, években további EMI, AEG, Oliphon, Tolana, Philips magnók kerültek üzembe. A gépek számának növekedésével a mágneses hangrögzítés mindennapi gyakorlattá vált, nemcsak a stúdióban, hanem a riportműsoroknál is. Igaz, akkor még nem könnyű, hordozható riportermagnók segítségével, hanem a közvetítőkocsikba beépített készülékekkel.

1949-ben más szempontból is lényeges, a további fejlődést alapvetően befolyásoló műszaki előrelépés történt. Mint korábban már említettem, mindeddig a stúdiókból a jel mikrofonszinten érkezett az első emeleti „Erősítőben” felállított, tehát centrálisan elhelyezett erősítőlánc bemenetére. A stúdiók megfigyelő helyiségében technikus nem tartózkodott, így a technikus a stúdióban folyó produkciókkal, de még a rendezővel sem volt közvetlen kapcsolatban. 1949-ben készült el a Rádió laboratóriumában a háborús bombasérülésekből akkor újjáépülő 1. stúdió számára az első keverőasztal. Ezt a keverőasztalt sorra követték a többiek. Ezeket már az ipar szállította: 2 db-ot a Standard, 4 db-ot – majd

később egy ötödiket – egy nemrég alakult viszonylag kis vállalat, a Rafilm – a mai BEAG jogelődje. Ahogy a magnetofonok szaporodása ezt lehetővé tette, a keverőasztal és lemezjátszó mellé odakerült a hangrögzítőberendezés is. És ezzel megszületett a decentralizált stúdió. A „megfigyelő”-ből technikai helyiség lett, ahol rendező és technikus egymással szorosan együttműködve valóban művészi alkotómunka keretében tud elkészíteni egy produkciót. A stúdióban folyó eseménnyel való vizuális kapcsolat lehetővé tette a több mikrofonnal történő felvételkedzítést, a különböző mikrofonokból és egyéb forrásokból (lemezjátszóról, magnóról, külső vonalról) származó jelek keverését.

12. ábra. Az újjépített 6. stúdió a Magyar Rádió tánczenekarával. Vezényel Zsol-dos Imre. 1950-es évek.

A stúdiók önálló technikai apparátussal való ellátása és a mágneses hangrögzítés széleskörű elterjedése lehetővé tette, hogy a műsorkészítés és a műsoradás időben és helyileg is szétváljon. Ennek a folyamatnak a során létrejöttek az ún. műorstúdiók vagy adóstúdiók. Ebben a rendszerben minden műsorhoz egy műorstúdió tartozik, amelynek keverőasztalán minden, ehhez a műsorhoz tartozó produkció keresztülmegy, függetlenül attól, hogy az szalagra van rögzítve, a műorstúdióhoz tartozó bemondóhelyiségben hangzik el, vagy pedig másik stúdióból, külső helyszínről, esetleg külföldről származik. A különböző forrásokból eredő jelek a műorstúdió keverőasztal kimenetén már folyamatos műsorként jelennek meg, valószínűleg innen ered az ilyen stúdiók angol elnevezése: „continuity suite”.

Az ötvenes évek első felét tehát a decentralizált stúdiórendszer kialakulása és a műorstúdiók létrejötte jellemzi. Már ebben a rendszerben létesültek az 1949-re felépült Szentkirályi utca 25/b alatti épületben lévő stúdiók. Ebben az első ütemben csak a földszint és az első emelet épült meg – később 1960-62-ben még további két szinttel egészült ki –, de ez így is jelentős bővülést eredményezett. Hangjáték, illetve prózai műsorokra épült a közepes méretű 14. stúdió, kisebb zenei együtteseknek a közel hasonló nagyságú 13. stúdió, és felolvasások számára a kisméretű 11., 12., 15. és 16. stúdió.

A magnók megjelenése alapvetően megváltoztatta a külső közvetítések lehetőségét is. Sorra épül meg az Aero (1950) és az International (1951) típusú kocsiból kialakított két közvetítőkocsi, majd 1951-52-ben a három darab Csepel alvázra épített, speciális karoszeriájú nagy közvetítőkocsi. Ezek többsége saját áramforrással is el volt látva, hiszen egyrészt sok volt még a nem villamosított kisebb község, tanya, másrészt az ország egyes területein egyenáram vagy 42 periódusú váltóáram volt található. Emellett voltak szállítható – nem hordozható! – berendezések is, mint pl. a híres Ballagi-féle erősítők vagy a kis Tolana magnók.

A másik jellemzője az ötvenes évek elejének a vidéki stúdiók létrejötte. Igaz, megszületésüket a műsorpolitikai elképzeléseknél talán erőteljesebben motiválta a hidegháborús légkörben a tartalékstúdiók megteremtésének szándéka. Ezt bizonyítja a helyszínek kiválasztása is: Győr, Pécs, Lillafüred, Szolnok, Nyíregyháza. (Szeged akkor nem jöhetett szóba, mert túl közel volt a „revizionista Tito-Jugoszlávia” határához.) De függetlenül az ilyen vagy olyan szándékoktól, tény – és örömdetes tény – hogy 1950 és 1953 között megteremtődött a regionális rádiózás alapja. Ezekbe a stúdiókba is – amelyek közül csak a szolnoki és lillafüredi épült erre a célra, a többi régebbi épületek átalakításával létesült – a Magyar Rádió saját laboratóriumában készült keverőasztalok kerültek, s természetesen itt már eleve a decentralizált rendszer került bevezetésre. Ugyancsak az ötvenes évek elejének jellegzetessége, hogy a Magyar Rádió rákényszerül a stúdióberendezések saját gyártására. A nyugati import lehetősége a hidegháborús légkörben egyre csökkent, majd teljesen megszűnt. Hazai gyártás stúdióberendezésekből nem volt, és az akkori iparpolitika nem is támogatta egy ilyen ágazat kifejlődését. Így a Magyar Rádió számára nem maradt más lehetőség, mint saját laboratóriumában kifejleszteni keverőasztalokat, stúdiómagnókat és azokat saját műhelyeiben legyártani. Az első „faasztalos” stúdiómagnók és keverők 1951 végére készültek el. Ezeket 1954-ben korszerűbb, fémvázba épült magnók (SM4/54) váltották fel. A Magyar Rádió egészen 1956-ig folytatta ezt az autark tevékenységet s ez alatt az idő alatt mintegy 120 db stúdiómagnót és kb. 40 db keverőasztalt gyártott, egyéb kisebb berendezéseket nem számítva.

A változó politikai helyzet következtében már 1953 után kezdett megélni az ipar érdeklődése a korszerű hangtechnikai eszközök iránt. Először a BEAG elődjével, az akkor „Audio” nevet viselő vállalattal kezdődtek tárgyalások keverőasztalok gyártásáról, majd a Mechanikai Laboratóriummal a stúdiómagnó gyártás átadásáról. Az ipar által gyártott berendezések első szállítására azonban csak 1956 után került sor.

Az 50-es évek első felét furcsa ellentmondások jellemzik. A Rádió mind a stúdiókapa-citást, mind a technikai felszerelést illetően jelentősen fejlődött, sőt a magnótechnika megjelenése és a decentralizált stúdiórendszer kialakulása egy új, az addigótól alapvetően eltérő rendszertechnika és technológia bevezetését kényszerítette ki, a kényszerű saját gyártás megvetette a hazai stúdiótechnikai ipar alapjait, fiatal, tehetséges mérnök- és technikusgárdával bővült a személyi állomány, akik a régi kollegákkal együtt* ennek az alkotómunkának oroszánrészt végezték. Néhány név a teljesség igénye nélkül: Ballagi Károly, Csillag Gyula, Sófalvi Károly, Marót Zoltán, Benkő Ferenc, Horváth Gyula, Zsdánszky Kálmán, Győry Tibor, Lázár Dezső, Kiss László, Zánkay Dénes és a szerző is (a szerk. megjegyzése). Ugyanakkor ez a korszak tele volt feszültségekkel. A bizalmatlanság és a gyanakvás légköre rányomta bélyegét mindenre. Nagyhatalmú vezetők jöttek,

* Tomesányi Béla vezetése alatt

13. ábra. A Rádió saját műhelyében készült stúdió magnók átadása. A kályhánál ül Bánszky Pál, mellette állnak: Horváth László, Haraszthy Elemér, Sófalvi Károly, a Népművelési Minisztérium képviselője (neve ismeretlen), a kopasz Binzer bácsi, az akkor már államosított Binzer és Wolf lemezárugyár egyik vezetője (ahol a lemezborítások készültek), Heckenast Gábor, Bánfalvi Ferenc, Lévai Béla. 1954. december.

majd tűntek el váratlanul. Teret kaptak karrierista és opportunisták, tehetségtelen és buta emberek is. A bizalmatlanság fokozott mértékben érvényesült a „régik” vagy a nem megfelelő „származású” kollegákkal szemben. Ilyen indokok alapján jónéhány becsületes, rátermett munkatársat – köztük fiatalokat is – elküldtek a Rádiótól, néha méltatlan körülmények között. Fájdalmas áldozata volt ennek az időszaknak Tomcsányi Béla, aki 1950 őszén öngyilkosságba menekült a személye elleni gyanakvás és vádaskodás elől.

A Rádióstúdió szerepe és története 1956 októberében eléggé közismert, így erre itt nem térünk ki részletesebben. Kevésbé ismert viszont talán, hogy a műsor már október 25-től nem a stúdióépületből ment. Egy közvetítőkocsi, amely már nem tudott a Rádióba visszatérni, a Parlament épületében maradt és segítségével innen jutott a moduláció az adóhoz. A Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalakulása után még jó néhány hónapig a műsor a Parlamentben készült.

Bár a harcok következtében a Bródy Sándor utcai épület egy része leomlott, magukban a stúdiókban és a műszaki berendezésekben viszonylag kevés kár keletkezett. Így az élet konszolidálódása a stúdióban is gyorsan bekövetkezett. A legfontosabb feladatnak a magyar iparral megkezdett együttműködés folytatása tűnt, hogy így a stúdió technikai felszerelésének biztosítása zavartalanra és folyamatossá váljék. 1957-ben új műszaki vezető került a Rádióba főmérnöki rangban, Hermann László személyében. Mint tapasztalt ipari vezető talán ő látta meg először, hogy a Rádió a korábbi kisüzemi, majd hógynem családi kereteket kinötte, és lassan nagyüzemmé válik. Ennek megfelelően fokozatosan új szervezeti felépítést alakított ki, s tulajdonképpen ekkor jött létre – az addigi fősz-

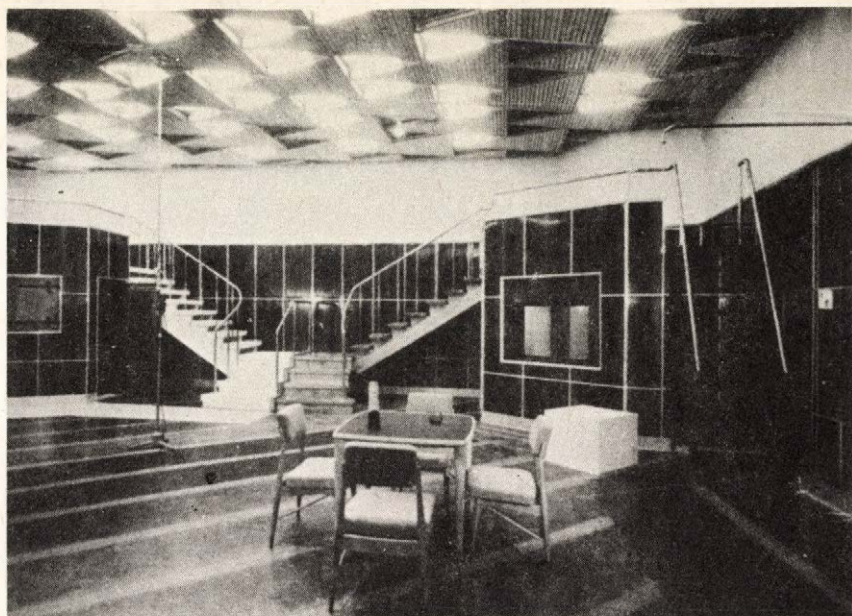

14. ábra. A Rádió műhelyeiben gyártott SM 4/54 típusú stúdió magnók.

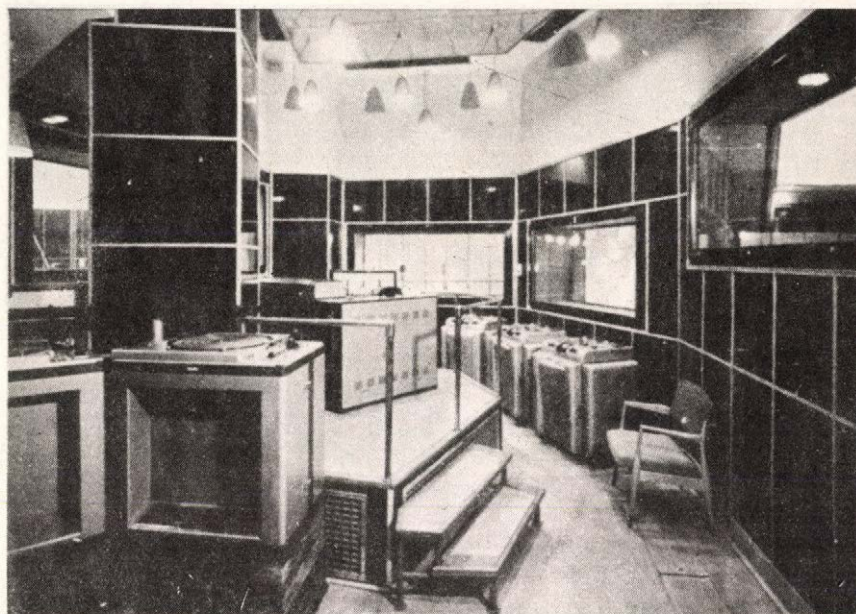
tályból — a Műszaki Igazgatóság. Napirendre került a Szentkirályi utca 25/b alatti stúdióépület továbbépítése, hiszen 1948-49-ben csak a földszint és az 1. emelet épült meg. A tervezés megkezdődött (Szende László — Nánássy Sándor), majd a kivitelezés is. Az épület 1960-ra készült el. Létrejöttével a Rádió egy további hangjátékstúdióval (20. stúdió), egy felolvasóstúdióval (19. stúdió), egy közepes méretű, a 6. stúdióval majdnem azonos nagyságú zenekari stúdióval (22. stúdió) és három kisebb méretű felolvasóstúdióval (17., 18. és 21. stúdió) gyarapodott. Erre nagyon nagy szükség volt, mert a műsorok fejlődése ezt a bővítést egyre jobban igényelte.

A berendezés ellátása is lényegesen javult. 1958-ban a Mechanikai Laboratórium elkezdte az első — bár még rádiós tervek alapján készült — de már náluk gyártott magnók szállítását (SM 4/58). Az első BEAG keverőasztalok szállítására 1959-ben került sor. A következő évek folyamán a Magyar Rádió meglehetősen sok ilyen konstrukciójú további asztalt vásárolt és így gyakorlatilag majdnem minden stúdió új keverőasztalt kapott. Ezek az asztalok természetesen még csöves technikával készültek, akárcsak a Mechanikai Laboratórium stúdiómagnói. Közben ismét megnyílt — ha korlátozott mértékben is — az import lehetősége. 1958-ban néhány darab Telefunken magnót sikerült behozatni. Ez később bizonyos mértékig mintaként szolgált a Mechanikai Laboratóriumnak a következő típus kifejlesztéséhez. 1960-ra készültek el az STM 10, majd némileg módosított változat-

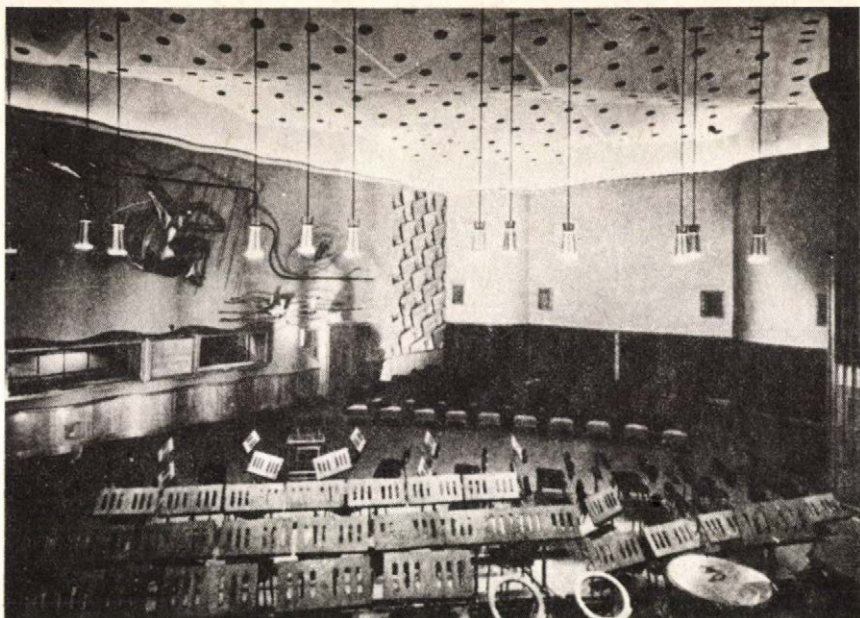

15. ábra. A 20. hangjáték stúdió, 1962.

16. ábra. A 20. stúdió technikai helyisége Audio lemezjátszókkal és keverőasztallal, SM 4/58 stúdió magnókkal, 1962.

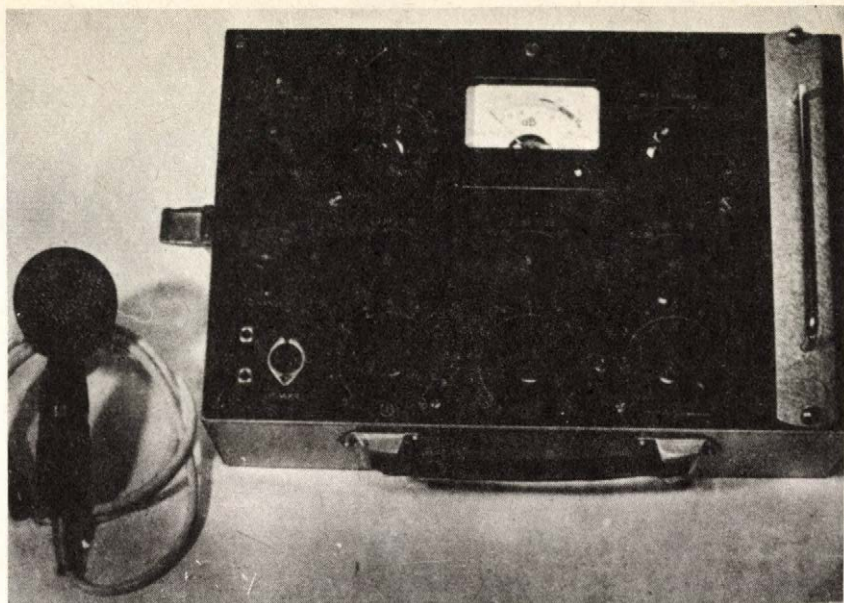

17. ábra. A 22. zenekari stúdió, 1962.

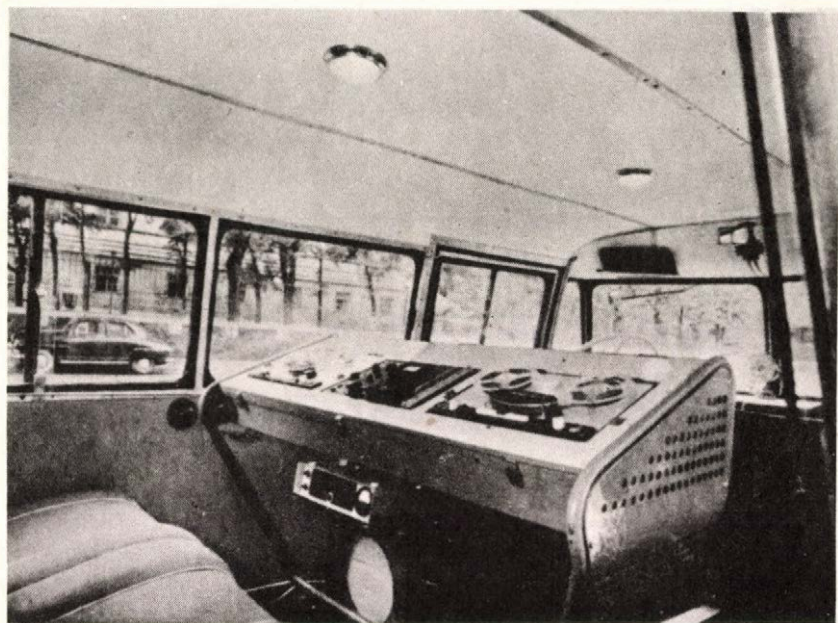
ban STM 21 típusszám alatt futó gép első darabjai. Gyártása 1966-ig folyt, de igazán nem váltotta be a várakozásokat. A külföldi cégek közül elsősorban a bécsi Siemens-szel (akkori nevén WSW), a nyugatnémet EMT és EAB vállalatokkal jött létre tartósabb kapcsolat. Ekkor vásároltuk az első tranzisztoros riportermagnókat a svájci Perfectone cégtől. Később, 1963 és 1965 között ismét svájci gyártmányú riportermagnók beszerzésére került sor, a rendkívül közkedvelt Stellavox-ok ekkor kerültek üzembe. Természetesen a saját gyártás nem szűnt, nem szűnhetett meg teljesen. 1957-ben egy Ikarus buszba épült közvetítőkocsi. 1960-ban az első háromcsatornás keverőerősítő, 1959-ben tranzisztoros riportermagnó fejlesztése készült el a Magyar Rádió fejlesztési osztályán.

Amint látható a fentiekben felsorolt beruházások, fejlesztések egy része áthúzódott a 60-as évekre is. A 60-as évek általános jellemzőjeként azonban két tényt említhetünk. Az egyik a tranzisztortechnika bevonulása a stúdióba. A másik a sztereó műsorkészítés és sugárzás elkezdése. A tranzistorok elsőként természetesen a hordozható berendezésekben jelentek meg – és hoztak alapvető, forradalmi változást a riporteri munkában. Ez a folyamat azonban nem állt meg a stúdióépület kapujánál. 1966-ra megszületett a magyar tranzisztoros stúdiómagnó, a Mechanikai Laboratórium STM-200 típusjelű gépcsaládja. Ez a valóban korszerű, megbízható, könnyen karbantartható magnó jó másfél-két évtizedre a Rádió legelterjedtebb alapberendezésévé válik. 1965-ben a BEAG is hozzákezdett a tranzisztoros keverőasztalcsalád fejlesztéséhez (FIT rendszer). Az első berendezéseket 1967-ben kaptuk meg, s ezeket számos további követte egészen a hetvenes évek végéig. Sajnos a BEAG ebben az időben még nem volt kellően felkészülve a sztereóberendezések gyártására. Márpedig 1968-ban kísérleti jelleggel, 1969 végén pedig hivatalosan is megkezdődött a 3. program keretében a sztereó műsorsugárzás. Ezért 1964-ben keverő-

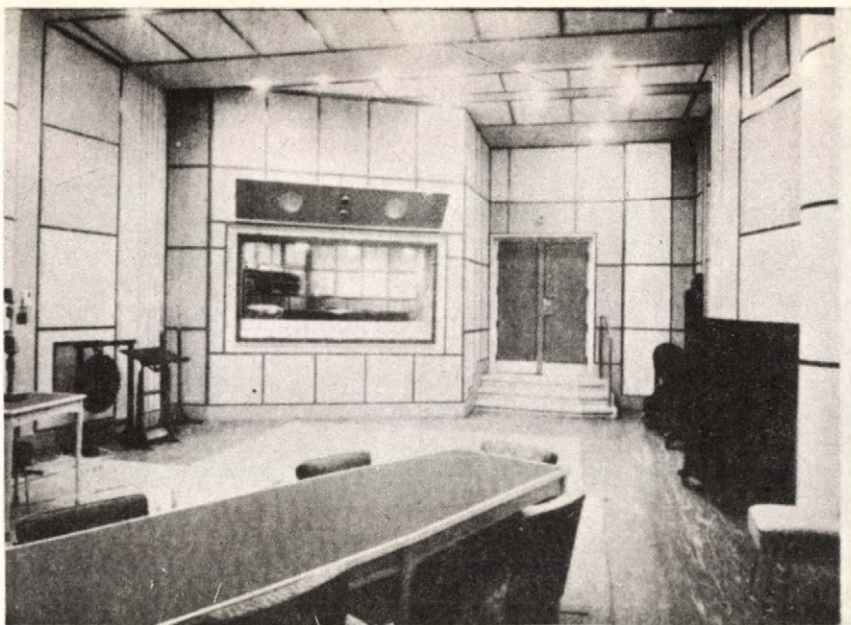

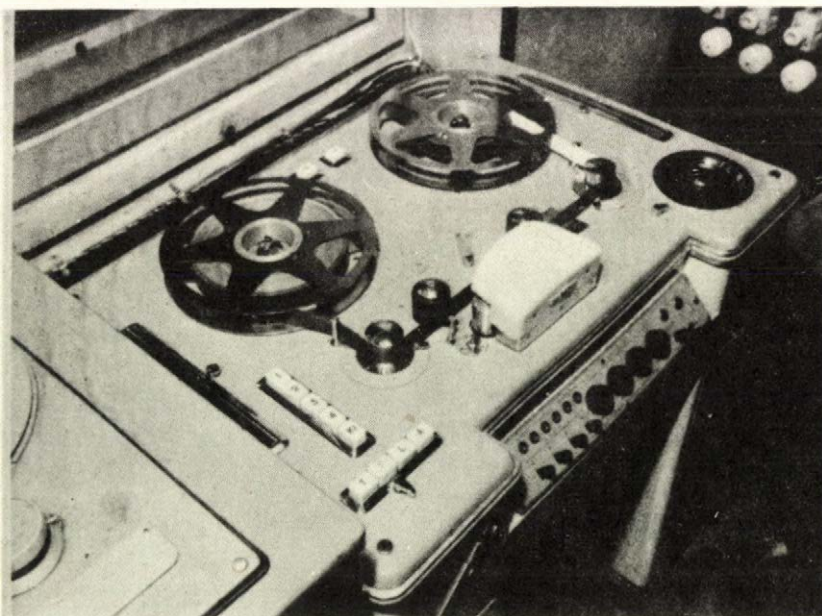
18. ábra. A Rádió saját műhelyében gyártott első tranzistoros háromcsatornás keverőerősítő, 1962.

19. ábra. Nysa mikrobuszba épített tranzistorizált közvetítőkoesi 2 db Perfectone magnóval és saját gyártmányú keverővel, 1962.

20. ábra. A felújított 3. stúdió, 1960-as évek első fele.

21. ábra. Saját gyártmányú négycsíkos magnó, 1960-as évek első fele.

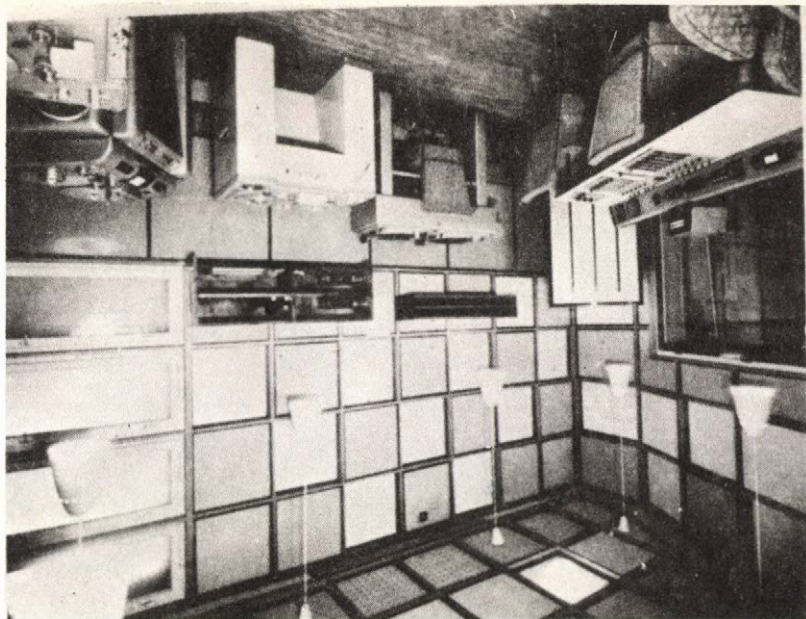

22. ábra. Saját gyártmányú
háromtányéros montirozó
magnó. A gép mellett Scheidl
Antal, 1960-as évek első fele.

asztalt, 1967-ben sztereó közvetítőkocsit (Mercedes) vásároltunk a Siemens gyártól. 1968 és 1972 között további 8 db, különböző csatornaszámú keverőasztal beszerzésére került sor, főleg a Siemenstől. 1965-ben – főleg a zenei stúdiók részére – Suder C 37, majd 1966-68-ban J 37 típusú gépeket vásárolt a Rádió kisebb darabszámban. 1962-63-ban a Magyar Rádió igényeinek figyelembe vételével és közreműködésével a Siemens cég megtervezte, majd 1964 végén üzembe helyezte a Magyar Rádió új, központi kapcsolótermét, amely még ma is üzemben van. Emlékezetes esemény volt az 1967-ben bekövetkezett klímátűz, amely éppen a vadonatúj kapcsolóterem – szerencsére csak kisebb jelentőségű – károsodását eredményezte.

A BEAG FIT asztalai közül jó néhány még ma is üzemel. Cseréjüket ma sem elavultságuk vagy tönkremenetelük indokolja, hanem az, hogy ezek még nem sztereó technikára készültek. A következő generáció, a FIT-IC típusok már integrált áramköröket is tartalmaznak és az asztalok többsége sztereóra is alkalmas. Ezt az újabb típust a Magyar Rádió 1977 óta alkalmazza és jelenleg is vásárol ilyen asztalokat. Sajnos a BEAG lemaradt az automatizálható, memóriával rendelkező keverőasztalok fejlesztésében és ezért a Magyar Rádió rákényszerült keverőasztalok importjára. 1980-ban két darab amerikai MCI, 1987-ben és 88-ban pedig három darab svájci Studer asztalt hozattunk be a zenei stúdiók, az

23. ábra. BEAG gyártmányú csöves (SA 11) keverőasztal a 3. stúdióban, mellette STM 10 és SM 4/58 típusú magnók, 1962.

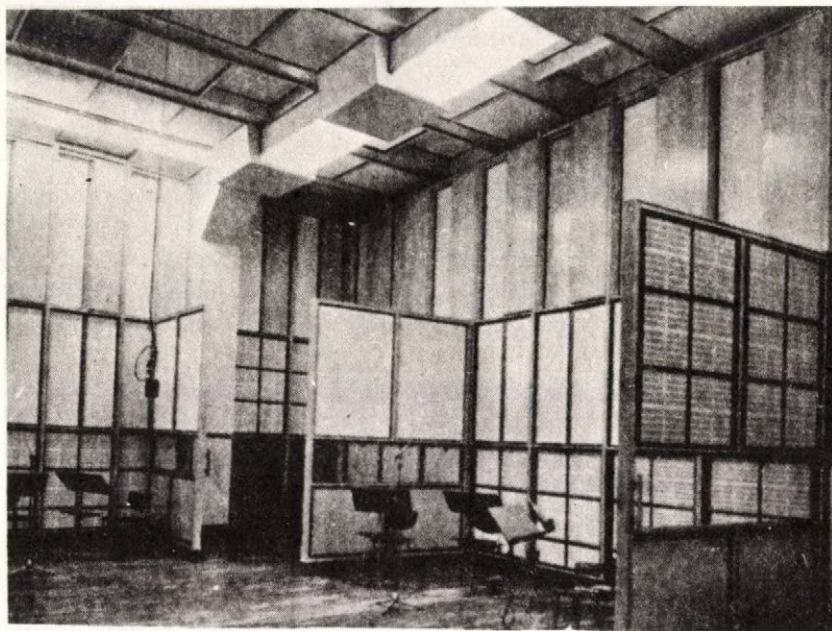

24. ábra. A Magyar Rádió központi kapcsolóterme, 1964.

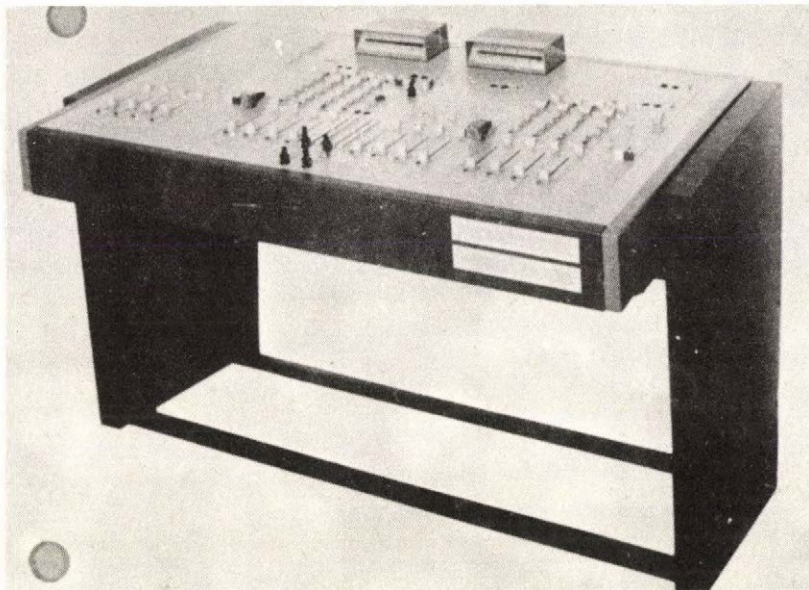
egyik hangjátékstúdió és az egyik nagy közvetítőkocsi részére. Sajnos valószínűleg további importra is szükség lesz. A magnók területén az STM 200 típusú gépekből még sok van üzemben, de mellettük 1976 óta megjelent a modernizált változat, az STM 600 is. A Mechanikai Laboratórium hosszú éveken át tartó és a Magyar Rádió által állandóan szorgalmazott fejlesztés után 1987-ben végre leszállította az első hazai gyártású 16 csíkos magnót, az STM 700-at. Sajnos kicsit későn, mert az ilyen készülékek használatát már korábban megkezdték, 1970-ben vettük az első 16 csíkos és 1986-ban az első 24 csíkos Studer magnót. A Mechanikai Laboratórium ez év végére ígéri az új stúdiomagnó típus, az STM-800 első darabjának szállítását.

A sztereó műsoradás előfeltétele volt az URH műsorsugárzás megkezdése. Ez kísérleti jelleggel 1957-ben indult, akkor még az ún. CCIR sávban. Rendszeressé 1963-ban váltak az adások, miután az adókat és a meglévő – viszonylag kevés számú – vevőt át kellett hangolni az ún. OIRT sávra. 1963 után – a tv-adók kiépítésével párhuzamosan, illetve azt követően – fokozatosan kiépül az az URH adóhálózat, amely végül is a nyolcvanas évek elejére az eredeti tervnek megfelelően lehetővé teszi három műsor párhuzamos sugárzását az ország területének egy jelentős részén. Kezdetben a harmadik műsornak még csak a magja van meg, amely 1963-ig URH kísérleti adásként szerepel. A Magyar Rádió 3. műsora elnevezést azonban csak 1973-ban kapja meg, a Bartók nevet pedig csupán 1987-ben. A sztereó kísérleti adás 1968-ban kezdődött, ami azután 1969-től kezdve az URH műsor szerves része lett.

25. ábra. Az átépített 8. stúdió, kihajtható paravánokkal, 1966.

Ahogy bővült ennek a harmadik programnak az adásideje, úgy bővült a sztereó műsorok részaránya is. Kezdetben természetesen mindössze néhány stúdió volt alkalmas sztereó műsor-készítés azonban fokozatosan egyre több stúdiót alakítottunk át sztereó technikára, s lehet mondani, hogy lassan megváltozott az egész rendszertechnika is. A stúdiók sztereósítása még ma is tart. Erre annál is inkább szükség volt és szükség van, mert a

26. ábra. BEAG tranzistoros FIT (PKC 17) műsorstúdióasztal, 1968.

3. műsor mellett sor került további műsorok sztereósítására is. Az eleve világos volt, hogy a szűk OIRT sávban mindhárom műsor sztereósítása saját zavarásunk, illetve a vételkörzet beszűkítése nélkül nem oldható meg. Így dönteni kellett, hogy a 3. műsor után a Kossuth vagy a Petőfi sztereósítására kerüljön sor. A választás a Petőfire esett s 1983 óta ez a műsor is sztereóban megy. Amikor a Magyar Posta 1985-ben elkezdte a CCIR sávú adók telepítését, megnyílt a lehetőség egy további műsor sztereósítására. Erre természetesen a Kossuth kínálkozott, azonban közben 1986-ban megindult a Rádió Danubius műsora, s így a rendelkezésre álló adók részben ezt a műsort, részben a sztereó Kossuthot sugározzák. A stúdió oldaláról nézve mindenesetre most már négy műsor megy sztereóban és gyakorlatilag 1971 óta valamennyi zenei és hangjáték felvétel sztereóban készül.

Közben persze azért fejlődött a közép- és rövidhullámú műsorsugárzás is. 1968 decemberében a 135 kW-os lakihegyi adó helyébe lépett a 300 kW-os adó. (Az adót az Elektromechanikai Vállalat gyártotta, tervezték: Kopócsy Mihály és dr. Tófalvi Gyula.) Sajnos nagyon gyorsan kiderült, hogy az adóállomások szaporodása és így a zavartatás mértékének növekedése miatt ez a teljesítmény kevés. 1977 február 16-án avatták fel a 2 MW-os szovjet gyártású solti Kossuth adót. Az 1950 júniusa óta működő két 100 kW-os diósdí RH adóhoz 1974 novemberi átadással 2 db 250 kW-os EMV adó csatlakozott Jászberényben.

27. ábra. A pécsi stúdió technikai helyisége FIT asztallal és ML STM-200 b magnókkal. A keverőasztalnál Laufer László vezetőtechnikus, 1972.

Közben a Rádió épületállománya is bővült. 1969-ben átadják a Pollack Mihály téren épült „Irodaépület”-et, amely súlyos elhelyezési gondokon segít. Mindez azonban kevés, hiszen a műsoridő is egyre bővül.

Az 1970-es évek elejére teljesen egyértelművé vált, hogy a Stúdió további fejlődésének kulcskérdése a nyomasztó helyhiány felszámolása. Éppen ezért a Magyar Rádió az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztériummal, valamint a Fővárosi Tanáccsal együtt tervpályázatot írt ki a Bródy S. u. – Szentkirályi u. – Múzeum u. – Pollack Mihály tér által határolt tömb rádiós célokra való beépítésére. A tervpályázat 1971-ben került kiírásra és 1971. decemberében történt meg az eredményhirdetés. Az első díjat Gulyás Zoltán és Patonai Dénes pályaműve nyerte, amely bár sok értékes gondolatot tartalmazott, sajnos eleve magában hordta a megvalósíthatóság kérdőjeleit. Mindenesetre a pályázat alapján a díjnyertes megbízást kapott a Magyar Rádiótól a pályázat részét képező, nagyzenekari stúdió megtervezésére. Ez a rádiósok régi vágya, mert tulajdonképpen a kezdet kezdetétől hiányzik egy igazi koncertstúdió. Amikor azonban kiderült, hogy a stúdió felépítése olyan összeget igényelne, ami miatt ez az építkezés az ún. „nagyberuházás” kategóriába kerülne, ahol viszont sok lényegesen fontosabb elképzelés előzi meg, a Magyar Rádió vezetősége jó realitásérzékéről tanúskodott, s úgy döntött, hogy akkor inkább egy üzemépületet építtet meg először. Ez lényegesen kevesebbe kerül s ugyanakkor egy hosszabbtávú beruházási elképzelés részeként összességében jobban hozzájárul a növekedő műsorigények szabta

követelmények megteremtéséhez. Így 1979-ben elkezdődött az üzemépület tervezése és kivitelezése. Ezzel párhuzamosan elindult egy másik égető beruházás is.

Régóta zavarta a Rádió munkáját az a tény, hogy az egyre növekvő gépkocsialományt, az ezekhez szükséges műhelyeket, személyzeti helyiségeket is a meglévő épületállományon belül, illetve annak udvarán kellett elhelyezni.

28. ábra. Közepes méretű Mercedes közvetítőkocsi, 1976.

Ezért 1978-ban elkezdődött a Magyar Rádió gépjárműtelepének építése a X. ker. Szálás utcában. Ez az építkezés 1983-ban fejeződött be, s ezen részlegek kiköltözésével jelentős hely szabadult fel.

A Magyar Rádió rendelkezésére állt két üres telek, ezek közül az egyik – a volt Esterházy-palota és a volt Festetich-palota között – kínálkozott a legalkalmasabbnak az új üzemépület felépítésére. A tervezésnél bizonyos nehézségeket jelentett, hogy a tervpályázat lezajlása óta az Országos Műemlékfelügyelőség álláspontja megváltozott, s míg korábban az egykori Esterházy-palota (ezt az épületet a Rádió már 1951 óta használja) esetleges lebontása ellen nem emelt kifogást, most már ezt az épületet is feltétlenül megtartandónak ítélte.

Az üzemépület megépítésével egy olyan beruházási folyamat indult el, amely a Magyar Rádió fejlesztési tevékenységét több mint egy évtizedre alapvetően meghatározta. Az üzemépület – kissé heterogén módon – az alábbi részlegek elhelyezésére adott módot: új étterem és konyha, a teljes szalag- és hanglezemez archívum, valamint annak feldolgozó és kiszolgáló részei, végül pedig hat darab azonos méretű műsorstúdió, új központi kapcsolóterem és az ezekhez kapcsolódó személyzeti helyiségek. Az étterem megindulása

1984-ben lehetőséget adott a régi étterem megszüntetésére és annak helyén az új telefonközpont megteremtésére, amely 1987-ben kezdte meg működését. Az új archívum végre megszüntette azt az áldatlan állapotot, hogy értékes felvételeinket sokfelé elszórtan és

29. ábra. BEAG FIT-IC PKC 104 típusú keverőasztal és STM 210 típusú ML magnók a 2. stúdióban, 1985.

néhány nagyon mostoha körülmények között voltunk kénytelenek tárolni. A régi, sokkal kisebb méretű archívum helyére munkaszobákat lehetett kialakítani és bizonyos tartalékteret képezni. A hat új műsorstúdió ugyancsak 1987-ben vette át az üzemet a BEAG által gyártott, de a Magyar Rádióval szorosan együttműködve kifejlesztett mikroprocesszor vezérlésű adáslebonyolító asztalokkal.

(Említésre méltó, hogy ilyen automata műsorlebonyolító berendezések fejlesztésével a rádió műszaki fejlesztési osztálya már korábban is foglalkozott. Ennek eredménye volt az 1975-ben épített és SAMU betűszóval megnevezett kísérleti rendszer, majd a később készült és a rövidhullámon sugárzott műsorok lebonyolítására szolgáló KULI nevű, még ma is üzemben lévő berendezés. Mindkettő tervezője Radnai Jenő volt.) A régebbi műsorstúdiók ezután folyamatosan műsorkészítési tevékenységre épültek át, elsősorban az ún. magazin jellegű műsorok követelményeit tartva szem előtt. Ez a tevékenység 1988 nyarán fejeződött be. Az új kapcsolóterem berendezéseit – a szűkülő anyagi lehetőségek következtében – a mai napig csak részben sikerült megvalósítani – azt is saját fejlesztés keretében –, így a régi kapcsolóteremre még jó néhány évig szükség lesz. Az új telefonközpont üzembe állításával a régi központ lebonthatóvá vált és a felszabaduló hely újabb lehetőséget adott a mostoha elhelyezésű műsorrészlegek panaszainak orvoslására. Mindezzel pár-

30. ábra. Műsorstúdió technikai helyisége BEAG AC 200 típusú mikroprocesszoros műsorlebegyőltő asztallal és STM 610 típusú magnókkal, 1987.

huzamosan igen jelentős erőfeszítések történtek a Magyar Rádió lassan elavuló és egyre kevésbé bővíthető infrastrukturális ellátórendszerének megújítására. A már említett telefonközpont-cseréhez kapcsolódóan új telefonhálózat épül ki, kibővült és gázfűtésre alkalmassá vált a hőközpont, új erősáramú energiaközpont épült nagyobb kapacitással és biztonságosabb energiaellátással, megújult a pincében lévő fűtési és melegvízhálózat, folyamatban van a klímarendszer teljes rekonstrukciója. Ezeknek a nem látványos, de alapvető fontosságú munkáknak véghezvitelet igen megnehezítette, hogy mindezt pillanatnyi üzemszünet és a műsorkészítő, illetve lebegyőltő tevékenység zavarása nélkül kellett megoldani.

Közben nem feledkezhetünk el a vidéki, regionális rádiózás fejlesztéséről sem. Sok évi helykeresés, vitatkozás, tervezés és építés után 1987-ben felavathattuk a Magyar Rádió Szegedi Stúdióját, s ez év végén üzembe kerül a Debreceni Stúdió is. Mindkét új vidéki stúdió sztereó technikát kapott.

Természetesen az új létesítmények mellett változatlanul foglalkozni és törődni kellett meglévő stúdióink, berendezéseink szintentartásával, illetve korszerűsítésével. Hogy ezek közül csak címszavakban említsek néhányat: 1. (hangjáték) stúdió technikai helyiség és klímarendszer felújítása, új Studer keverőasztal, 3. (kishangjáték) stúdió sztereóítása BEAG-FIT-IC asztallal, 4. (magazin) stúdió sztereóítása, 6. (nagyzenei) stúdió új Studer asztal és 24 csíkos Studer-magnó, 8. (tánczenei) stúdió teljes átépítése, új klímarendszer, 24 csíkos Studer-magnó, 21. (magazin) stúdió teljes átépítése és sztereóítása, Ikarus nagy közvetítőkocsi új Studer keverőasztal, 16 csíkos Studer-magnó, új rádiótelefon rendszer a közvetítésekhez, új Sony kazettás riportermagnók, új UHER kazettás riportermagnók.

És emellett még számos kiegészítő berendezés (zengetők, szűrők, limiterek, CD-játszók, kazettás készülékek), műszer, számítástechnikai eszköz, gépkocsi stb. (Ma a budapesti stúdióházból naponta közel 100 óra műsor kerül sugárzásra!)

Ma, ez a kb. 15 éve elhatározott fejlesztési folyamat a befejező lépéseknél tart. Még hosszabb ideig elhúzódik a klímarendszer rekonstrukciója s valószínűleg az új központi kapcsolóterem berendezéseinek a beszerzése. Ez évben kezdődött el a Szentkirályi u. 27. sz. alatti volt lakóépület átépítése, amely ugyancsak a helyhiány enyhítését hivatott szolgálni. A munka remélhetőleg 1989-re befejeződik. A stúdió fejlődése most egy új szakasz előtt áll. Meg kell határozni, milyen irányban történjék a fejlesztés. Egy gazdaságilag bizonytalan időszakban ez rendkívül nehéz. Azt azonban a több évtizedes tapasztalat megmutatta, hogy a műszaki fejlesztésnek lehetőleg mindig a műsorfejlesztés előtt kell járnia. Más ugyanis az időléptéke az egyiknek, és más a másiknak. Míg egy új műsorhoz, vagy egy meglévő bővítéséhez a szükséges munkatársi gárdát, az igénybevehető szellemi kapacitást egy-másfél éven belül biztosan össze lehet hozni, addig a műsor realizálásához elengedhetetlen stúdiók, műszaki berendezések vagy pláne adóhálózat és modulációs összeköttetés megteremtése lényegesen időigényesebb. Ha tehát a műszaki fejlesztés nem jár a műsorfejlesztés előtt, akkor örök aszinkronitás fogja jellemezni a két terület viszonyát.

Ma két dolog látható világosan. Az egyik, hogy a műholdas rádiózás újabb lehetőséget kínál a műsorajánlat bővítésére, sőt akár teljesen új, műfajok szerint kialakított, sok párhuzamos műsorból álló struktúra kialakítására. Ezzel a lehetőséggel és igénnyel mindenképpen számolni kell. A másik irányzat: a digitális hangtechnika elterjedése a stúdiókban. A két téma egymással szoros kapcsolatban van. Ugyanis nyilvánvalóan csak a műholdas műsorsugárzás fogja lehetővé tenni, hogy a digitális jelátvitel az átviteli lánc teljes egészére megvalósítható, s így a digitális technika adta jobb hangminőség a hallgatóhoz is eljuttatható legyen.

Mindezek mellett az is egyértelmű tendencia, hogy az országos műsorok mellett növekszik a helyi és regionális műsorok jelentősége.

A Magyar Rádió műszaki vezetősége ebben az irányban készíti elő a következő évek, évtizedek fejlesztését.

I R O D A L O M

1. Szabó Miklós: A magyar műsorszórási rádiózás műszaki története 1925–1945 között – Kép- és Hangtechnika, 1975 december
2. Heckenast Gábor – Ungár András: A Magyar Rádió műszaki fejlődéstörténete 1945-től 1975-ig Híradástechnika, 1976 január
3. Szabó Miklós: A Magyar Rádió (Stúdió) 1925–1945 között – Híradástechnika, 1976 január
4. Heckenast Gábor: Rádió stúdiótechnika. Műsorkészítés a Magyar Rádióban – Híradástechnika, 1984 június
5. Lévai Béla: A rádió és a televízió krónikája 1945–1978. – Tömegkommunikációs Kutatóközpont Budapest, 1980.
6. Tanulmányok a Magyar Rádió történetéből 1925–1945. – Tömegkommunikációs Kutatóközpont Szakkönyvtára
7. Sugár Gusztáv: A magyar rádiózás története a felszabadulásig – A Posta Rádió és Televízió-műszaki Igazgatóság kiadványa, 1985.
8. A magyar rádiózás műszaki fejlesztése – OMF 5-505-kt koncepciótervezet, 1966.
9. A magyar rádiózás távlati műszaki fejlesztése – OMF 5-7003-T Tanulmány, 1972.
10. A hazai műsorközlő rádiózás műszaki fejlesztése – OMF 5-7805-T Tanulmány, 1979.

History of the Hungarian Radio Studio between 1928 and 1948

The author begins the history with the ceremonial inauguration of the Hungarian Radio Studio at Sándor street. He describes the studios, their technical equipment, mentioning the activity of the Post Office experts developing the acoustical layout.

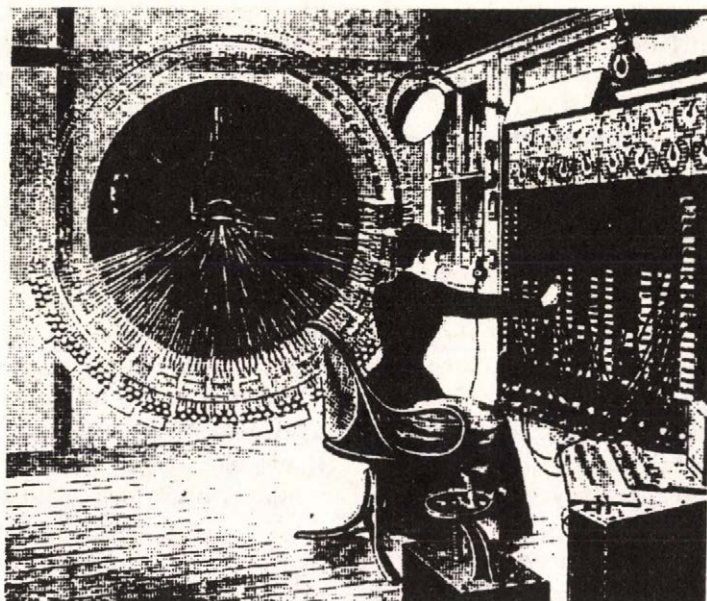
Simultaneously with the extension of the program-time, works began to enlarge the Studio, by implementing new broadcast studios.

In his study the author describes also the history of appearance of audio-recording equipment. Mention has been made also about the war-time in the life of Studio, its ruination and beginning of reconstruction. Besides the restoring works the author deals with the use of lacquer disk recorders, then of the first studio magnetic recorders which opened a new period in the history of broadcast studios.

A Telefonhírmondó kezdő évei

Kilencvenhat éve, 1893. február 15-én szólalt meg először Budapesten a Telefonhírmondó. S néhány napra rá ezt írta az egyik korabeli újság, a Magyar Néplap: „Puskás Tivadarnak jutott eszébe a század három legérdekesebb találmánya, a gőz, a villam és az újságíró közül a két utóbbi erejét úgy egyesíteni, hogy közreműködésükkel a közönség óráról-órára értesüljön mindenről, ami a világon történik. — Ám a Telefonhírmondónak nem csak a hírszolgáltatás, hanem a szépirodalom és a művészet ápolása is benne van a programjában. A jelesebb írók szépirodalmi műveit a szerzők előadásában hallgathatja a közönség s lehet eset arra is, hogy valamely világhírű művész, vagy művész dalaiban, hegedű- vagy zongorajátékában a Telefonhírmondó hallgatói hamarabb gyönyörködhetnek, mint a színházak, vagy koncertteremek közönsége.”¹

1. ábra. A Telefonhírmondó központja

S kerekén háromnegyed évszázadra rá jelent meg D. L. Woods, a University of Maryland professzorának cikkében e mondat: „Az a valóban úttörő géniusz, aki a modern rádió- (és televízió) műsorkészítés koncepcióját megteremtette, Puskás Tivadar volt, az általa létrehozott első, működő műsorkészítő- és szétosztó szervezet révén, 1893-ban.”² A közelgő Telefonhírmondó-centenárium okán érdemes megvizsgálni, hogyan alakult ki, s működött e műsorkészítő, üzleti vállalkozás, egyben felülvizsgálni és korrigálni azt a képet, mely a köztudatban él róla.

„Ez ma Budapesten a nap eseménye. Erről beszél a sajtó, a képviselők a Ház folyosóin, a börze emberei, a hivatalnokok körömvájás közt a büroókban, a műhelyek népe, a kávéházak s vendéglők közönsége s Puskás ördöngös masinája forog a kofák nyelvén is!”³

Való igaz, hogy a Telefonhírmondó budapesti szenzációt jelentett, a sajtó lelkesítő cikkeiben üdvözölte. Ez az üdvözlés egyaránt szólt a kuriózumnak, a megismert szolgáltatásnak s a megsejtett lehetőségeknek, de leginkább a magyar találmánynak. „Az eszme telivér amerikai. Nyélbe ütöje Puskás Tivadar, a budapesti telefonhálózat igazgatója, ki hónapokon át foglalkozott ezzel a világvárosias tervvel.”⁴ Ám erre „...még az amerikaiak is megcsóválják a fejüket és azt mondják rá: majd elhisszük, ha látjuk.”⁵ A kor – s annak Budapestje – a nagyarányú tökéletes fejlődés, a műszaki ötletek kora volt. Hazánkba ugyan megkésve érkezett, ám ez bizonyos előnyt is jelentett: az ipari termelés forradalmi átalakulása a legkorszerűbb technikát – technológiát követte. „A vezető iparágakban az 1890-es években – nagyszabású rekonstrukciókat hajtottak végre s az üzemek zöme lépést tartott a technika világméretű fejlődésével.”⁶

Ugyanebben az időben az ország már készülődött 1896-ra, amikor is minden valós és vélt eredmény be- és felmutatásával ünnepelte ezeréves fennállását. Ebbe a felfokozottan propagandisztikus közhangulatba nagyon jól illett a romantikus életútú, kissé titokzatos, Jókai-hős szerű Puskás találmánya, a „magyar-székely zseni korszakalkotó újdonsága.”⁷

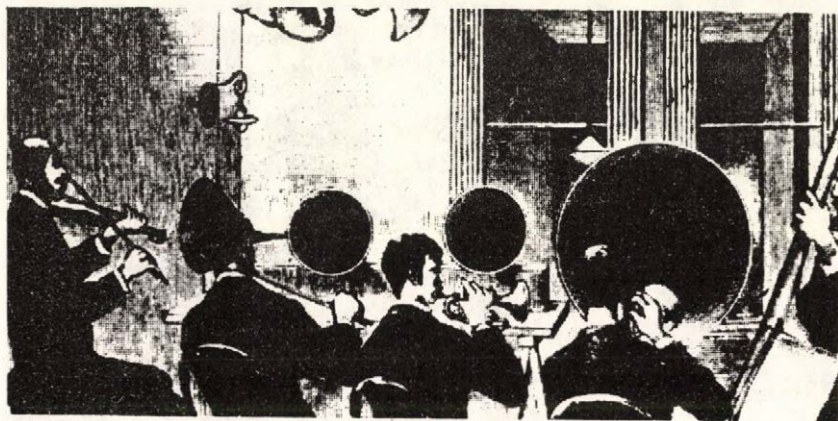
A korszakalkotó újdonság igaz megállapítás. Csak éppen nem abban a technikai értelemben, ahogy akkor vélték. A telefon, mint hangközvetítő eszköz felhasználása arra, hogy előfizetők kisebb-nagyobb csoportjait valamiféle auditív esemény részeseivé tegye, szinte egyidős magával a telefontalálattal. Már 1880-ból ismerünk egy híradást arról, hogy az „Orchestrion Téléphonique” a Grand Cafe de la Paix kávéházból a Ouai van Dyck 7. sz. alatti vendéglőbe telefoni úton hangversenyeket közvetített.⁸

1880 őszén Párizsban a Societé Générale de Téléphones mutatta be a „dalmütelefon”-t. Clement Ader francia mérnök találmányát.⁹ Erről a korabeli magyar sajtó is részletesen beszámolt, mint pl. a Budapesti Hírlap: „...nagy néptömeg van folyton a dalmütelefon körül. Határozott időre bocsáttatik be 16-16 ember a terembe, ahol ugyanennyi készülék van felállítva. Mindenki egy-egy telefonhoz ül, füléhez tartja a két hallgatót s e pillanatban, mintha csak varázssipka lenne a fején, oly sajátságosan bűvöltetik át egy egészen más világba. – Ugy hall mindent, mintha bekötött szemmel ülne a sugólyuk mellett, semmit se látva, mindent hallva. Helyette az Ader-féle hang-hordók ülnek ott, s azok közvetítik az előadást.”¹⁰

Ez, s a többi korabeli magyar újságcikk azért érdekes, mert a párizsi esemény kapcsán meg sem említik Puskás nevét. Hatvankét év múltán viszont, a Telefonhírmondó félévszázados jubileumán így ír a Technika c. folyóirat: „Irodájában foglalkozott a párisi 1881-ik esztendei világkiállítás előkészítésével is... itt nagy feltűnést keltett... a telefonon át történő zenei átvitel. Az első helyszíni közvetítést Puskás Tivadar létesítette, amikor is a párisi

Operaház előadásait az akkori Ader-típusú mikrofonok segítségével felfogta és telefonvonalakon keresztül továbbította a kiállítás erre a célra épített csarnokába, ahol megfelelő díj lefizetése ellenében mindenki három percen keresztül hallgathatta telefonhallgatón keresztül a műsort...¹¹

2. ábra. A Telefontárhírdő stúdiója

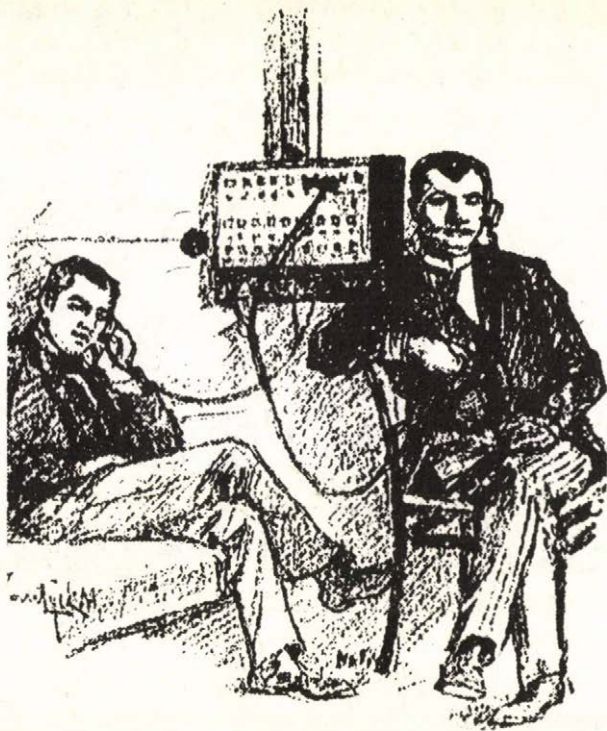
A Puskás-legendárium egyik eleme így született meg, a Telefontárhírdő ürügyén más, korábbi eredményeket is neki tulajdonítva. Holott a Telefontárhírdőig is még hosszú út vezetett. A párizsi példán felbuzdulva Európában több helyütt rendezik a telefontársaságok alkalmi bemutatóikat: Berlinben 1881. decemberében a Bolygó hollandit közvetítve, Budapesten 1882. februárjában a Vigadó Ujságíróbáljának közönsége a Nemzeti Színház Hunyadi László előadását hallgathatta, Londonban 1883-ban a Hotel Bristol 120 vendégét a London's Comedy Theatre, La Mascotte telefoni átvitele szórakoztatta.¹²

A fentiekben vázlatosan felsorolt kísérleteket és bemutatókat végül is 1890. május 31-én Párizsban a Théatrophone S. A. megalakulása követte.

„Rövid ideje Párizsban létezik egy társaság, mely lehetővé teszi, hogy távolban is meghallgassák számos színház vokális, vagy hangszeres előadásainak némelyikét...a nagy párizsi szállodák szalonjaiban csak egy egyfrankos érmét kell a teatrofon nyíásába dobni, aníért tíz percig lehet hallgatni. A telefon-előfizetőknek ilyen készülékre nincs szükségük, mert a műsort telefonjaikon hallgathatják.”¹³

Az újdonságról a német-nyelvű szaksajtó is beszámolt, pl. a bécsi így írt: „Két fiatal magyar technikus, Szarvady és Marinovitsch találmánya, a Théatrophone kezd erősen elterjedni Párizsban.”¹⁴

Az itt említett Szarvady Gézaról egyelőre csak annyit tudunk, hogy 1887-ben a berlini Elektrotechnischer Verein tagja volt (Géza Szarvady, Ingenieur des Arts et Manufactures, Paris 15.). Valószínűsíthető, hogy annak a Szarvady Frigyes hírlapírónak a fia, aki lexikoni szócikk szerint „...született Újvidéken (más adat szerint Szabadkán) 1822-ben, meghalt Párizsban 1882-ben, családi neve eredetileg Hirsch volt... 1847-ben mint ügyvéd Pozsonyban telepedett le. Már ez időben is a magyarországi ügyek érdekében állandó levelezésben volt a párisi Constitutionnel hírlappal... a szabadságharc alatt...Párizsba küldték, hogy a

3. ábra. Telefonhírmondó-hallgatók

sajtó útján igyekeztek Franciaország figyelmét Magyarország javára megnyerni...a világi fegyverletétel után állandóan Párizsban tartózkodott, Kossuth iratainak francia kiadását ő rendezte sajtó alá, 1855-ben vette nőül Clauss Vilma nagy hírű zongoraművésznőt.¹⁶

Marinovitschot illetően, a néven kívül mást, minthogy a Teatofon társfeltalálója, egyelőre nem sikerült kideríteni. Mindenesetre, 1893-ban már Párizson kívül Bordeauxban is létesítettek Teatofont, s arról is tudunk, hogy Szarvady Londonban, a Savoy Hotelben bemutatta, holott az is közmegeledésre működött, s szó volt arról, hogy az angliai National Telephone Company be fogja vezetni.¹⁷

Ilyen előzmények után jelentkezett Puskás Tivadar, akkor a budapesti távbeszélőhálózat bérlője, a Telefonhírmondóval. Két osztrák-magyar szabadalom birtokában (1892. VII. 14. K. u. K. Privilegium 43/971: Neues Verfahren zur Organisation und Einrichtung einer Telephon-Zeitung, 1893. II. 4. 43/2244. K. u. K. Privilegium: Verbesserung an der Organisation und Einrichtung der Telephon-Zeitung)¹⁸ indította el a belvárosi Magyar utca 6. sz. házában berendezett szerkesztőségéből, a budapesti telefonhálózat felhasználásával – szóbelileg engedélyezett – kísérleti üzemét.

Maga Puskás valószínűleg tisztában volt azzal, hogy találmányában a szükséges műszaki újdonosság tulajdonképp nincs meg, éppen ezért – meglehetősen szokatlan módon – nem csu-

pán az „Einrichtung”-ra, hanem az „Organisation”-ra is kérte a szabadalmat. Tőle magától csupán egyetlen, írásos dokumentumot ismerünk, azt a németnyelvű leírást, mely – már csak halála után – a bécsi Zeitschrift für Elektrotechnik című lapban jelent meg.¹⁹ Az alábbi idézetek ebből valók:

„A hírek valamennyi fajtájának a közönség széles körében való terjesztése – legyenek azok helyi, nemzetközi, vagy világraszóló jelentőségűek – napjainkban kizárólag a sajtó monopóliumát képezi, amely annak ellenére, hogy 50 év előtt alig remélt terjeszkedésre és tökéletességre tett szert szervezetét, berendezését illetően, még sincs abban a helyzetben, hogy teljes mértékben kielégítse a hírszolgálat gyorsaságára, valamint folytonosságára vonatkozó felfokozott követelményeket.

Korunkban a gyorsaság nem csak ott fontos, ahol közvetlen érdeklődési körünket érinti, hanem szükséges, hogy értesülve legyünk a világ minden táján történt eseményekről, a legnagyobb gyorsasággal. Ehhez pedig a modern újságok nem elég gyorsak és – miután a naponként kétszer megjelenő lapok a közönségnek újdonság iránti érdeklődését nem tudták kielégíteni – úgy segítettek egyes nagyobb ipari központokban, mint pl. Londonban és másutt, hogy naponként 5-6 kiadást is jelentetnek meg.

Magától értetődik, hogy ezeknek a többszöri újságkiadásoknak az előállítása állandóan nagy munkát és költséget emészt és mivel a szöveg elkészítése, nyomtatása, végül a kész lap szállítása és terjesztése jelentős időt vesz igénybe – a hírek az olvasóhoz való jutási sebessége lényegesen kisebb, mint a telefonikus hírközlésnél. A közönségnek azt a szükségletét, hogy a hírek és közlemények minden fajtáját a leggyorsabban megkapja, elégti ki találmányom: a Telefon-újság.

Telefon-újságom legfőképpen abban különbözik az eddigi újságoktól, hogy nem nyomtatás által készül és nem olvasható, hanem maga az újság beszél és cikkeit, híreit és egyéb közleményeit a telefon közvetítésével közvetlenül juttatja a hallgatószághoz.

Természetesen telefonújságom a már meglévő telefonhálózathoz való csatlakoztatásra is alkalmas... A telefonújság szerkesztőségi helyiségében lévő felolvasó az újságzöveget beolvassa az előtte lévő hang-fogóba...mely a felolvasó beszédét az egyes előfizetőkhez vezető hálózatba továbbítja, és a beszéd a hálózat bármely állomásán a telefonban tisztán és érthetően hallható.

Az újság felolvasója, tekintet nélkül arra, hogy valaki hallgatja-e, vagy sem, ha az előre megállapított időpont elérkezik, vagy egész nap, megszakítás nélkül olvassa a szöveget. A felolvasásra kerülő szöveget, melynek előadása esetleg csak néhány percig tart, újra, többször is megismétli, amíg a következő hírperiódus ideje el nem érkezik. Órától-órára, (de a körülményekhez képest gyakrabban is) újabb hírszöveget olvas föl, s így a Telefon-újság mindig a legfrissebb eseményeket, vagy más szavakkal: az elmúlt óra történelmét nyújtja.”

A cikk műszaki része lényegében arról szól, hogy Puskás a Telefonhírmondót sorba-, vagy párhuzamosan kapcsolt előfizetői transzformátorok (esetleg vegyes soros-párhuzamos kapcsolás) alkalmazásával kívánta megvalósítani, egy közös vagy több bemozdói mikrofont használva. Az utolsó bekezdésben a következőket írta: „Végezetül rá kell mutatnom, hogy a leírt találmány ismert alkatrészekkel éri el a kitűzött célt, az itt felsorolt készülékek és egyéb berendezések önmagukban tekintve nem újak, amint az a leírásból is kitűnik. Új csupán az újság berendezés működéséhez szükséges készülékek, telepek, indukciós tekercsek és a többi alkatrészek csoportosítása és összekötésmódja.”

Jóllehet, Puskás a Monarchián kívül is megpróbálta a Telefonhírmondóra a szabadalmi oltalmat megszerezni, azt gyakorlatilag sehol sem kapta meg. Az aprólékos gondossággal véghezvitt szabadalmi vizsgálatok nyilván kimutatták, hogy az ismert alkatrészek mellett az „újság berendezés működéséhez szükséges készülékek, telepek, indukciós tekercsek és a többi alkatrészek csoportosítása és összekötésmódja” sem újdonság, azt legfeljebb az 1893. februári második (pót) bejelentésben találhatni. Minderről Taróczy Jenő írt részletesen 1939-ben, cikkéből az alábbiakat idézzük:²⁰

„A budapesti telefonhálózat akkori műszaki igazgatója, Szmazsenka Nándor az indítóórsók (transzformátorok) vizsgálata közben azt a roppant fontos és a Telefonhírmondó megvalósítására sorsdöntő jelentőségű megállapítást tette, hogy az indítóórsók akkor is megfelelnek feladatuknak, ha primér menetükön ít nem a szokásos beszélő áramkört kapcsolta be, hanem helyette a beszélő áramkör által egy másik indítóórsó segítségével indított szekundér áramkört kapcsolta, amikor is a hallgató állomás nem a szokásos szekunder áramot kapta, hanem egy, a szekundérból gerjesztett magasabbrendű, tertier áramot.”

Ez nyilván egyszerűsítette a hálózat kiépítését, hiszen pl. bővítés esetén nem kellett az alap-vezetéket kihúzni, csupán egy újabb transzformátort közbeiktatni, s annak szekundérjéről lehetett további hallgató(ka)t ellátni. A pótbejelentés lényegében ezt tartalmazta, azonban ez sem használt, a Telefonhírmondó szabadalmi oltalmat csupán az akkor műszakilag még igen elmaradt Mexikóban és Ausztráliában kapott. Végül is nem csoda, hiszen a transzformátor szekundérjéről táplált további transzformátor(ok) a Telefonhírmondó szempontjából ugyan újszerűen fontos volt, de szabadalmaztató elektrotechnikai újdonságnak 1893-ban már nem volt mondható.

Azt, hogy Puskás ismerte-e például a Teatront, nem tudjuk. Azt viszont biztosan tudjuk, hogy nem igazak a Puskás-legendáriumnak azok az elemei, melyek a dalmütelefont, vagy Párizs első telefonközpontjának létesítését az ő nevéhez kötik. Párizsi éveiről tulajdonképp alig valami biztos. A budapesti telefonhálózattal kapcsolatos működését azonban 1884-től, Párizsból történt megérkezésétől meglehetősen pontosan ismerjük.

E telefonhálózat az 1880. május 20-i keltű, 4767. sz. földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztériumi rendelettel kiadott engedélykirat alapján eredetileg Puskás Ferenc, Puskás Tivadar öccsének birtokában volt, aki 20 évre kizárólagos jogot nyert arra, hogy Budapest székesfőváros és Ujpest község területén távbeszélő összeköttetéseket létesítsen.

A budapesti telefon kiépítésére s bővítésére szerény anyagi eszközök állhattak rendelkezésre, mert az egyvezetékes, földvissavezetési rendszerben létesült, ami eleve sok hibára s panaszolható működésre adott okot. Puskás Ferenc megrendült egészségi állapotára való tekintettel 1883-ban kérte az engedélynek fivérére történő átruházását, ami 1883. V. 6./13.115. sz. alatt meg is történt. Öccsének 1884. márciusában bekövetkezett halála után a hazaérkezett Puskás Tivadar – valószínűleg tőkeszerzési céllal – „Budapesti telefonhálózat, Puskás Tivadar és társai Közkereseti Társaság”-gá alakította át a vállalkozást. Az anyagi fellendülés azonban nyilván nem következett be, mert az előfizetők száma gyarapodott ugyan, de a technikai megoldások továbbra is meglehetősen tökéletlenek maradtak.

„...szaporodtak a kisebb-nagyobb kisegítő központok (a Földm. utcai főközpont, a Lövész utcai belvárosi s a Pálffy téri budai alközpont mellett), úgy mint a Köztemető út és Stáció utca (most Baross utca) sarki ún. kőbányai vámházban, a Kerepesi úti (most Rákóczi úti) Orient Szálló négyzetes tornyának helyiségében és a Margit-híd pesti oldalán

Külső Nádor utca 86. sz. (most Lipót körút 1. sz.) házban s az akkor kezdetleges átkérő rendszer mellett nem volt alkalmas arra, hogy jó szolgálatot nyújtson — hogy az előfizetők egyre jobban és jobban panaszkodtak és hogy tökéletesebb berendezések létesítését sürgették, azon nem lehet csodálkozni. Ugy látszik azonban, hogy a vállalat nem rendelkezett azokkal az anyagi erővel, melyekkel az egyre jobban növekedő számú előfizető igényeihez mért gyökeres átépítéseket végre lehetett volna hajtani.^{21, 22} Végül is a közkereseti társaság 1887. szeptemberében feloszlott, viszont egy hónapra rá, október 18-án az államkincstár s Puskás Tivadar egy olyan szerződést kötött, mely szerint a budapesti telefonhálózatnak az államkincstár lett a tulajdonosa, ám azt az engedélyes Puskás ugyanakkor 30 évi időtartamra bérbe vette, s jogot kapott 650.000 forintnyi (1.300.000 aranykorona) kölcsön felvételére — a bérleti vállalat pénzkezelése pedig a minisztérium ellenőrzése alá került.²³

Ez az ellenőrzés nyilván az állam bizalmatlanságát fejezte ki, hiszen a „Budapesti Távbeszélő hálózat bérleti vállalat” részvénytársaság lényegében továbbra is Puskás Tivadar vezetése alatt működött, aki az anyagi problémákon olyannyira nem tudott úrrá lenni, hogy „...a budapesti hálózat nem haladt a fejlődő telefontechnika színvonalán, sőt attól erősen lemaradt. Puskás a közönség igényeit kielégíteni semmi téren sem tudta, viszont annyira eladósodott, hogy már 1889-ben a kereskedelemügyi miniszter arról tárgyalt az igazságügyminiszterrel, hogy Puskás hitelezőitől miként mentse meg a budapesti telefonhálózatot, s annak az állam részére járó bérjövendelmét, mivel a bíróságok egymás után vezetnek ellene foglalásokat (15.172/1889. Ker. Min. 19.336/1889. Ker. Min. iratok)»²⁴

A bajok sűrűsödtek, 1890. elején a Magyar Kereskedelmi Csarnok írásos panaszával már egyenesen a kereskedelemügyi miniszterhez fordult, ehhez járult, hogy időközben Budapesten megindult a villamos közúti vasút, s mivel az éppúgy a földet használta áramvisszavezetésre, mint a távbeszélő-hálózat, valamint sok helyütt a házak falára szerelt telefonvezetékek hosszú szakaszokon párhuzamosan futottak a villamos felső vezetékeivel, a telefonkészülékekben tűrhetetlen zúgások és zörejek keletkeztek.²⁵

A kereskedelemügyi miniszter a panaszok kivizsgálására bizottságot rendelt ki, ennek jelentése alapján a bérleti vállalatot különféle intézkedések végrehajtására kötelezte. Ezek többnyire igen jelentős költségeket jártak, mint például a vezetékhálózatnak fali-tartókról tetőtartókra való áthelyezése, a 6 központból három megszüntetése, a megmaradó három megfelelő kapacitásbővítése és kellő számú új összekötő vezeték kiépítése révén, ugyanakkor a kettős vezetékre történő átépítéstől egyelőre eltekintett a minisztérium. A Budapesti távbeszélő-hálózat bérleti vállalat r. t. s elnöke, Puskás Tivadar, meglehetősen reménytelen anyagi helyzetbe jutott.

A Puskás-legendárium, melynek egyik forrása Kacziány Géza író, hírlapíró az előzőekben vázlatosan tárgyalt időszakot és eseményeit a következőképp adja elő:

.....Tivadar rögtön otthagya Párizst és minden ottani üzletét. s átköltözött Budapestre, átvette és igazi nagyságára fejlesztette a budapesti telefonhálózatot...ámbar Baross Gábor érthetetlen ellenszenvvel viseltetett Puskás Tivadar működése iránt és útjába minden akadályt gördített... ekkor eladta azt és a kapott pénzt beleölte más nagy vállalataiba... mikéttmillió forintnyi vagyonát fölemésztették... Puskás anyagilag letört s fényes háztartását is kénytelen volt korlátozni... végre 1893. elején megalkotta Budapesten a Telefonhírmondót. melynek alapját az a multiplikátor képezi, melyet Puskás Tivadar talált föl, s mely lehetővé teszi, hogy egyszerre tízezrek hallgathassák...»²⁵ Mind a rideg tények, mind a

romantikus legenda egyben megegyezik, a kilencvenes évek elején Puskás Tivadar és vállalkozása a csőd szélére került. A további hitelforrások bedugultak, a hatalmas kölcsönt nyújtó, s a részvények többségét bíró Pesti Magyar Kereskedelmi Bank mind erősebben szólt bele az üzletvitelbe s nyilván nemhogy további hitelnyújtásra nem volt hajlandó, hanem minden pénzügyi eszközzel a maga követeléseinek biztosításán fáradozott.²⁷ A kiutat csak valami olyan, kis befektetéssel járó s gyors sikerrel kecsegtető vállalkozás jelenthette, mely – lehetőleg szabadalmi védetség oltalmában – kizárólagosan Puskás Tivadar tulajdona, s képes aránylag rövid időn belül anyagilag függetleníteni és megrendült pénzügyi helyzetét stabilizálni.

Puskás ismerhette a Teatront – a Telefonhírmondóval azonban tartalmát és célját illetően teljesen újat, korát megelőző valamit alkotott, olyasmit, amire a Teatront s társainak létrehozói még csak nem is gondoltak. Új tömegkommunikációs eszközt, az auditív tömegkommunikáció alapját teremtette meg.

„Tömegkommunikáción azoknak a közléseknek az átadását értjük, melyek tájékoztatják... azt az eléggé ismeretlen számú embert, akik egymás közti lelki és társadalmi kapcsolatok nélkül s a kommunikáció forrásaival való közvetlen érintkezés nélkül élnek.”²⁸

Maga írta cikkében az újdonságot a beszélő újság hírközlő mivoltában jelöli meg, a nyomtatott sajtó mellett egy új médiumot indítva versenybe. Új társadalmi igényt ismert föl s annak kielégítésére vállalkozott. A dalműtelefon, Teatront s egyéb -fonok a telefon alkalmazhatóságának csak egy olyan területét vették birtokba, ami a társadalmi használhatóságban nem jelentett alapvetően újat. Mivel Puskás számára a szabadalmi oltalom nagyon fontos volt, az ismert elemekből (s ismert kapcsolástechnikával) felépített rendszert az újszerű „Organisation” révén próbálta meg támadhatatlanná tenni. Érdemét nem csökkenté, hogy műszakilag csak adaptált, hiszen az adaptáció egy új, eredeti tömegkommunikációs médium teremtésének eszközévé lett.

Puskás Tivadar 1893. március 2-án Lukács Bélához, Magyarország akkori kereskedelmi miniszteréhez kérvényt intézett:

„Nagyméltóságú Miniszter Ur!
Kegyelmes Uram!

A találmányomat és tulajdonomat képező „Telefon Hírmondó”-val, melyre vonatkozólag szabadalmamat... a Nagyméltóságod vezetése alatt álló m. kir. minisztériumnak szabályszerűleg bejelentem, Nagyméltóságod kegyes szóbeli engedélye folytán széles alapra fektetett, beható kísérleteket tettem, melyek folyamán ezen Telefon Hírmondónak életképessége és közhasznú volta minden kétséget kizárólag igazolást nyert. Minthogy ily biztató tapasztalatok után a Telefon Hírmondót Budapest Fő- és székvárosban létesíteni óhajtom, ennél fogva... azon alázatos kérelemmel bátorkodom Nagyméltóságodhoz fordulni, miszerint ezen Telefon Hírmondónak Budapest Fő- és székvárosában való létesítésére, berendezésére és üzletbentartására a kizárólagos engedélyt nekem ötvenévi időtartamra megadni kegyeskedjék.

Nem hagyhatom említés nélkül, hogy kérdésben forgó találmányomra a szabadalmat nem csak a kontinens összes államaiban, de. sőt több tengerentúli államban is biztosítottam már. (Puskás itt nyilván a beadott szabadalmi kérelmekre gondolt. Sz. M.)

Szent meggyőződése, hogy ezen idegen államok is a legmesszebbmenő koncessziókkal fogják támogatni ezen nagyérdemű és közhasznú új intézmény életbeléptetését. Ha mindamelllett is arra határozta magamat, hogy ezen találmányt legelőször hazámban

léptetem életbe, ezáltal hazám iránt tartozó kötelességemet akarom leróni. De ezen eljárásom által, úgy hiszem, másrészt jogos igényt szereztem magamnak azon várákozásra, hogy a Magas Kormány közhasznú vállalatom életbeléptetését minden kitelhető módon előmozdítani és megkönnyíteni kegyes legyen. Ezen reményben ismétlem fent említett alázatos kérelmemet és maradok Nagyméltóságod kegyes elhatározásait bizalommal várva, mely hódolattal Nagyméltóságodnak alázatos szolgája Puskás Tivadar.”²⁹

A kérvényre az alábbi válasz érkezett:

„A Telefon Hírmondó mostani üzeme csak kísérlet, mely a Kereskedelmi miniszter engedélye alapján gyakoroltatik. Ez a dolog nagy fontosságú elvi kérdésekkel van kapcsolatban. A közújaknak a távbeszélő útján egy központi helyiségből való szétágaztatása ugyanis fontos hatalmi eszközzé fejlődhetik, mert ily módon valamennyi nagyobb várossal, sőt megfelelő távbeszélőhálózat kiépítése után az ország valamennyi községével egyidejűleg lehet tudatni egy központi hivatalból a hadászati, politikai, államrendészeti, társadalmi, vagy bármely tekintetből fontos eseményekre vonatkozó értesítéseket. Az elektrotechnika mai fejlettsége mellett nem lehetetlen olyan berendezés létesítése, amely központi hivatalból élőszóval mondott közléseket egy bizonyos helyiségben minden ott jelenlevő által egyszerre meghallható hanggal reprodukálja és amely automatikus kapcsoló segítségével mindig csak az újabb hírekre kezd működni, sőt nem lehetetlen olyan berendezés sem, hogy villamos úton nem csak a beszéd legyen hallható, hanem maga a beszélő személy, vagy a papírlapra írt közlemény szemmel is láthatóvá váljék. Ezek a szempontok magukban véve is a legnagyobb óvatosságot parancsolják oly intézkedéseknél, amelyek az állami rendelkezés szabadságát bármi tekintetben is korlátoznák. Erre való tekintettel a törvényhozás az 1888. évi XXXI. tc.-el minden ilyen nemű intézmény berendezését az állam fenntartott jogai közé sorolta. Tekintetbe veendő továbbá az, hogy az 1848. évi sajtótörvény csak a gondolatok sajtó útján való közléséről intézkedik, holott ezzel a berendezéssel a gondolatok közlése élőszóval történik, aminek semmi nyoma nem marad.”³⁰

A továbbiakban érdemes egy hosszabb részt közölni abból a cikkből, mely 1931-ben a magyar távbeszélő 50 éves alkalmából a Telefontelefonhírmondót ismertette:

„Puskás kérvényét, mint történelmi dokumentumot, azért tartjuk szükségesnek szószertint idézni, mert ebben Puskás maga cáfolja meg azokat, akik azt állítják, hogy a feltalálót a bürokratizmus akadályozta meg abban, hogy találmányát Magyarországon elterjessze, illetőleg azt gazdaságilag kihasználhassa...hiszen megállapítható a kérvényből az is, hogy Puskás a találmányához szükséges kísérletek megkezdésére már a kérvény benyújtását megelőzően szóbeli engedélyt kapott. Ennek a szóbeli engedélynek alapján aztán Puskás nemcsak a találmány gyakorlati kiviteléhez szükséges kísérleteket ejthette meg, hanem a Magyar utca 6. sz. házban a Telefontelefonhírmondót be is rendezte, mielőtt erre az írásbeli engedélyt megkapta volna...”

Az engedélyezéssel kapcsolatos fontos kérdések megkezdésére végett annak megadása előtt a kereskedelmi miniszter az érdekelt minisztériumokat nevezetesen: a miniszterelnökséget, a belügy-, igazságügy-, pénzügy-, hovádelmi és hadügyminisztériumokat 1893. évi április hó 7-re értekezletre hívta össze. Az értekezleten maga Lukács Béla kereskedelmi miniszter elnökölt és rajta kívül a kereskedelmi minisztérium részéről Reiszig Ede államtitkár, Heim Péter miniszteri tanácsos, Szabó Béla miniszteri osztálytanácsos, Balla Pál postamémók, a miniszterelnökség részéről Barkassy Géza miniszteri osztálytanácsos, a

belügyminisztérium részéről dr. Bezerédy Viktor miniszteri osztálytanácsos, a pénzügyminisztérium részéről dr. Popovics Sándor miniszteri osztálytanácsos, az igazságügyminisztérium részéről dr. Tőry Gusztáv miniszteri osztálytanácsos, a honvédelmi minisztérium részéről Csalány Géza honvéd gyalogsági alezredes, a hadügyminisztérium részéről Steinitzer Ferenc vezérkari ezredes vettek részt.

Az elhangzott felszólalások után Lukács Béla kereskedelmi miniszter az értekezlet eredményét a következő főbb pontokban foglalta össze: A kért engedélyt Puskás jogutódjának (Puskás Tivadar időközben, március 17-én elhunyt) a kizárólagossági jog biztosítása nélkül megadja. Az állam- és a társadalmi rend érdekeinek kellő biztosítása céljából azonban az emgedélyes köteles felelős üzletvezetőt alkalmazni, aki az egész üzemért felelős. A telefonhírmondón közlendő híreket előre le kell írni, s azokat a felelős és a bemondó aláírni köteles. Ezeket az aláírt lapokat a budapesti kir. ügyészséghez, a budapesti rendőrség főkapitányához a vállalat naponként háromszor, az érdekelt minisztériumokhoz pedig a hírek leadását követő napon beküldeni köteles. Joga van a kereskedelmi miniszternek felügyelet és ellenőrzés gyakorlása céljából a vállalathoz napibiztost kirendelni, úgyszintén a budapesti rendőrkapitányság is jogosult a vállalat működését bármikor ellenőrizni. Az előfizetési díjak nagyságát a kereskedelmi miniszter állapítja meg és azt bármikor módosíthatja. A vállalat tiszta jövedelme 7 százaléknál több nem lehet és a vállalat bevételeiből az államnak is részesedés biztosítandó. Az engedély időtartama addig terjedhet, ameddig a budapesti távbeszélőhálózat bérleti ideje terjed.

Az engedélyezési feltételek tehát már meg voltak állapítva, azonban a budapesti távbeszélőhálózat bérleti vállalat r. t. 1893. évi április hó 11-én kelt beadványában (27.175/1893) bejelentette a kereskedelmi miniszternek, hogy az időközben elhunyt Puskás Tivaddal külön megállapodást kötött. E megállapodás értelmében a részvénytársaság (melynek elnöke Puskás Tivadar volt) megengedte Puskás Tivadarnak..., hogy a távbeszélő vezetőkeit a Telefonhírmondó céljaira ideiglenesen igénybevegye s kikötötte, hogy Puskás a Telefonhírmondó jövedelmeiből, vagy értékesítéséből a bérleti vállalatnak 10 százalék részesedést fizessen. Nevezett részvénytársaság kérte, hogy az engedélyokirat kiadásánál a kereskedelmi miniszter ezt a megállapodást is vegye figyelembe.

A távbeszélőhálózat bérleti vállalat e követelését a közte és az állam között 1887. augusztus 31-én létrejött szerződés 7. §-nak első bekezdésében foglaltakra alapította, miszerint: „A bérlet tartama alatt (1917. évi augusztus 31-ig) sem maga az állam nem létesíthet, sem másoknak nem ad engedélyt Budapest főváros és Ujpest területén oly vállalat létesítésére, amely akár a jelen telefonrendszer megtartásával, akár bármely új találmány felhasználásával a főváros és Ujpest területén belül távbeszélésre használható, vagy a jelenlegi telefonhálózatra nézve versenyzületet képezne.”

A bérleti vállalat fenti beadványa, valamint Puskás Tivadar időközben bekövetkezett halála miatt a Telefonhírmondóra kért engedély tehát még mindig nem volt kiadható. Ezért a felmerült kérdések tisztázása végett a kereskedelmi miniszter a bérleti vállalatot, valamint Puskás Tivadar öccsét, Puskás Albertet értekezletre hívta meg. Puskás Albert ugyanis 1883. évi május hó 14-én iktatott beadványában (36. 089/1893) arra kérte a kereskedelmi minisztert, hogy a bátyja által kért engedélyt neki adja meg, mert bátyja özvegyével, született Vetter Zsófia grófnővel oly szerződést kötött, amelynek értelmében a telefonhírmondó szabadalma és tulajdonjoga, továbbá a szóbeli engedély alapján már berendezett és a Magyar utca 6. sz. alatt működő telefonhírmondó összes berendezéseivel együtt reá szállott át.

A május hó 23-án megtartott értekezleten az elnöklő Reiszig államtitkár kijelentette, hogy a bérleti vállalat kérelme nem vehető figyelembe, mert a) a törvény értelmében távíró-, távbeszélő- és villamos jelzőberendezések létesítésére csak az állam adhat engedélyt, ennél fogva a bérleti vállalatnak nem volt joga, hogy Puskásnak, vagy másnak bármely célra szolgáló villamosberendezés létesítésére engedélyt adjon, b) a távbeszélő-hálózat vonaljai csak a kereskedelmi miniszter engedélyével használhatók más, idegen célokra, ennél fogva a r. t. nem engedheti át vezetékait a telefonhírmondó céljaira, c) végül a r. t.-nak nincs joga arra, hogy a székesfőváros területén létesítendő új vállalattól jövedelemben való részesedést kössön ki.

A bérleti vállalat r. t. képviselője a fenti kijelentéseket -- amelyekről a kereskedelmi miniszter egyébként előzőleg már írásban is értesítette -- tudomásul vette. Kérte egyúttal, hogy a r. t. beadványát tekintse a minisztérium tárgyalannak. Az értekezleten ezután a kiadandó engedélyokirat megvitatására került sor. Puskás Albert ugyanis az engedélyokirat-tervezet egyes rendelkezéseinek megváltoztatását kérte. Kérései egy részét az értekezlet teljesíthetőnek is találta, másokat ellenben nem (pl. a kizárólagossági jog, az engedély 50 évre szóló megadása, stb.). Puskás végül is elfogadta a tervezetet, melyet a kereskedelmi miniszter május végén az érdekelt minisztériumokhoz hozzászólás végett megküldött (39.294/1893).

Puskás Albert azonban közben meggondolta a dolgot és június 4-én érkezett terjedelmes beadványában (41.183/1893) arra való hivatkozással, hogy az értekezleten nem szólhatott kellő alaposággal az engedélyhez, kifogásokat tett annak egyes pontjai ellen. Így többek közt azt vitatta, hogy a telefonhírmondó nem tartozik az 1881. XXXI. t. c. rendelkezései alá, mert a törvény új találmányokra nem terjeszthető ki. Kérte ezért, hogy az engedélyt a szabadalmi jog alapján, az említett t. c. korlátozásai nélkül adja meg a miniszter. Ujra kérte az engedély 50 évre való megadását s a kizárólagossági jogot. Kifogásolta, hogy az előfizetési díjak nagyságát a kereskedelmi miniszter állapítja meg, továbbá, hogy a vállalat haszna 7 százaléknál több nem lehet s még néhány, kisebb jelentőségű rendelkezést. Végül kijelentette, hogy amennyiben észrevételeit nem veszik figyelembe, a berendezés hazai megvalósításáról lemond és külföldön létesít telefonhírmondót. A kereskedelmi minisztérium azonban, tekintettel az előzményekre, a beadványban foglaltakat nem tárgyalta, hanem az érdekelt minisztériumokkal időközben már egyeztetett engedélyokirat szövegét a Budapesti Közlöny 1893. évi 286. számában 82.934/1893 sz. alatt közzétette. Ugyanekkor Puskásnak is megküldte az engedélyokiratot azzal, hogy az eddigi ideiglenes állapotot most már végleg szüntesse meg. Puskás Albert azonban az engedélyokiratot nem fogadta el, mert kifogásait nem vették figyelembe és 1893. december hó 31-én újabb beadványt intézett a kereskedelmi minisztériumhoz (97.935/1893). Ebben bejelenti, hogy az engedélyt nem fogadja el, s a vállalat megszüntetésére három havi határidőt kér.

Ezt követve az ellentétek áthidalására az érdekelt felek közt szóbeli tárgyalások indultak s ezek során kitűnt, hogy Puskás már jóval előbb a szabadalom kihasználása céljából egy olyan vállalatot létesített, melyben rajta kívül gróf Andrássy Géza, gróf Keglevich István, gróf Klobusiczky János, gróf Eszterházy Mihály, Latinovics Albin, gróf Karácsony Camillo és gróf Hadik-Barkóczy vettek részt, mint alapítók. Minthogy azonban a szóbeli tárgyalások során az is kiderült, hogy az engedélyokirat egyes pontjaira nézve Puskás és a többi alapító felfogása közt is ellentét van, a kereskedelmi miniszter az egész kérdést minisztertanács elé akarta vinni.³¹

1894. július 21-én azonban újabb, meglepő fordulat következett. Az 54.910/1894. sz. alatt iktatott, közös beadványban Puskás Albert és Popper István budapesti mérnök bejelentette, hogy Puskás a telefontelefonhírdíj a szabadalom tulajdonjogával együtt eladta Poppernek, egyben kérte az engedély kiadását ez utóbbi részére, mivel kapcsolatban Popper kijelentette, hogy azt elfogadni hajlandó.

Néhány hétig még kisebb-nagyobb huzakodások – hivatalos szóhasználat szerint egyeztető tárgyalások – folytak, majd a kereskedelmi kormányzat az engedélyokiratot 65.131/1894. sz. alatt, szeptember 26-i dátummal Poppernek kiadta. A vállalkozás hányatott hajója azonban csak kereken egy hónap múlva jutott végre biztos révbé. Popper 1894. október 29-én a Puskástól megvásárolt Telefontelefonhírdíj, beleértve a szabadalmi jogot is, átruházta a Telefontelefonhírdíj Részvénytársaságra – melynek ő maga egyben fő részvényese lett.

E részvénytársaság valahogy és valamilyen módon belekerült a kor Budapestjének ordastörvényű gazdasági életébe, hiszen igazgatóságában olyan név tűnik föl, mint Radocza Jánosé, akiről így ír a történettudomány:

„...Budapest egyes kerületeiben megjelennek a választások és ezeken át a kerület egész sorsát korrumpált korteseik mozgatásával teljhatalommal irányító „törzsfőnökök”, illetve a leghírhedtebb kerületi szervezetek a pesti oldalon virulnak ki: először a VI. kerületben, ahol Radocza János ügyvéd a törzsfőnök...”³²

Sajnos, a Kereskedelmi Minisztérium irattára a második világháború során elpusztult, így csak a már közölt, illetve hivatkozott eredeti iratanyagot ismerjük. Így sok minden közbenső történés valószínűleg már örökre homályban marad, annyi mindenesetre kiderül, hogy Puskás Tivadar halála után is még kereken másfél évig folyt családja részéről a minden eszközt (s minden kapcsolatot, a magas arisztokráciától a korrumpált ügyvédig) igénybevevő küzdelem, a remélt anyagi menekvés szivárványát jelentő Telefontelefonhírdíjért. Nyilván e viaskodás a „filisterekkel” szolgált okul a kiterjedt arisztokrata s dzsentri rokonságú és ismeretségi körű családnak s a hozzá közel álló hírlapíró Kacziánynak a legendárius kisszerű bürokraták által gáncsolt és meg nem értett Puskás-képe megteremtéséhez. Ám az is érdekes, hogy éppen az ilyen apológiák mutatják a Telefontelefonhírdíj teljes félreismerését, mindenáron erőltetve a műszaki lángész Puskás elfogadtatását, hiszen „a Telefontelefonhírdíj alapját – az a multiplikátor képezi, melyet Puskás Tivadar talált föl.”

Mindenesetre a korabeli sajtó egy része – mondhatni – ösztönösen sejtette meg a majdani nagy riválist, ám az ilyen írások Puskással foglalkozó részében sem a valódi újdonság dicsősége, hanem a technikai zseni képe tükröződik, aki méltó tenitványa a Menlo-parki varázslónak. „...és ezzel meg van oldva a betű nélkül való nyomtatás problémája. A szociális forradalomnak ki kell törnie, mert a szocializmus fő szóvivői, a nyomdászok és betűszedők kenyér nélkül maradnak...a nyomdászok harca az újságírók ellen! És az újságírók győzni fognak. Nem! nem az újságírók, hanem amit nem írnak, de mondanak – az újság, amit nem kell olvasni, csak hallgatni, az újság, amit nem naponként, vagy hetenként adnak ki, hanem óráról-órára!...Puskás Tivadar...kitűnő eszű és éles szemű ember, aki jól körülnéz az Ujvilágban, néhány hétre bezárkózik Edisonval s...mindig hoz valamit magával.”³³

A Telefontelefonhírdíj első üzleti évében, 1893. végén 497 előfizetője volt, ami 1894. végére 700-ra nőtt – viszont 1895. végén már 4915 előfizetőt jelentett a mérlegbeszámoló. Ez a látványos növekedés annak volt köszönhető, hogy a Telefontelefonhírdíj illetékesei

hamar belátták: a „beszélő újság” legfeljebb a nap egy részében képes, mint újság, az előfizetők érdeklődését lekötöni. Az első, választék-bővítő újítás az interjúk rendszeresítése volt.

„A Telefon Hírmondó interjúkkal is foglalkozik, a mai nap egyik érdekessége munkatársainak a primásnál tett látogatása volt.”³⁴ Az interjú valóban igen aktuális témával, a polgári házasság intézménye körül akkor dúló vitával foglalkozott.

mivel: „...a Telefon Hírmondónak nem csak a hírszolgáltatás, hanem...a művészet ápolása is benne van a programjában,” hamarosan zene, ének, szavaltat eseti közvetítésével próbálkoztak, majd, e kezdeti sikereken felbuzdulva a döntő változás 1894-ben következett. A Telefon Hírmondó – mai szóhasználattal – zenés, tarka estet iktatott napirendjébe. Fogadtatása, a sajtóviszhangokból ítélve, igen kedvező volt.

„A Telefon Hírmondó tegnap esti első hangversenye nyitotta meg a koncertek szezont. A műsor fénypontját Küry Klárának, a Népszínház tagjának éneke képezte. A diva Radics Béla és Tornay Alajos kísérete mellett a Klárika csárdást énekelte el, a nála megszokott bájjal és jókedvvel. Dominici Szidónia úrnő, a milanoi Scala színház volt tagja igen precízen énekelt. Gabányi Árpád monológja, melyet a szerző maga olvasott fel, továbbá egy kitűnően szervezett harsona quartett és Radics Béla szóló-játéka egészítette ki a műsort...a hangversenyt pompásan lehetett hallani.”³⁵

Hamarosan kialakult az a koncepció, mely a Telefonhírmondó szolgáltatásaival a városi kis- és középpolgárságot vette célba, olyan műsorpolitikával, mely kísértetiesen hasonlít a mai struktúrákhoz. Politikai, közéleti és gazdasági hírek, felolvasás, szórakoztató zene, cigányzene, vokális és instrumentális hangversenyek, színházi-, operett- és operaközvetítések, „népművelés” és gyermekdelutánok – lássuk erre vonatkozó példának egy korabeli műsorújság 1897-ben közzétett „Napirend”-jét:

„9.30–10.00	Napirend, bécsi és külföldi hírek, telefonértesülések, éjjel jött táviratok, hivatalos lap hírei
10.00–10.30	Tőzsdejelentés
10.30–11.00	Hírlapszemle, érdekesebb hírek, táviratok
11.00–11.15	Tőzsdejelentés
11.15–11.30	Helyi és színházi hírek, sport
11.30–11.45	Tőzsdejelentés
11.45–12.00	Országgyűlés, vidéki és külföldi hírek
12.00–12.30	Országgyűlés, udvari, politikai, katonai hírek
12.30–01.30	Tőzsdejelentés
01.30–02.00	Ismétlés, az eddig olvasott érdekes hírek
02.00–02.30	Országgyűlés, törvényhatósági hírek, táviratok
02.30–03.00	Országgyűlés, helyi hírek, táviratok
03.00–03.15	Tőzsdejelentés
03.15–03.30	Érdekesebb tárcacikkék felolvasása
03.30–04.00	Országgyűlés, pontos idő, időjárás, törvényszéki vegyes hírek
04.00–04.30	Tőzsdejelentés
04.30–05.00	Bécsi lapok hírei, pénzügyi és gazdasági hírek
05.00–05.30	Színházak, sport, művészet, divat, irodalmi műsorok. Helyi, vegyes hírek, táviratok

- 05.30–06.30 Az angol, francia és olasz nyelv rendszeres előadása és tanítása és pedig:
 05.30–06.00 Angol nyelv: hétfőn, szerdán, pénteken
 06.00–06.30 Francia nyelv: hétfőn, szerdán, pénteken
 06.00–06.30 Olasz nyelv: kedd, csütörtök, szombat
 05.00–06.00 Csütörtökön gyermek-délután
 07.00– pontban, vagy az Operaház, vagy a Népszínház előadása hallható. Ugy az előadás, mint a felvonások kezdetét riadó-jel jelzi.
- A nyolc óra utáni első felvonás közben a párisi, berlini és frankfurti tőzsde-tudósítások kerülnek felolvasásra. Ezen tőzsde-tudósítások felolvasását szintén riadó-jel előzi meg
- A közvetített opera, vagy népszínházi előadás befejezte után: tőzsdejelentések, hírek, táviratok
- Az esti hírsorozat felolvasása után éjfélig felváltva katona- és cigányzene hallható.”³⁶

Ez a napirend pedig már nem telefonhírmondó, hanem egy vezetékes műsorkészítő- és szétosztó szervezet műsora. Fluctuat, nec mergitur – idézhetnénk a Telefonhírmondóval kapcsolatban. Első évei zűrzavaros hanyattatásai után nem süllyedt el a meguntság, az érdektelenné vált kuriozitás mindent elnyelő és elfeledtető mélyébe, hanem – ha nem is aranybányaként, de tisztesen prosperálva megélt a műsorszóró rádiózás kezdetéig, sőt azzal együtt is még majd egy évtizedet. Megélt Budapesten, ahol egy hozzá hasonlóan hanyatott (s nem minden részletében ismert) sorsú valaki egy ihletett pillanatában megálmodta minden műsorszórás elődjét és úttörőjét.

„The real pioneering genius who created these concepts of modern radio (and television) programming was Théodore Puskás, who established the first operational broadcasting organization in 1893.”

J E G Y Z E T E K

1. Magyar Néplap, 1893. február 18.
2. David L. Woods: The „first” Broadcasting Station, Journal Broadcasting 1967 p. 201
3. Budapest, 1893. február 18.
4. Fővárosi Lapok, 1893. február 16.
5. Budapesti Hírlap, 1893. február 16.
6. Magyarország története, 1810–1918. 290, 291 pp.
7. Pesti Hírlap, 1893. március 12.
8. Wire Broadcasting Journal of R. Soc. of Arts 1945. p. 512.
9. Th. du Moncel: Auditions théâtrales téléphoniques. La lumière électrique 1881.
10. Budapesti Hírlap, 1881. szeptember 17.
11. Technika, 1943. 3. p. 3.
12. Vajda R. Pál: Újabb adatok a híradástechnika magyar úttörőiről. Techn. Tört. Szemle 1973. július 81. p.
13. Leonard de Vries: Victorian Investiens p. 203.
14. Die Wunder des Théatrophons, Zeitschrift für Elektrotechnik, Wien, 1892. p. 209.
15. Vajda R. Pál: im.
16. Pallas Lexikon. Szarvady Frigyes
17. L'Electricien, 198. p. 19.
18. Az ötven éves magyar távbeszélő. p. 600.
19. Zeitschrift für Elektrotechnik, Wien, 1893. p. 456.

20. T. J.: A budapesti Telefonhírmondó keletkezéséről, Magyar Mérnök- és Építész Egylet Közleményei 1939. augusztus 17. 275-278. pp.
21. Rédl Jenő: A budapesti távbeszélő története és úttörői. Magyar Posta 1931. 5. sz. p. 266.
22. Az említett út (utca) nevek ma: Fürdő utca: József Attila u., Lövész utca: Királyi Pál utca, Pálfy tér: Bem tér, Köztemető út: Mező Imre út, Lipót körút: Szent István körút.
23. 41.356/Kereskedelmi Minisztérium, 1887. október 18.
24. Vég hely Dezső: Az 50 éves magyar telefon és a hazai ipar, Magyar Posta 1931. 5. sz. p. 466.
25. Rédl Jenő i. m. p. 270.
26. Dr. Kacziány Géza: Emlékezés a Puskás-testvérekre
27. Rédl Jenő i. m. p. 270.
28. Sajtótudomány, kommunikációelmélet, tájékoztatáspolitikai, TK. Bp., 1977. p. 48.
29. Glázer Jenő: A telefonhírmondó, Magyar Posta 1931. 5. sz. pp. 600, 601.
30. Pap J. Puskás Tivadar, Bp., 1960. p. 203.
31. Glázer Jenő i. m. pp. 601-605.
32. Budapest története, IV. k. p. 463.
33. Hét, 1893. február 26.
34. Budapesti Hírlap, 1893. március 16.
35. Pesti Hírlap, 1894. október 30.
36. Telefon, 1897. szeptember 12. p. 4.

The First Years of the Telephone Messenger

The author begins the story with the first sound of the Telephone Messenger, analyzing the activity of Tivadar Puskás. He explains the Puskás-myth and reality consulting a large number of literary works. After having given a picture of the authorization of the telephone network, he tells the tribulations of the authorization of the Telephone Messenger and the story of the organization of the business. Going through a few data of the first years of the Telephone Messenger, he reaches the programme of the distributor organization and the beginning of radio broadcasting.

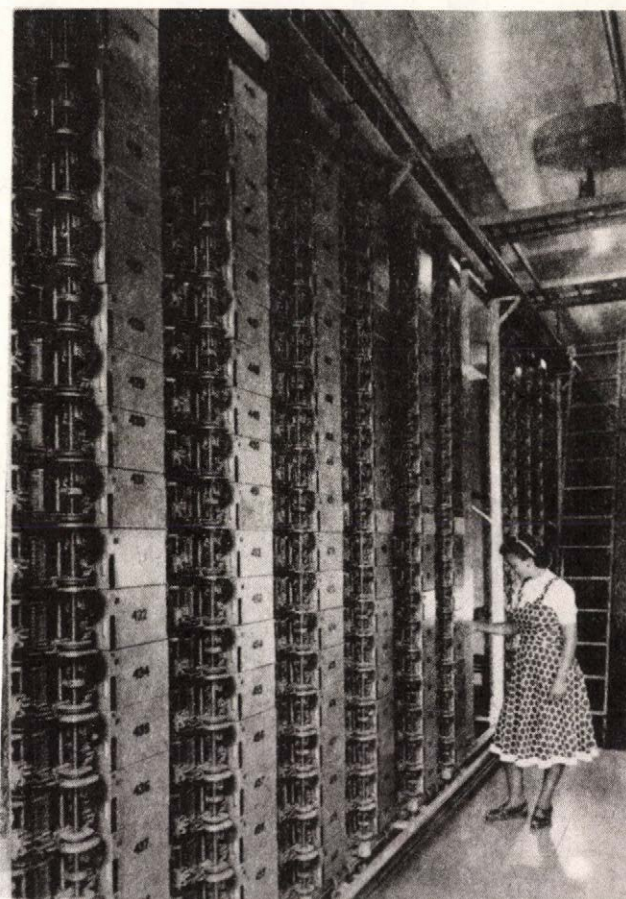

A távbeszélőközpontok fejlődése 1945 után

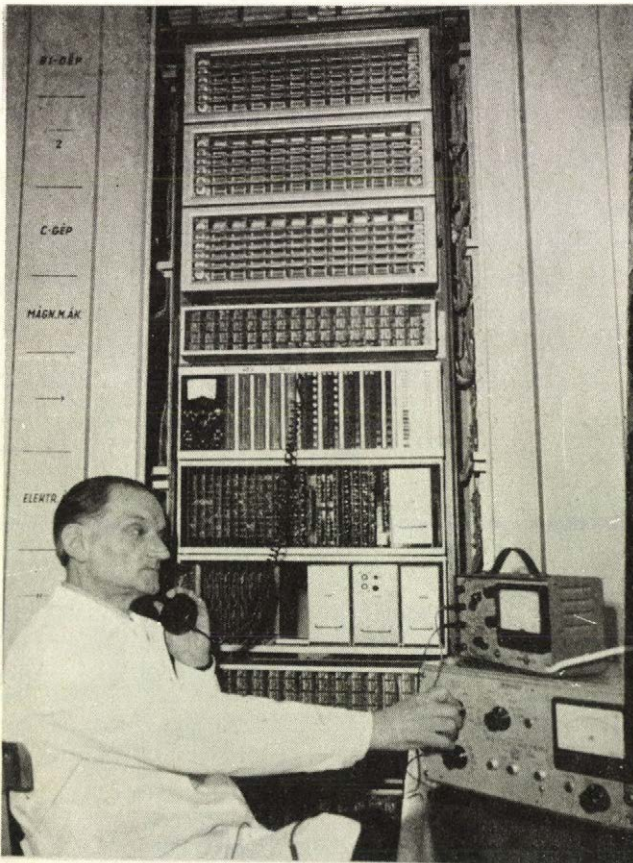
Helyi központok

A hazai távbeszélőközpontok gépesítési programjának gyakorlati megvalósítása 1928. május 2-án üzembe helyezett Krisztina központtal vette kezdetét. A Magyar Posta a Western Electric Co. forgó (rotary) rendszerét választotta, Budapesten a 7A, vidéken a 7B típust. Az előbbin belül Budapesten a 7A1-es változatot, majd 1938-tól a korszerűbb 7A2-es változatot telepítette.

1. ábra. 7A2 központ gép-
terme

A második világháború a budapesti és vidéki távbeszélőközpontok nagyrészét a hálózattal együtt elpusztította. Első lépés a helyreállítás, majd az újjáépítés volt. Az 1947-ben indult 3 éves terv időszaka alatt a központokat nagyrészt újjáépítették, 7A2 rendszerben. Vidéken is megindult a helyreállítás és az 1950-es évektől kezdődően a városokban a 7DU rendszerű központokat alkalmazták. A távbeszélőszolgálat fejlődése az 50-es években megtorpant. Budapesten a távbeszélő igényeket már csak új központ építésével lehetett kielégíteni, de erre 1962-ig kellett várni. Az 1962-ben üzembe helyezett Ferenc központ még 7A2 rendszerben épült. 1964-ben az Óbuda és 1965-ben a Zugló mellékközpontokat főközpontokká építették át a réginél jóval nagyobb kapacitással. A két központ is 7A2 rendszerű. Budapest főközpontjainak száma így tízre emelkedett. Az igényeknek megfelelően a többi központokat is rendszeresen bővítették, az utolsó rotary típusú bővítést a Posta 1976-ban végezte a Teréz és Lipót központokban. A rohamosan épülő lakótelepek távbeszélő ellátása több új központ létesítését indokolta, de anyagi és ipari háttér hiányában nem valósulhatott meg. A Magyar Posta, hogy enyhítsen a gondokon, kifejlesztette az ún. PAM-rendszerű mellékközpontot, melyet első ízben 1964-ben helyezett üzembe. A rendszer tulajdonképp a 7A2 központok kihelyezett utolsó fokozata, 400-as kapacitású crossbar központ formájában.

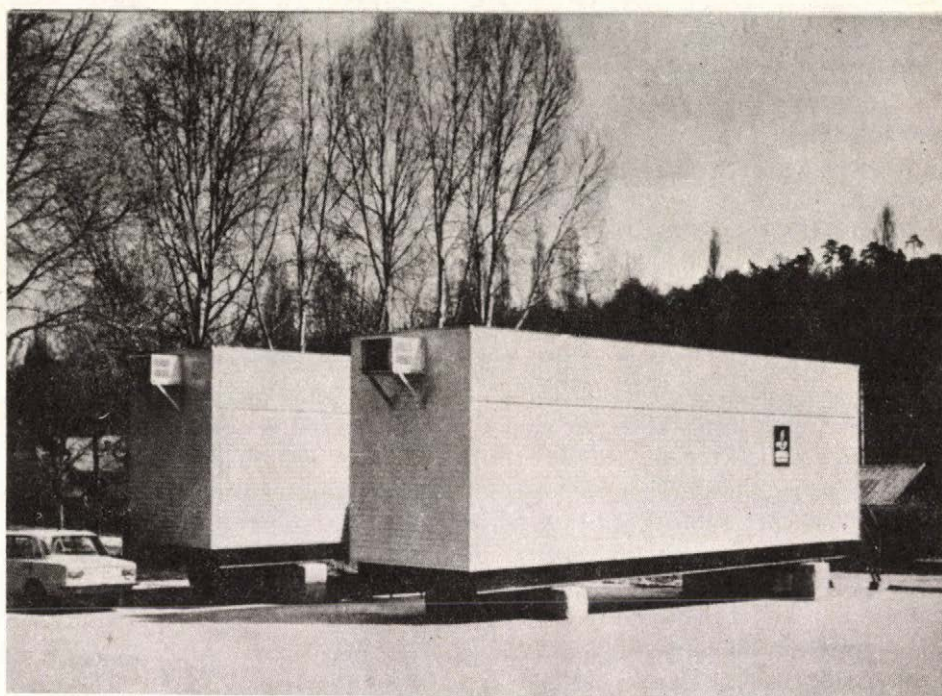

2. ábra. Ellenőrző mérés a crossbar közponon

Az átütő fejlődést azonban a svéd LM Ericsson AR rendszere eredményezte, melyet a Magyar Posta és a BHG összefogásaként, kormány szintű jóváhagyással, licenc vásárlással egybekötve a BHG vett meg 1968-ban. Az első budapesti ARF központot az LM Ericsson szállította és szerelte Lágymányoson. Ezzel a programmal (50 ezer vonalkapacitás) kezdődött meg az erkölcsileg és fizikailag is elavult rotary központok kiváltása. A pécsi és váci központokat, valamint a budapesti távhívó központot (ARM 201/4.8000 kapacitású) még a svéd cég szállította és szerelte. Ezt követően már a hazai gyártásból származó központok telepítése kezdődött el. Elsőként a Belváros 24 ezres központja 1976-ban, majd 1978-ban az Újpest és 1986-ban a Krisztina II. központok. Vidéken is meggyorsult az új központok építése, Szeged, Debrecen, Kecskemét, Győr, Békéscsaba, Nyíregyháza, stb.

Az előfizetők részére az AR rendszer gyors, megbízható és pontos szolgáltatást nyújt. Az AR központoknak azonban együtt kell működni a régi 7A2 és 7DU típusokkal, ezért szükség van az együttműködést biztosító áramkörökre, melyeket az AR rendszerű központokban célszerű elhelyezni. Az ARF 102 típusal elvileg korlátlan kapacitású központ építhető, de a budapesti többközpontos hálózatban az egyes főközpontok kapacitásának határt szab az a tény, hogy az AR-rel szervesen együttműködő rotary központok legfeljebb 40 000-es főközponti számtartományt tudnak megkülönböztetni. Az ARF típusú központ mellékközpontjaként fogható fel a „mobil„ (konténer) központ. Tulajdonképp az ARF típusú központ konténerbe kihelyezett előfizetői fokozata. Előnyösen alkalmazható ott, ahol viszonylag rövid idő alatt ideiglenes ellátást kell biztosítani. Az elsőt 1979.

3. ábra. Konténer központ

december 14-én helyezték üzembe Kőbánya-Újhegyen, majd 1980-ban még 12 db-ot a város különböző pontjain. Alkalmazása vidéken is elterjedt (Pápa, Kistelek, stb.)

A központok rendszerében a közeli jövőben ismét váltás várható, az új típus az elektronikus központ. Az elektronikus központok működési elvüket tekintve alapvetően különböznek minden korábbi elektromechanikus típustól, mivel

- mozgó alkatrészt nem tartalmaznak,
- a hang-információt hordozó villamosjelet nem eredeti, hanem kódolt formában kapcsolják,
- a kapcsolási műveleteket számítógéprendszerű elemek vezérlik.

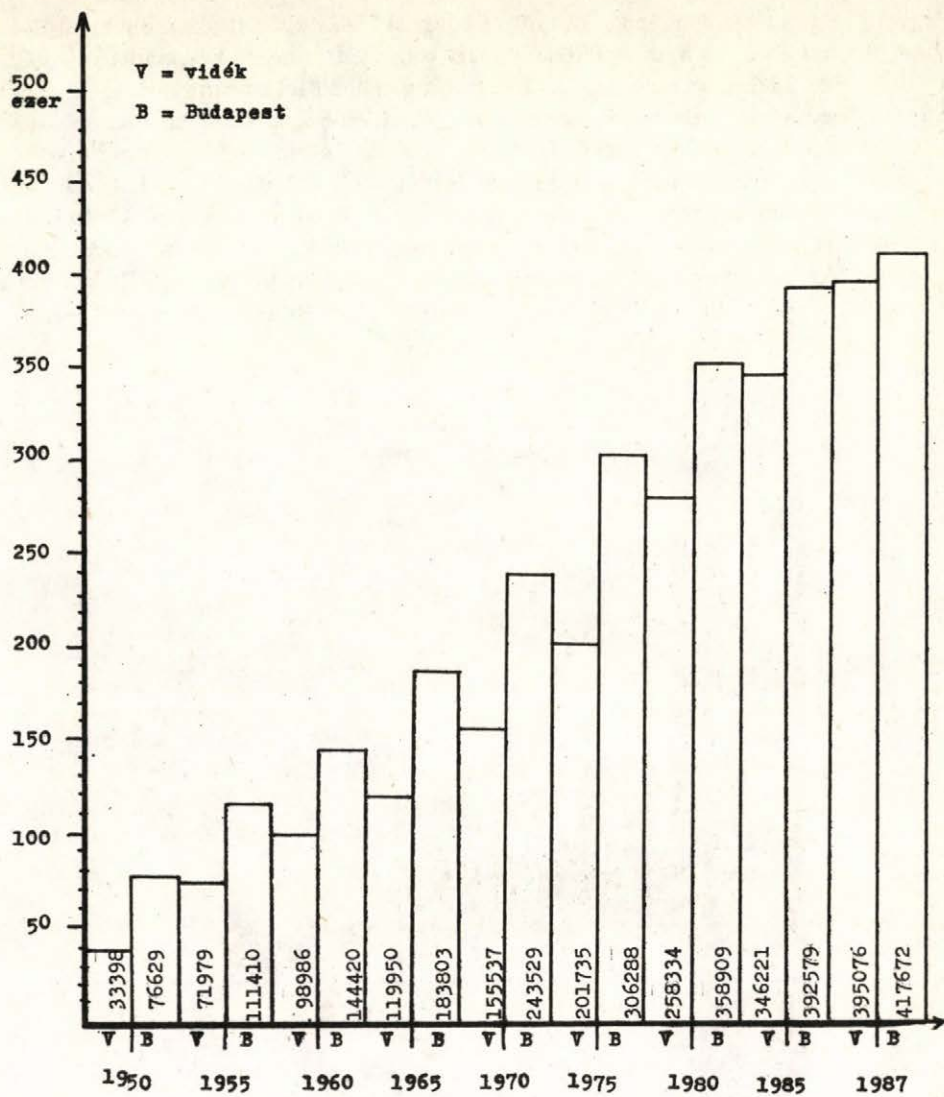
Jellemző ezekre a központokra: – elsősorban a vezérlés miatt –, hogy szolgáltatásaik skálája szélesebb, a környezeti feltételek változásaihoz rugalmasabban és egyszerűbben illeszthetők, a műszaki hibák valószínűsége lényegesen kisebb és helyigényük is kisebb.

Ezzel szemben viszont egyelőre jóval drágábbak, a hálózati ingadozásokra nagyon érzékenyek, a klímaberendezés miatt energiaigényesebbek és mennyiségileg kevesebb, de minőségében komolyabb karbantartási háttérrel kívánnak. Az első ilyen típusú központok üzembe helyezését a Posta a VII. ötéves terv utolsó éveiben tervezi, és pedig helyi és helyközi hálózatban egyaránt – együttműködve természetesen a meglévő hálózattal. Az együttműködés illesztési feladatait itt is az új típusú központ látja el. E központok telepítésével egyidejűleg (bár tőle függetlenül) a még meglévő rotary központok (7A2, 7DU) kiváltása is időszerűvé vált, ennél fogva várható, hogy a kiváltás – természetesen csak a gazdasági lehetőségek által meghatározott lendülettel – mindenütt ezzel az új típussal fog megtörténni.

A központok fejlődésének folyamatában meg kell említeni az ún. ECR központokat is. Jelentős kísérlet eredményeként a BHG fejlesztette ki főközponti rendszernek, azonban főként kapacitása miatt nem vált be. A Magyar Posta kísérletképp hozta létre az észak-balatoni mintahálózatot a fent említett ECR központokkal. Az elektronikus vezérlésű crossbar rurál (ECR) központok alkalmasak voltak a távhívásra is. Szektor központként a nagykapacitású ECR 2000 és a kiskapacitású ECR 400 alkalmazható, végközpontként az ECR 21, ECR 41, és az ECR 43 kiskapacitású az ECR 401 közepes és az ECR 2001 nagykapacitású központok alkalmasak. Az ECR központokat is már AR rendszerű központokkal váltják ki. Az ARM 503 típusú központok az ARM rendszeren belül a legkisebb ívpont kapacitásúak. Az automata távbeszélő hálózatban szektor központként célszerű alkalmazni a rurál hálózatban. Két típusát ismerjük, az ARM 503/1 változatnál a crossbar kapcsológépek dugaszolhatóan csatlakoznak a keretekhez, az ARM 503/2 változatnál a kereten belül a gépek fixen vannak kábelezve. Az ARK végközpontok az előfizetők részére a városi központokkal azonos szolgáltatásokat nyújtanak és könnyen bővíthetők. A végközpont hívásfelépítéséhez egy fölérendelt központ közreműködése szükséges. Az AR rendszerben a fölérendelt központ ARM 201 vagy ARM 503 típus lehet. A fölérendelt központba centralizált regiszter elrendezést több végközpont is igénybe vesz. Ezzel a megoldással az ARK végközpontok áramkörei leegyszerűsödnek a regiszternek jobb forgalmi kihasználást biztosítva. Az ARK 511 típusú végközpontnak 30, 60 és 90 állomás kapacitású kiépítésük van. Az ARK 522 típusú végközpont maximálisan 100 állomás kapacitású és 100-as lépésekben 2000-ig bővíthető.

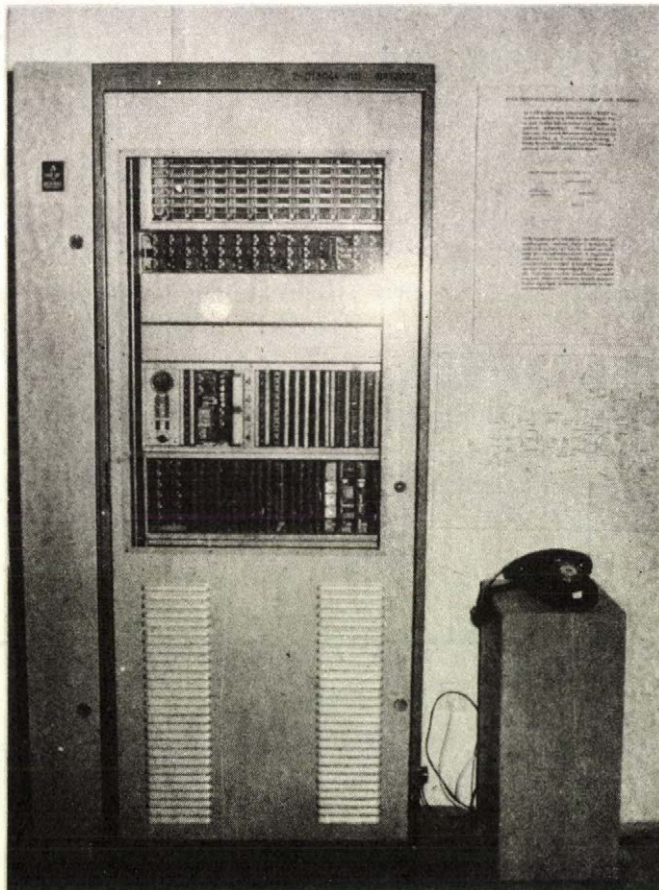
BEKAPCSOLT FŐÁLLOMÁSOK SZÁMA VIDÉKEN ÉS BUDAPESTEN

4. ábra. Bekapcsolt főállomások száma vidéken és Budapesten

Helyközi központok

Magyarországon 1938-ban épült az első távhívással működő hálózat Budapest-Pápa-Szombathely között. Ez a rendszer félaletomata volt, mert az indító központba a helyközi híváshoz kezelő kellett és utána a hívás automatikusan épült fel a hívott előfizetőig. 1939-ben Budapest-Szolnok-Debrecen-Nyíregyháza, Budapest-Szolnok-Békéscsaba, 1940-ben Budapest-Miskolc-Kassa-Sátoraljaújhely között épült ki kezelői távhívás. Ezek légtvezeték-es rendszerek voltak, ahol 50 periódusú jelzésátvitelt alkalmaztak. Az 1942-ben létesült Budapest-Pécs vonalon már kéthuzalos távkábel áramkörön 150 periódusú, az 1943-ban a Budapest-Debrecen vonalon már négyhuzalos áramkörön kétfrekvenciás 600/750 periódusú jelzésátvitelt alkalmaztak. A berendezéseket a Standard Villamossági Rt. gyártotta és szerelte. Az első teljesen automatikus távhívó berendezést 1942 végén Budapest-Mis-

5. ábra. ECR 21 Központ

kolc között helyezték üzembe. Budapesten az Erzsébet központot, Miskolcon az Ericsson ARG 500 típusú központot kapcsolták be a rendszerbe. A berendezés automatikusan nyomtatott beszédjegyet állított ki.

Említést érdemel a falurendszerű félautomatahálózat is, melynek lényege, hogy a helyi szolgálat automatizált, a helyközi kapcsoláshoz budapesti kezelő kellett. Ilyen rendszer volt üzemben Budapest-Szentendre és környéke, Budapest-Martonvásár és környéke, Budapest-Bicske és környéke között. A háború ezt a hálózatot is teljesen elpusztította és csak újjáépítés során került újra üzembe, Martonvásár helyett Budapest-Pilisvörösvár viszonylatban. A II. világháború során a helyközi hálózat is tönkrement. Az 1949-50-es években vidéken az ún. zsinór nélküli helyközi központokat szereltek, az elsőt Szolnokon majd Debrecenben, Szegeden, Nyíregyházán, stb.

A rotary távhívó rendszer kifejlesztése 1957-ben kezdődött el. Az egy-, vagy kétfrekvenciás jelzésrendszertől függően IT1, IT2, IT3 típusjelű rendszereket fejlesztettek ki. Az első IT1 rendszert 1961-ben helyezték üzembe Budapest-Miskolc között, mely 1969-ig működött. A második IT1 rendszer szintén 1961-ben épült Pápa-Veszprém között és 1967-ben IT3-ra cserélték le. IT2 rendszert 1961-ben Budapest és Veszprém között hozták létre.

1964-ben kezdték el fejleszteni az MFC (Multi Frequency Code) 6/2 kódjelzésű berendezést és 1967-ben a Magyar Posta elfogadta. A távhívó rendszer továbbfejlesztett változata az IT3, egyfrekvenciás vonaljelzést, kettős tárcsahangot és MFC 6/2 kódjelzést alkalmaz. Egyidőben szükség volt a 7DU helyi központok és az IT3 központok között a csatlakozást létrehozni. E célra fejlesztette ki a BHG a 7DCs csatlakozót, mellyel teljessé vált a távhívóhálózat. Ma már az IT rendszert is fokozatosan az AR rendszerrel váltja ki a posta. Távhívásra az ARM 201 és ARM 202 típusú tranzit központok alkalmasak. A még működő IT3 központ felől kezdeményezett hívásnál az „első” ARM központban, az IT3 központ felé irányuló hívásnál az „utolsó” ARM központban levő áramkörök biztosítják az együttműködést. Az ARM 201 típusú a belföldi távhívó hálózatban alkalmazzák. Az ARM 201/2 típusú 4000 ívpont kapacitású, az ARM 201/4 típusú 8000 ívpont kapacitású központ. A budapesti távhívó központot 1971. december 5-én adták át a forgalomnak – ARM 201/4 típusú –, amely az automatizált helyközi szolgálat bevezetésének alapját képezte. Az ARM 202 típusú nemzetközi távhívó központként alkalmas. A nemzetközi forgalmat lebonyolító központnak a minőségi és szolgáltatásbeli követelményei nagyobbak, mint a belföldi központnak. A megnövekedett követelmények miatt az ARM 202 típusú központ kapcsolómezejét 10 vezetékcsatlakozásra tervezték.

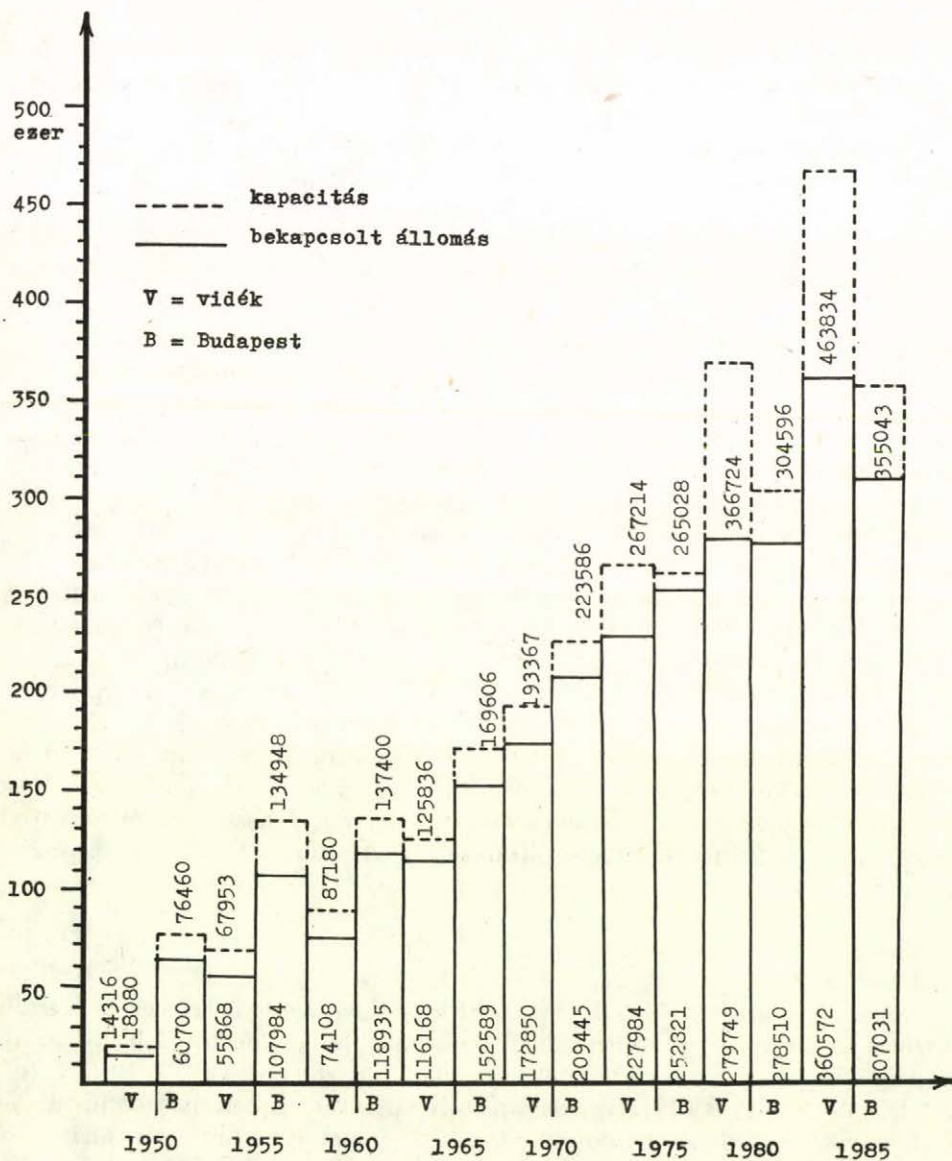
Alközpontok

Az intézmények, gyárak, kórházak, stb. a belső házi, helyi (városi) és helyközi távbeszélőforgalmát általában alközponti berendezéseken bonyolítják le. Mondhatjuk, hogy az egész távbeszélő-forgalom jelentős része az alközpontokon keresztül történik.

A felszabadulás előtt a kézikapcsolású rendszerek mellett alapvetően háromféle egység típus volt forgalomban. A Citomat rendszerű alközpontokat a Telefongyár az 1940-es években gyártotta. A Citomat rendszerű alközpontok közvetlen vezérlésű és lépésenként működő gépekből épültek fel. A Citomat rendszernek az alábbi típusai voltak ismertek:

A (3/22), B (5/25), C (7/60), D (10/97), E (20/199) és F (1000 mellék felett). A zárójelben levő számok a maximális fő- és mellékvonalak számát jelentik. A Rotary és Standard egységes típusokat még a felszabadulás után is gyártották. Motormeghajtású (rotary) kereső típusú gépekkel működő alközpontok a 7D-PBX és az ST 7055. A 7D-PBX típus

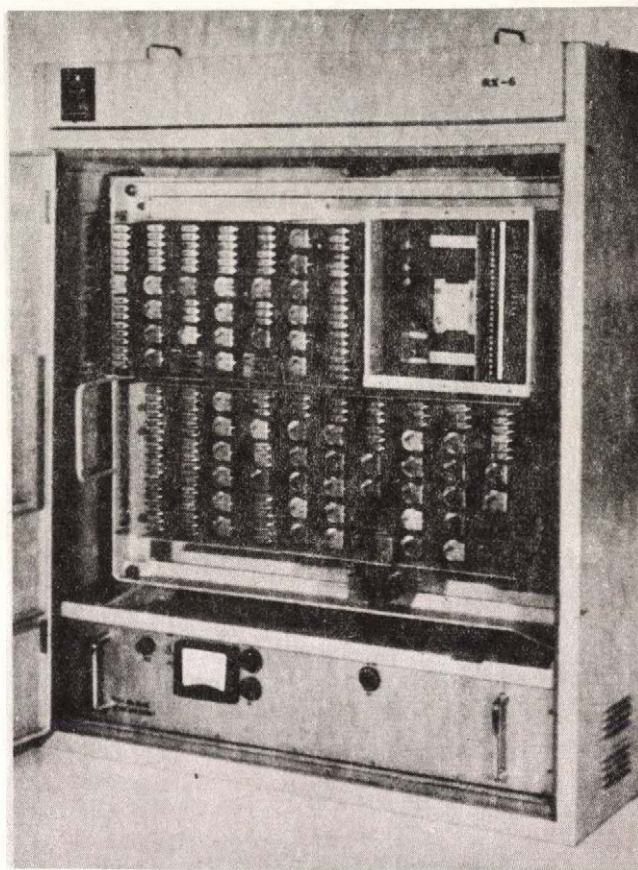
TÁVBESZÉLŐ ALKÖZPONTI BERENDEZÉSEK KAPACITÁSA ÉS A BEKAPCSOLT MELLÉKÁLLOMÁSOK SZÁMA, VIDÉKEN ÉS BUDAPESTEN

6. ábra. Távbeszélő alközponti berendezések kapacitása és a bekapcsolt mellékállomások száma vidéken és Budapesten

20/200 feletti kapacitású, az ST 7055 típus 10/100, 20/200 és 40/400 kapacitás kiépítésű. Forgómozgást végző lépésenként működő szelektor típusú géppel működő alközpont az ST 7025, kapacitása 5/25. Lépésenként működő kapcsológép (marker) végzi a kapcsolást az ST 7011 típusú 3/10 vonalas alközpontnál. Csak jelfogókkal végzi a kapcsolást az ST 7006 (1/6 és 2/6) típusú alközpont. Az ST 7035 típusoknál (5/50 és 10/100) a kapcsolást marker és szelektor gépek végzik. A felszabadulás előtti időkhöz viszonyítva rohamos fejlődés következett be. A vállalatok, intézmények alközpont iránti igénye az államosítás után nagymértékben megnőtt. Az államosítás a Posta kizárólagos hatáskörébe utalta a berendezéseket, azok szerelését és karbantartását. A gyors fejlődés gondokat is okozott, a 60-as évekre a mellékállomások száma elérte, esetenként meg is haladta a főállomások számát. Ez a körülmény nem kívánt forgalomtorzulást és torlódást okozott. Jellemző, hogy még ma is az összes forgalom kb. 70 %-a az alközpontok között folyik. Folytatva az alközpontok ismertetését, felszabadulás után a Magyar Posta kérésére átdolgozták az ST (Standard típusjelű) alközpontokat és STB (Standard Beloianisz) típusjellel látták el. Az STB-6 2/6 vonalkapacitású, az STB-11 2/10 vonalkapacitású és az STB-18 3/18 vonal-

7. ábra. Az RX-6 alközpont

kapacitású. Az STB-55 típusnak 5/100, 10/100, 10/150, 10/200 és 20/200 kapacitású változatai voltak.

Hagyományos alközpontok közé tartoznak még az RA és RX típusú alközpontok. Az RA típus családnál a D típusú ún. huzalrugós jelfogókat alkalmazták, csengető áramköre és hangjelzése elektronikus, telepfeszültsége 48 V legyen. Az RA család tagjai: RA-8 2/6, RA-15 3/12 és RA-24 4/20 vonalkapacitással. Az RA-15 és az RA-24 típusoknak billentyűs kezelőkészletük van.

Az RX alközpont család felépítése elektromechanikus, az áramkörök és a kapcsolómező tisztán jelfogókból áll. Az alkalmazott jelfogók az LME licence alapján gyártott RAB vizsgáló, RAF és RAH kapcsolástechnikai és RAM10 horgonyos multiplikatált jelfogók. Az RX család tagjai: RX-6 2/6, RX-15 3/15 és az RX-30 6/30 vonalkapacitással. Az RX-15 és RX-30 kezelőkészlettel rendelkezik.

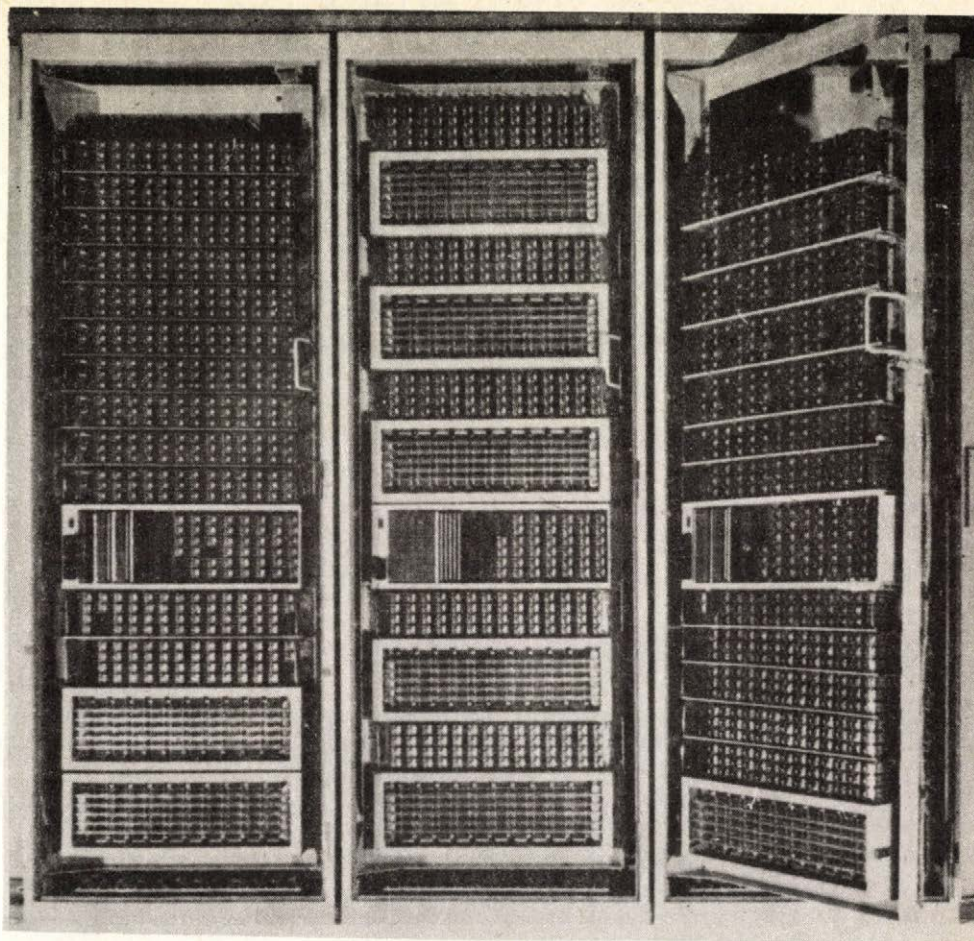
Az alközpontok fejlődésében is nagy lépést jelentett a crossbar gépek alkalmazása. A crossbar rendszerű alközpontok közös vezérléssel működnek, egyetlen áramkör végzi az összes kapcsolást, illetve a kapcsolat felépítését. Tehát egyidejűleg mindig csak egy kapcsolat felépítésére van lehetőség. Az első elektronikus vezérlésű alközpont a CA-20 3/20 vonalas központ volt. Egyetlen 20/10-es koordináta rendszerű ikerhidas kapcsológépet tartalmazott (nem volt bővíthető). A CA-41 típusú 8/40 vonalas alközpont 1965-ben a Lipcsei Vásáron aranyérmert nyert.

A CA-42/B típusú alközpont 8-10 városi és 40-80 mellékállomás forgalmát tudja lebonyolítani. A CA-402 típusú 400 vonalas alközpontba már a DC-470 típusú ikerhidas crossbar kapcsológépet építették be. Áramköreiben még rotary-jelfogókat alkalmaztak, de a jelzőhangokat már elektronikus áramkörök adták. A CA-1001 típusú alközpont a CA család nagykapacitású tagja. Kiépítése 20/200 kapacitástól kezdve 100-as lépcsőkben bővíthető. Felső határt a közös vezérlés elve szabja meg. A vezérlést a jelfogós kiépítésű marker végzi, melynek az egyes kapcsolások felépítésénél néhány secundumnyi idő szükséges. Ezért a CA-1001 alközpont 800 állomásig, indokolt esetben kis forgalom mellett max. 1000 mellékállomásig lehet kiépíteni. A bejövő hívás kezelő készlet – nagy kapacitás esetén kulcsos kezelőasztal – segítségével történik. A központban alkalmazott crossbar gép DC-470 típusú, a jelfogók „S” típusúak. A központ működéséhez 48 V egyenáramú feszültség szükséges.

Nagykapacitású alközpont típus a KOMBI-X, illetve ennek előzetes változata a KA-5001. Rendszertechnikai szempontból a beválasztás megvalósítása miatt igen jelentős típus. Az LME AR családjának alkatrész-bázisára épül, rendszertechnikailag azonban lényegesen eltér az ARF típustól. Kapacitása 800-8000 állomásig terjedhet. Úgy illeszkedik a főközpontokhoz, hogy annak minden eredeti tulajdonsága és szolgáltatása továbbra is kihasználható. Így lehetőség van arra, hogy ugyanabban az alközpontban mellékállomásokat és fővonalakat is be lehet kapcsolni. Az AR rendszerrel alkalmazott MFC jelzésátvitel alkalmassá teszi arra, hogy az országos távbeszélőhálózatba beépüljön. A kimenő főközponti hívásokat (mind mellékállomás, mind fővonal esetén) a KOMBI-X alközpont regisztere irányítja.

Az alközpontok következő nagy csoportja az elektronikus tárolt programvezérlésű (TPV) központok, melyekben a vezérlési funkciók tovább koncentrálnak. A rendszerre az egyszerű távbeszélő áramkör és az összetett bonyolult vezérlés a jellemző. A vezérlő (processzor) és a vezérelt távbeszélő áramkörök (perifériák) között az információk, utási-

8. ábra. CA-1001 alközpont állványsora

tások digitális jelek formájában kerülnek továbbításra. A hazai hálózatban az első elektronikus alközpont a tárolt programvezérlésű kvázielektronikus QA 96/MRK típus volt. A kvázielektronikus elnevezés arra utal, hogy a berendezés nem teljesen elektronikus. A vezérlő elektronikus, a kapcsolómező speciális reed jelfogókból áll. A multi reed jelfogó még elektromechanikus rendszerű, de zárt üvegcsőben, védőgázban működő érintkezőkből áll. Az érintkezők nem oxidálódnak és a portól védettek. Az alközpont kapacitása 100-400 állomás. Alapkiépítésben az alközpont egy szekrényből áll, mely három fő részből tevődik össze:

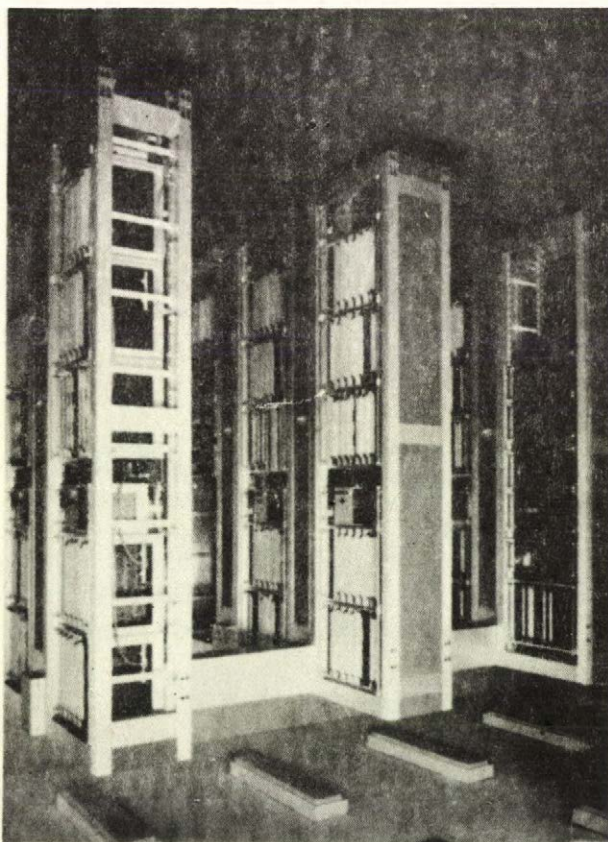
- MAT 512/2 processzorból,
- csatlakozó áramköri egységekből,
- kapcsolómező egységből.

Az alközpont bővítése újabb szekrények hozzáadásával történik, de processzor csak az első főszekrényben van. Tisztán elektronikus alközpont a tárolt programvezérlésű EP-128 típus. A vezérlési feladatokat itt is a MAT 512/2 processzor látja el, viszont a kapcsoló-

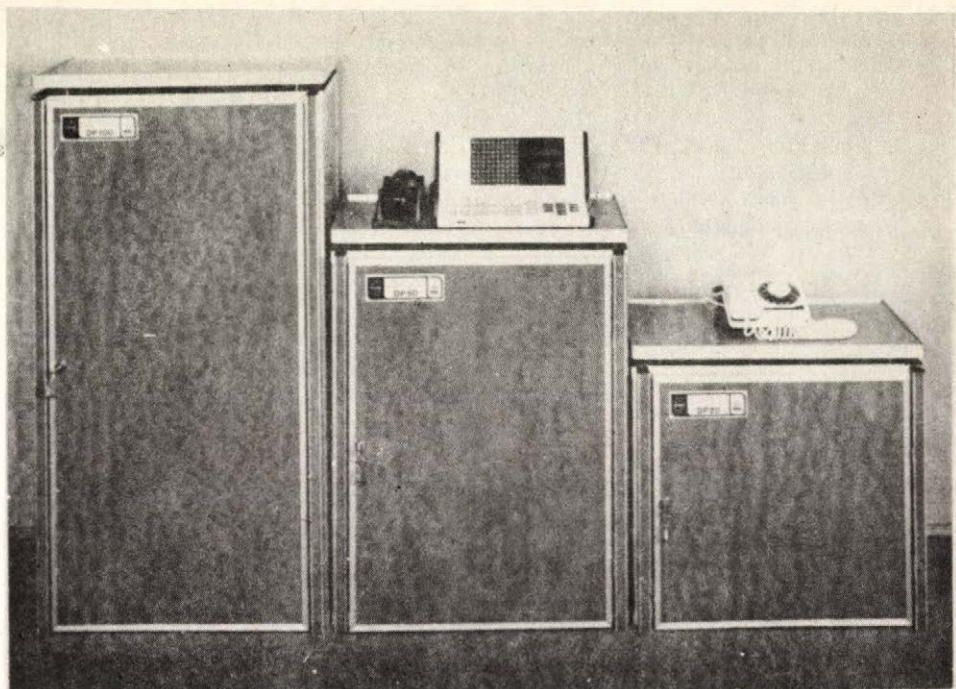
mező tirisztorokból épül fel. Kapacitásában és szolgáltatásaiban megegyezik a QA-96/ MRK típusal, csak néhány speciális szolgáltatással bővítették, pl. szálloda-, rurál központ. Az EP-128 típusú alközpont felépítésében változott, a MAT 512-2 processzort külön szekrénybe helyezték, így az alkalmazásra kerülő szekrények felépítése és konstrukciója azonos. A Magyar Posta a QA-96/MRK típust 1979-ben az EP-128 típust 1982-ben hagyta jóvá. A QA-96/MRK és az EP-128 alközpontok közepes kapacitásúak és egyetlen vezérlővel működnek. Nagykapacitású alközpont az EP-512 típus, mely több MAT 512-es processzort tartalmaz, tehát multi-processzoros rendszerű, kapacitása 400-6000 mellékállomásig terjed. Az alközpontot 1985-ben hagyták jóvá. Kiskapacitású alközpontok az EP-32M és az EP-64M típusok. Az EP család ezen két tagját a 8085 típusú mikroprocesszor vezérli. Postai jóváhagyása 1986-ban történt meg. Az 1986-os statisztikai adatok szerint a szolgáltatás bővítésében jelentenek előrelépést, de sajnos a tapasztalatok alapján az előfizetők nem élnek ezzel a lehetőséggel.

Az alközpontok fejlődésében következő lépést a BHG által kifejlesztett DIPEX család jelenti. Annak ellenére, hogy a Magyar Posta még nem vezette be használatát, fontos megemlíteni. Jelenleg ez a legmodernebb mikroprocesszor vezérlésű digitális alközpont család. Az alközpont programrendszere tartalmazza a működtető programok mellett a vizsgáló és karbantartó programokat is. A kapcsolómező PCM alapú időosztásos rendszerű.

9. ábra. EP-512 nagykapacitású alközpont

10. ábra. A DIPEX család tagjai

A DIPEX család három tagja ismeretes:

- DP-20, 4 fővonallal és 16 mellékállomással,
- DP-50, 10 fővonallal és 52 mellékállomással,
- DP-100, 10 fővonallal és 100 mellékállomással rendelkezik.

A fentiekből látszik, hogy a hazai híradástechnikai ipar az alközpontok fejlesztésében lépést tudott tartani az európai színvonallal és általában az igényeket is kielégítette.

Tanulmányomban csak a távbeszélőszolgálattal foglalkoztam, ezzel is csak vázlatosan. Teljeskörű leírásra nem törekedhettem, hiszen az külön kötetet igényelne. Ez az áttekintés talán következtetni enged a fejlődés menetére, de nem fejezi ki azokat az ellentmondásokat, amelyek a telefóniában mennyiségi és minőségi vonatkozásban felmerültek és napjainkban is fennállnak. Nem lehet szó nélkül hagyni azt a tényt, hogy a korszerű központok mellett még napjainkban is kb. 2000 db kézikapcsolású LB és CB központ van üzemben és a nyilvántartott telefonra várakozók száma kereken 600 ezer. A jövő azonban biztató. Biztató, mert van pontos diagnózis és a továbbfejlődés módszere, időpontja is meghatározott. Nem is lehet ez másként. Ha igaz – márpedig igaz – az az összefüggés, miszerint egy ország általános műszaki-gazdasági színvonala megköveteli az ennek megfelelő távközlési ellátottságot, akkor a jelenlegi fejlődési „trend” csak javulhat. Ez annál is inkább így várható, mert az említett műszaki-gazdasági helyzet visszahat a távközlési ellátottságra. Optimizmusom tehát olyan objektív tényezőkön alapul, amely mindenképpen érvényre jut és ez a jelenleginél csak többet és jobbat eredményezhet.

IRODALOM

1. A Magyar Híradástechnika évszázada – Bp. én. főszerk.: Dr. Vajda Endre
2. Első 100 év a híradástechnikáért (BHG) Bp., én. szerk.: Dénes György
3. Műszaki közlemények (BHG, ORION, TRT) XX. évf. 1974. 3. és 4. sz., Bp., fel. szerk.: Horváth Imre
4. Műszaki közlemények (BHG, ORION, TRT) XV. évf. 1969. 2. sz., Bp., fel. szerk.: Gál István
5. Posta mérnöki szolgálat 1887-1937., Bp., én. szerk.: Rimóty Mihály
6. Híradástechnika XXXV. évf. 1984. 6. sz., Bp., fel. szerk.: Dr. Tófalvi Gyula
7. Automata távbeszélő gép- és kapcsolástan V. kötet, Közlekedési Dokumentációs Vállalat, Bp., 1982. szerk.: Bölskei Imre
8. Crossbar rendszerű alközpontok ismertetése III., Közlekedési Dokumentációs Vállalat, Bp., 1973.
9. Elektronikus alközpontok ismertetése I. kötet, Közlekedési Dokumentációs Vállalat, Bp., 1985.
10. Távbeszélő alközpontok kézikönyve MPK 1983., szerk.: Takács Kálmán
11. Magyar Posta V. évf. 1931. május
12. Szocialista Posta XIII. évf. 1961. június

Development of Telephone Exchanges After 1945

The study introduces the development of the exchanges and PBXs in the local and trunk networks: the exchanges before 1945 of type 7A in Budapest and of type 7D in the provinces. Crossbar exchanges were installed by the Hungarian PTT first in 1971 and progressively replaced the old rotary exchanges. Later, the electronic exchanges appeared.

After a brief overview of the trunk exchanges (IT1, IT2, IT3), the author introduces the new crossbar exchanges serving domestic and international traffic. She states the PBXs developed at a quicker pace and preceded the state of development of the main exchanges. She enumerates the traditional electromechanical PBXs (Rotary, Citomat, Standard), then describes the RA and RX family and the CA crossbar PBXs. She deals with the electronic stored programme controlled (OA and EP) PBXs. Finally, she writes about today's problems and the quantitative and qualitative contradictions of telephony.

A távirdától a katedráig

– Martin Lajos életútja –

Amikor 1847. december 26-án az akkor épített Bécs-Prága közötti távírvonalhoz csatlakozó Gänse Dorf – Marcheg – Pozsony közötti szárnyvonalat üzembe helyezték, senki sem gondolta volna, hogy a kor viszonyai között inkább még kísérletnek tekintett új távközlő berendezés két évtized alatt még Magyarország távoli tájait is behálózza, és hogy a magyar távírhálózat kiépítésének egyik műszaki úttörője a magyar forradalmi hadsereg tűzmestere, majd az osztrák hadsereg hadmérnöke, – a regényes életű Martin Lajos lesz.¹

1. ábra. Martin Lajos

Az első magyar felelős minisztérium megalakulása után a bécsi kancellária visszarendelte táviratisztjeit Pozsonyból és a táviróállomás működését 1848. június 12-én beszüntette. Egyúttal felajánlotta a magyar kormánynak a vonal megvásárlását, 2440 forintért. Erre azonban a szabadságharc kitörése miatt már nem került sor. Szabadságharcunk bukása után, az abszolutizmus időszakában az osztrák kormányzat ismét berendezkedett hazánkban és 1850. február 15-én újból megnyitotta a táviróforgalmat Pozsonnyal.²

Az osztrák kormányzat 1849. esztendő végén folytatta a már korábban megkezdett Bécs-Zágráb és Bécs-Pest közötti táviróvonal kiépítését. Pesten a táviróállomást az akkori Károly-kaszárnya, ma Tanácsháza, Városház utcai frontjának első emeletén helyezték el, és 1850. október 1-én helyezték üzembe. Ezt követően 1853-ban Albrecht főherceg, a teljhatalmú kormányzó rendelkezésére építettek ki egy a budai várba vezető szárnyvonalat. A forgalom növekedvén, a pesti távirót „főállomássá” nyilvánították és 1854-ben a Károly-kaszárnyából a Régiposta utcába, s innen 1860-ban a Lloyd-épületnek a Dunára néző első emeleti termeibe költöztették.

Ennek a főállomásnak lett a gondnoka az osztrák hadseregből éppen leszereltetett Martin Lajos mérnök-főhadnagy, s ő irányította a rohamosan épülő pesti és környéki, majd később a tiszántúli táviróvonalak építésének műszaki munkáit. Ez akkoriban szoros együttműködést jelentett a vasút építőivel, hiszen a táviróvonalak évtizedeken át a vasút-vonalak mellett létesültek, s azokat a vasúti üzemmel közösen használták. A táviróvonalak ugyanis párhuzamosan szolgálták a vasútüzem és forgalom bonyolításának biztonságát, valamint az állami táviróhivatalok hírtovábbítását. Még a 19. század végén is voltak települések, ahol a magántáviratokat is a vasúti állomás vette fel és továbbította.

Martin Lajos nevét, táviró működésének emlékét csupán a kortárs táviró szakajtó sematizmusai őrizték meg, s azokra is csaknem évszázadon át rakódott a feledés pora. Alig egy-két évtizede irányult rá a technikatörténeti kutatók figyelme Martin nemzetközi jelentőségű tudományos munkásságára. Táviró működéséről azonban eddig nem esett szó.

Reánk vár a feladat, hogy a magyar postatörténet kutatóinak érdeklődését életének, működésének erre a szakaszára irányítsuk, hogy feltárják munkásságának postatörténeti vonatkozásait. Amit tudunk róla, az bizony nagyon kevés. Kitartó és széleskörű adatgyűjtő, kutatómunka tudná csak tevékenységének erről a szektoráról eloszlatni a múlt homályát.

De lássuk addig is, ki volt Martin Lajos? Mit tudunk róla?³ Egy budai szőlősgazda és borkereskedő népes családjában a tizenkét gyermek közül hetediknek látta meg a napvilágot 1827. augusztus 30-án. A budai főgimnázium elvégzése után két éven át filozófiát tanult a pesti Pázmány Péter Tudományegyetemen, majd 1845-ben ugyanott, földünk első egyetemi szintű mérnökképző intézetének, az Institutum Geometricumnak (Mérnök-képző Intézetnek) hallgatói közé lépett.

A mérnöki tanfolyam eredetileg három éves volt. Általában az egyetem két éves filozófiai stúdiumának elvégzése után léphetett hallgatói sorába – amennyiben a szigorú felvételi vizsgán megfelelt –, a mérnöki pályára készülő fiatal. A mérnöki szaktárgyakból lett eredményes szigorlatok és a gyakorlatban bizonyított „szigorú próba” után válhatta ki a tanfolyamot végzett hallgató mérnöki oklevelét.⁴

A sors különös fintora, hogy az Intézet egyik legkiválóbb hallgatója – s mint pályája bizonyítja, – zseniális matematikusa, – tanulmányainak abszolválása, szigorlatainak letétele után, – sohasem juthatott hozzá mérnöki okleveléhez. Amikor ugyanis ennek lehető-

sége bekövetkezett, az 1848/49 évi forradalom és szabadságharc eseményei ezt megakadályozták. Martin utolsó vizsgájának letétele után katonának állt. Egyéniségének egész életén át jellemző vonása: lelkes és áldozatkész hazaszeretete még az iskolapadból vitte a honvédseregbe. Mint önkéntes honvédtüzér végigküzdötte a szabadságharcot, s annak leverése után mint bújkáló honvéd került vissza Budára, csupán néhány napra. Elfogták és Kufsteinbe szállították. Egy évtized múlva került vissza újból Pestre, amikor viszont az osztrák hatóságok az Institutum Geometricumtól megvonták az oklevélkiadási jogot.

Rövid kufsteini várfogság után közlegénynek sorozták be az osztrák hadseregbe és Észak-Olaszországba került, Milánóba. Ott egy műszaki tiszti iskolához vezényelték a vézna testalkatú fiatalembert – iskolaszolgának.

Az iskolaparancsnok egyszer csak arra figyelte fel, hogy tisztjelöltjeinek matematikai tudása feltűnően megjavult. Rövidesen rájött, hogy feladataikat az „iskolaszolgá” oldja meg, s ráadásul különórát ad nekik matematikából, ballisztikából. Az iskola növendékeit megbüntették az állásukhoz nem méltó magatartás miatt, amiért annyira „lealacsonyodtak”, hogy egy közlegénytől oktatást fogadtak el. Martint pedig fogdába zárták.

Sorsa teljesen bizonytalan volt. A vaskalapos iskolaparancsnok a példátlanul álló ügyben Bécsből kért utasítást. A szerencse Martin javára fordította a tragikomikus helyzetet. A hadseregpáncsnokságnál Bécsben szerencsére szélesebb látókörű parancsnok elé került az ügy. Kíváncsi lett a furcsa közlegényre. Fegyveres kísérettel felküldette Bécsbe, ahol ismereteinek megvizsgálása után császári kegyelemmel kiemelték a közlegényi sorból és az osztrák hadsereg mérnökkari tiszti akadémiájának – a „Genie-Academie” utolsó évfolyamára vezényelték, – amelynek pár évtizeddel korábban egy másik zseniális, sokat ígérő magyar matematikus, Bolyai János is növendéke volt.

Kíváló képességei, szorgalma, szerénysége továbbra is ébren tartották fellebbvalói figyelmét. Egy év múlva hadnagy, majd főhadnagy és egy „Genie-Schulkompagnie” „mérnök és géptan” tanára lett.

Életének erre a szakaszára ő maga így emlékszik:

„Mikor Világosról távozám (1849-ben a fegyverletétel után), több heti bujdosás után osztrák kézre kerültem, besoroztak közkatonának, a sapeur-karhoz osztottak be. Onnan, mint idővel használhatóságomat észrevették, a Genie-Académiába küldöttek katonai kiképzetés végett, melyből végre mint Genie-Truppen-hadnagy léptem ki. Nehezebb feladat volt akkor 33 forint fizetés mellett hadnagy lenni, mint manapság. A pénzhiány kényszerített otthon maradni s ha nem is lett volna már úgylis hajlamom a tudományokhoz, az unalom kényszerített volna valami hasznosra adni magamat.

Ekkor visszaemlékezvén nagyváradi röppentyűseimre, azon kezdtem tépelődni, miként lehet azt, a röppentyűs életét veszélyeztető pálcát, nélkülözhetővé tenni, rájöttem a forgó röppentyű eszméjére. Nehéz tanulmány volt... Majdnem három évig dolgoztam rajta ... Végre 1856-ik év tavaszán tanulmányaim eredményét egy memoirbe összefoglalva a szokott hivatalos úton felterjesztettem.”

Az akkoriban használt „hadi röppentyűk”, azaz rakéták irányítása bizonytalan, sőt veszélyes, haladási sebességük pedig viszonylag csekély volt. A Martin által említett „pálcát” éppen azért szerelték a lövedék törzséhez, hogy azzal a röppálya irányát némileg biztosítsák.

Martin felismerte, hogy a gránáthoz hasonló módon hossz tengelye körül forgó mozgást végző röppentyű pályáján megbízhatóbban tartaná az irányt, és sebessége rendkívül

megnövekednék. Kutatásai során kidolgozta a forgó mozgást végző, súlypontját változtató repülő test röppályájának egyenletét, és megszerkesztette az első forgórakéta tervét. Számításával és rakéta elmélete kidolgozásával Martin Lajos a rakéta technika egyik első úttörőjévé vált.

Kéziratok hagyatéka sajnos a román állami levéltár birokába került, s magyar kutató számára hozzáférhetetlen. Nem tudjuk, hogy a rakéta elvre vonatkozó számításait, leírásait tartalmazza-e? Lényegét csupán a „genie-comitée”-nek a császár katonai irodájához intézett előterjesztéséből ismerjük. Eszerint: „a rakéta hajtóerejének a működési módja akképpen változik meg, hogy az elégő hajtótöltetből fejlődő gázokat a rakétahüvely pereme fölött elhelyezett hajlított felületek rendszerére vezetik, s ezáltal a turbina elvet alkalmazzák. A rakétahüvely s vele az egész lövedék folyamatosan forogni fog, vagyis a rakéta mozgatására a turbina és a propeller egyesített hatását használnák fel, ily módon rúdra nem lenne szükség, és a rakéta repülését a szél kevésbé befolyásolná...”

Végül is Martin javaslatát – annak elismerése mellett, hogy számításaival olyan problémát tárt fel, amelyet a matematika módszereivel korábban még nem vizsgáltak, – elutasították.

Néhány évvel később az osztrák hadsereg főparancsnoksága a kortárs angol William Hale rakéta találmányát vásárolta meg. A Hale-féle rakétákat még az első világháborúban is használták.⁵ Martin tehetségét azonban mégis hasznosítani akarták.

„Éppen akkor történt – írja, – hogy kormányunk, meglehet Giffard párisi kísérleti által ösztönözve, a bécsi Genie-Comitéet megbízta: tegyen tanulmányokat a léggömb kormányozhatóvá tétele iránt. A Genie-Comitée intéző emberei a megbíralás végett hozzájuk került memoirem-om szerint ítélve kutatói tehetségre következtetvén, alkalmasnak vélték engem a léggömbi kísérleteket megtenni.

A megtisztelő, kitüntető meghívást azonban elvi okokból nem fogadtam el, kijelentvén, hogy miután a léggömb nagy felületénél fogva meggyőződésem szerint mindig a szél prédája marad, nagyon lekötelezve fogom érezni magam, ha engem egy hálátlan feladat alól felmentenek. Többszöri ide-oda írás után, mely alkalommal az eszme tarthatatlanságát nem csak elvi szempontból, de rövid számításban is kimutattam, a dolog abba maradt. Ez hozott közelebbi érintkezésbe a léghajózás eszméjével. A dolog szeget vert a fejembe! Habár meggyőződéseim helyesek voltak, és a Genie-Comitée emberei nézeteimet utóvégre elfogadták, mégsem voltam képes a kérdésre felelni, miféle módon kell, vagy lehet tehát a léghajózást realizálni. Belső sejtelmem a madárra utalt, de ez eleinte csak sejtelen volt, a megoldás mikéntjéről még fogalmam sem volt. Nem nyugodtam!”⁶

Életének e probléma felvetését követő fél évszázadán át egyéb feladatai mellett mindig foglalkoztatta a levegőnél nehezebb fajsúlyú test repülése megoldásának gondolata. Gyakorlatilag is értékelhető eredményt azonban csak évtizedek múlva ért el.

Időközben rakétaterve elutasításának indokolásául azt közölték, hogy a pirotechnikusok nem tudnak az általa tervezett rakéta működtetéséhez szükséges hajtótöltetet készíteni.

Felhívták azonban figyelmét a „propeller-elvnek” a hajózásban való alkalmazása lehetőségére.⁷ Martin 1857-ben egy esztendei szabadságot kapott a kérdés tanulmányozására. Triesztbe ment és ott a hajózást tanulmányozta, majd a gőzhajó lapátkerekének pótlására hajócsavart szerkesztett. A trieszti osztrák Lloyd hajóstársaság által rendelkezésére bocsájtott hajót csavarmeghajtására építette át, és bebizonyította, hogy azzal gazda-

ságosabban gyorsabb mozgást lehet elérni, mint a lapátkerekes meghajtással. Az angol admirális figyelme Martin kísérletei nyomán terelődött a hajócsavar alkalmazására.⁸⁾

Martin Lajos eközben pályája döntő fordulatához közeledett. Mint később megírta: „már 1857-ben a várnoki bizottmány által felszólítottatott nyomozásait közrebocsátani. Hogy ezt akkor nem tevém, annak oka csak az volt, hogy több évi fáradozása gyümölcsét mint magyar, nemzete s nem idegenek nyelvén akarta a nyilvánosságnak átadni. S mivel az akkori foglalatosságai közt ezen óhajta valószínű nem vala, — azért kényszerítették azt jobb időre halasztani.”⁹⁾

Rövidesen — 1859-ben, — indoklás nélkül leszerelték a fiatal hadmérnök főhadnagyot. Hazatért szülővárosába. Budán magánmérnöki gyakorlattal kísérletezett, majd „reáltanodai” tanár lett Selmezbányán, ahol megnősült. Aztán Pozsonyban tanárkodott. Matematika tankönyvet írt, ábrázoló mértani segédletet szerkesztett, de nem találta helyét az érdeklődési körének meg nem felelő pályán, s visszatért szülővárosába.

Pesten és Budán a pesti Lloyd épületben lévő távirda főállomáshoz csatlakozó egymás után létesülő szárnyvonalak és táviróhivatalok (1864-ben Kőbányán, 1866-ban Óbuda-Császárfürdőn, 1869-ben az országházban, 1874-ben a tőzsdén stb.) sok megoldatlan műszaki problémát vetettek fel. (10) Az országban kevés volt a megfelelő tudású, műszaki képzettségű szakember. A szabadságharc leverése szétszórta az éppen csak alakuló magyar mérnöki kar tehetségesebb fiatal tagjait a nagyvilágba. Örömmel fogadták hát a hazatérő Martint, s meghívták távirdagondnoknak. Érdekeltek őt a mozgékony szellemét foglalkoztató új műszaki problémák, s az akkor a Kereskedelmi Minisztérium hatáskörébe tartozó Állami Távirdak Igazgatóságának szolgálatába lépett. Részt vett a rohamosan fejlődő vidéki táviróhálózat építésének irányításában, az osztrákok által kezdetben alkalmazott Bain féle akusztikus távirókészülékek kicserélésében, s a Morse-rendszerű domborítású készülékek bevezetésében s később a kékíró távirógépekre történő átszerelésében.

Az ország területe akkoriban négy távirdaigazgatóságra oszlott. 1869-ben Martint debreceni távirdaigazgatóvá nevezték ki, majd az épülő erdélyi távirdahálózat fejlesztésének irányítására 1870-ben a kolozsvári távirdaigazgatóság élére állították. A négy távirdaigazgató az 1870. évi októberi állapot szerint „Clement Georg Temesvár, Martin Ludwig Debreczin, Lanbender Julius Klausenburg, Szalay Ladislaus Pest székhellyel.” (11) Ezek szerint, Martin Kolozsvárra helyezésére csak 1870. év végén kerülhetett sor. A kiegyezés utáni években a távirdahálózat ugrásszerű fejlődése következett be. Martin Debrecenbe kerülésének időszakában — 1869-ben — 181 állami és 144 magán táviratokat is közvetítő vasúti táviróállomás működött az országban, és a távir dai vonalhossz 16.730 km volt.

Martin Lajos időközben országos nevű tudóssá vált. A forgórakéta elméletére vonatkozó tanulmányát a Magyar Akadémiai Értesítő 1861. évi I. kötetében adta közre „A közép fűtő befolyása a fogatott testek szilárdságára” címmel. A Tudományos Akadémia már 1859-ben levelező tagjává választotta. Székfoglaló előadását „A madárszárny erőszete” (sic) címmel 1860-ban tartotta meg. Előadásában bebizonyította, hogy kora általános tudományos felfogásával szemben, a levegőnél súlyosabb tárgyak repülése lehetséges, és az emberi repülés kérdése megoldható. Gyakorlati eredményeitől függetlenül is értékelendő az a tény, hogy világviszonylatban az első közé tartozott, sőt talán első volt, aki természettudományos felkészültséggel és matematikai módszerekkel az emberi repülés megvalósítása lehetőségeinek feltárását tűzte ki céljául, s munkásságával kortársai érdek-

lődését, természettudományos gondolkodását megtermékenyítően inspirálta. A repülés-tudomány történetében időrendben is nagyon előkelő helyet foglal el értekezése, mely mellesleg a Magyar Tudományos Akadémia tekintélyét is emelte. Nem sok akadémia mondhatja el, hogy a 19. sz. közepén aeronautikus tagja volt. Székfoglaló értekezését a Magyar Akadémiai Értesítőben tette közzé.¹²

Debreceni távirtdaigazgatói működése során a táviróberendezések létesítésének és üzemeltetésének problémái mellett az eddigiektől eltérő két probléma foglalkoztatta.

A Kereskedelmi Minisztérium az 1870. évi szolnoki mezőgazdasági kiállítás alkalmából pályázatot hirdetett olyan vízemelő berendezések készítésére, „melyek addig is míg a csatornázás ügye hazánkban is életbe lép, mezei öntözésre pótszerűen használható.”

Martint érdekelte a feladat. Feltette magában, hogy olyan gépet szerkeszt, amely a szél erő hasznosításával oldja meg az öntözővíznek kútból, folyóból való kiemelését. Úgy találta, hogy a függőleges elrendezésű, vízszintes tengelyű szélkerék hatásfoka nem lehet megfelelő, mert üzeme nagy mértékben a széljárás függvénye. „Ilyen kerék vízemelésre nem való, — írja, — melyhez csak olyan kerék ajánlható, mely egyszer felállítva, egészen önmagára hagyatik...” Vízszintes elrendezésű, függőleges beállítású tengelyen forgó vízemelő szélkereket szerkesztett, amelyet szabadalmaztatott és Tiszafüred mellett egy földbirtokon fel is építtetett, ahol az évtizedeken át jó hatásfokkal üzemelt.¹³

Említést érdemel még a „gőzszárny” szerkesztése terén végzett kutatása. Ennek gondolatát ugyancsak példaként vetette fel, azonban amit róla ír, — a maga korában, — annyira érdekes, hogy legalább néhány sorát érdemes ide iktatnunk.

„Gondoljunk...egy kellően tágas körhenger alakú csövet a gőzkazán gőztartójával összekötve, magában a csőben pedig egy kellő szerkezetű szárnykészüléket alkalmazva, akkor a kazánban tüzelés útján gőzt fejlesztvén, ez a csővön keresztül a szabadba készülvén, a szárnykészülékre hatni s azt forgásba fogja hozni. Ez a gőzcsavar eszméje.” — Ime a gőzturbina alapelvének megfogalmazása. Elképzelése kortársait messze megelőzte, kár hogy a gondolat megvalósítását a gyakorlatban nem kísérte meg, hanem csupán számításával foglalkozott.¹⁴

Az időközben Kolozsvárra került tudóst, az erdélyi Távirtda Igazgatóság éléről meghívták az 1872-ben alapított kolozsvári tudományegyetem felsőbb matematika tanszékének vezetésére. A nagyobb anyagi lehetőségeket kínáló gyakorlati pálya helyett, a hajlamainak inkább megfelelő egyetemi tanárságot választotta, mely lehetővé tette tudományos érdeklődése alapproblémájához, az emberi repülés lehetővé tételének megoldásához való visszatérését.

Negyedszázadon át volt az egyetem professzora, több ízben dékánja, rektora. Tanszékének vezetése, és egyetemi tisztségeinek ellátása mellett élénk ismeretterjesztő munkát fejtett ki az Erdélyi Múzeumegylet keretében, — amelynek alapító tagja volt. Vállalta továbbá az 1755-ben alapított, de elhanyagolt kolozsvári csillagvizsgáló újjászervezését és vezetését, s ezt a feladatkört is eredményesen látta el 25 esztendőn keresztül.¹⁵

Ami az emberi repülés lehetőségét illeti, a madárszárny mozgását utánzó csapkodó szárnyú repülőgép — ornithopter — szerkesztésében látta a megoldást. Első kísérleti gépét 1871 és 1875 között építette, majd 1880 és 1890 között egy másik gépet szerkesztett, melyet „Sólyom”-nak nevezett. Ennek a mechanikáját 1891-ben szabadalmaztatta.¹⁶

Elképzelése szerint a gép törzséhez csuklósan illeszkedő szárnyak mozgatása a gépet felemeli, majd kellő magasságba érve a szárnyaknak megfelelő szögben való tartásával lehetségessé válik a tovasiklás.

Ebből az alapgondolatból indult ki a repülésnek csaknem mindegyik úttörő kísérletezője. Erre utal – Martin akadémiai székfoglalója után jó negyed századdal – Ottó Lilienthal német gépészmérnöknek, a világhírű repülőkérdéskísérletezőnek fivérével közösen írt könyve is: „A madarak repülése, mint a repülés művészetének alapja” (1899). A madár testét és szárnyait utánzó sikló repülőgépet Percy Sinclair Pilcher hajómérnök is feltalálta 1895-ben – két évtizeddel Martin első kísérlete után!

Repülőgépnek szárnymozgatással való fölemelése és sikló repülése elvben valóban lehetséges. Martin ilyen elvű korai kísérletei, majd az öt később követő hasonló próbálkozások mégsem sikerülhettek, mert alkalmas erőgép akkoriban még nem állott rendelkezésre. Ezért sikló repüléssel is csak úgy lehetett próbálkozni, hogy a kísérletező valamilyen magaslatról „elugorva” lebegett néhány percig.

Hogy a nagy, 20-30 m²-es szárnyfelületek mozgatásához az emberi izomerő elégtelen, azt Martin idejekorán felismerte és áthidaló megoldást keresett. Így jutott el a lassan mozgó nagy szárnyfelület helyett a „lebegő keréknek” a gondolatához. Ebben a kerék küllőjéhez hasonlóan közös tengelyre szerelt sok, sebesen mozgó kis szárnyfelületet alkalmazott. Légcsavarszerű szerkezet ez, melynek keskeny lapjai a körforgás során lefelé haladtukban – madárszárnyszerűen – teljes szélességükben „csapnak” a levegőre, visszaútban, fölfelé haladtukban viszont élükkel hasítják a levegőt, és így ellenállásuk kisebb. Martin a lebegő kereket mint repülőgép hajtóművet 1893-ban minden nagy európai államban szabadalmaztatta.¹⁷

Ez a szerkezet modellkísérletei során kedvező mérési eredményekkel bízta. Megépítette tehát – jobb híján – az emberi izomerőre tervezett taposópedálos meghajtású repülő szerkezetét, amelynek négy lebegő kerekét számításai szerint egyenként 1/10 LE kifejtésével lehetett volna mozgásban tartani. Erre pedig az emberi izomerő is képes!

A kísérletező személy a szerkezetbe állva – a pedálok mozgatásával hozta forgásba az emelő kereket. Az ekkor már csaknem 70 esztendőes aggastyánnak ehhez már nem volt testi ereje. Hanem 1896. augusztus 30-án a bivaly erejű kolozsvári tüztoltóparancsnok, Bartha Gergely vállalkozott a kísérletre, és a hagyomány szerint két-három méter magasra valóban föl is emelkedett.¹⁸

Martin tisztában volt azzal, hogy tartós repülés ezzel a szerkezettel, izomerővel nem végezhető. „Hogy ez a kerék, melyet...bemutattam, még nem repülőgép, mondanom sem kell...” írta a Magyar Mérnök és Építés-Egylet Közlönye 1894. évi XXVIII kötetében. Tudta, hogy ez csak akkor válhat valóban repülőgéppé, ha a tartós működéséhez szükséges energiát folyamatosan szolgáltató, kis önsúlyú, nagy teljesítményű motor létrejön. A gőzgép erre nem volt alkalmas. Martin ezért figyelte a belső égésű motorok fejlődését, s a motorszerkesztők munkájára célozva mondogatta, „nekem dolgoznak”.

Az ő nevéhez fűződik az a gondolat is, hogy a repülőgépet a szárnyak beállítási szögének menet közbeni változtatásával, – mai műszóval: „csűrő felületekkel” – lehet kormányozni.¹⁹ Ugyanezt a felismerést – másfél évtizeddel később, – szabadalmaztatták az első eredményes géprepülő, a Wright testvérek. Így a nemzetközi tudat a csűrőkormány feltalálását – bár tévesen, – az ő nevükhöz kapcsolja.

Csonka János és Bánki Donát petróleum és benzinmotor kísérletei felcsillantották Martin előtt megálmodott repülőgépe megvalósításának lehetőségét. Motoros repülőgépe elkészítését meg is rendelte 1896-ban a kolozsvári Solymosi és Kosch gépgyárban. Nem érte meg gépe elkészülését. A gyár vállalat csődbe ment. Ő pedig anyagi gondokkal küzdve, szegényen halt meg 1897. március 4-én. Halálát a kolozsvári UJSÁG így adta hírül:

„Jókai Jövő Század regényének öreg Tatrangi Dávidja ravatalon fekszik, mielőtt nagy művét befejezte volna...”²¹ S ez nem volt üres újságírói szólam. Jókai valóban róla mintázhatta regénye hőstét, hisz Martin alakját élete és életműve már a maga korában regényhőssé emelte.²²

Tudósunk kora minden jelentősebb repülő-kísérletezőjével kapcsolatban állott, és azok nagyra becsülték munkásságát. A már említett Ottó Lilienthal nemegyszer közvetlenül hozzá fordult tanácsért: „nagyon örülnék, ha legutóbbi fejtegetéseimről véleményt mondana Professzor Ur... – rendkívül hálás lennék, ha egészen őszintén megírná nekem, hogy következtetéseimet helyesnek, vagy tévesnek tartja-e”, – írta tucatnyi, Martinhoz intézett levelének epvikében.²³ És Martin Lajos véleményt mondott, tanácsot adott, írt, agitált, előadott, lelkesített, kutatott, dolgozott, nemzedékeket nevelt áldozatkész hazaszeretetre, természettudományos gondolkodásra, alkotó munkára.

Amikor 1895-ben a kolozsvári egyetem rektorává választották, hagyományos tanévnyitó rektori székfoglaló előadásában az emberi repülés megvalósításának lehetőségeit és elért eredményeit ismertette az egyetem falai közé lépő ifjúsággal. Az egyetem aulájában, ünnepélyes csendben, látnoki erővel hirdette meg a repülés diadalmas jövőjét és dialektikusan mutatott rá a technikai fejlődés és a társadalmi haladás kölcsönhatására.

„Minden korszaknak megvoltak a maga uralkodó eszméi, napi kérdései, s feladatai, melyek a társadalmi élet viszonyaira módosítólag befolytak.

Ki tagadná a puskapor, a mágnestű, a könyvnyomtatás feltalálása, a nagy földrajzi felfedezések egész sora, és később a gőzgép, a vasút, gőzhajó, – a telegráf és telefon – feltalálása nem csak a közélet viszonyait változtatta meg, de még a társadalmi rendszer átalakítására is hathatós befolyást gyakorolt...

De kiszámíthatatlanok a következmények, melyek előreláthatólag várhatók, ha sikerül egy minden követelménynek megfelelő repülőgépet szerkeszteni...

Méltán fogják a kérdést felvetni: van-e kilátás rá, hogy ezen (ismertetett) rendszerek valamelyike szerint repülőgép létrejöhön?

Erre a kérdésre határozott igennel lehet felelni...

Különben emlékezzünk csak vissza a vasúti gőzmozdony feltalálására, így lesz ez a repülőgéppel is. Ha a találmány az egyik rendszer szerint nem sikerül, fog az egy másik szerint sikerülni...

Új életviszonyok fognak fejlődni, a közlekedés függetlenebb lesz a vasúti rendszer hálózatától. Azon korlátok és sorompók, melyek a népeket és államokat egymástól elválasztják, megszűnnek, mert nem lesz akadály, mely az ember szabad útját elállná, s a társadalom, nehogy bomlásnak induljon, új nemzetközi szerződések, s egyezmények által fogja magát biztosítani. A nemzetközi jog kénytelen lesz az új helyzethez alkalmazkodni s a tengeri jog mellett egy új jog – levegőjog fog fejlődni. Tudomány, művészet, ipar még újabb virágzásnak fog indulni s a forgalom óriásilag megélnkülni.

De azért ne higgye senki, hogy a repülőgép a vasutat, vagy a tengeri hajót nekünk nélkülözhetővé teszi...

Legnagyobb befolyása lesz a repülőgépnek a hadászatra. Taktika és stratégia úgy elveiben, mint kivitelben meg fognak változni. A hadviselés módja egészen át fog alakulni...”

²⁴

Álmai megvalósulásának szemtanúi vagyunk.

Budapesten az I. kerület, Táncsics Mihály u. 27. szám alatt még álló, emléktáblával meg-

jelölt öreg háznak Erdélybe származott szülőtte Kolozsvárott, a Házsongárdi temető díszsírhelyén alussza örök álmát. Budapesten a Városligetben, a Közlekedési Múzeum előtti „Műszaki nagyjaink” szoborsétányon halálának 70. évfordulójára felállított szobra idézi emlékét.^{2 5}

Bár tervezett motoros repülőgépe nem épült meg, lebegő kerekét belepte a feledés pora, s az Erdélyi Múzeumegylet Levéltárában letétbe helyezett kéziratos hagyatéka kutatását, tanulmányozását ma még lehetetlenné teszi a Múzeumegylet levéltárát bekebelező román Állami levéltár elzártsága, életének mégis máig ható pozitív eredményei vannak.

Repüléselméleti kutatásai és kísérletei felhívták a figyelmet az aerodinamika tudományos jelentőségére. Közzétett tanulmányai, amelyeket figyelemmel kísért az angol, a francia, de különösen a német szaksajtó, előre lendítették a repülés eszméjének megvalósulását. Igaz ugyan, hogy elméletében tévedés is található, aminek lényege az indukált ellenállás ismeretének hiányából adódik, mellyel akkoriban még nem számolt a tudomány, de matematikai levezetései hibátlanok és módszertanilag új utat nyitók, annak ellenére, hogy a fizikai jelenségek egyes tényezőit, mivel nem voltak ismeretek, nem vehette figyelembe. Kétségtelen az is, hogy sem a siklórepülés, sem az emberi fizikai erővel történő repülés, sem az ornithopter megvalósításának lehetősége kérdésében nem járt téves úton. Bizonyítják ezt napjaink korszerű repülőgép kísérletei, konstrukciói és eredményei. A már említett publikált és könyvtárainkban hozzáférhető tanulmányai – a víz ellenállásáról, a vízszivattyúról, a csavarfelületek fizikájáról, a szélérő hasznosítás elméletéről – megtermékenyítően hatottak a kortárs szakemberek természettudományos gondolkodására és alkotó műszaki fantáziájára. Szinte mindegyik területen követőkre talált.

Tény az is, hogy távirdaigazgatói működésével figyelemre méltóan hozzájárult a tisztántúli és az erdélyi távirдахálózat kiépítéséhez, fejlesztéséhez.

Illő, hogy személyének, életének, működésének emlékét beiktassuk a magyar posta történetének nagyjai közé és tisztelő emléke megőrzéséhez, életműve kutatásához és ápolásához a Magyar Postamúzeum is hozzájáruljon.

J E G Y Z E T E K

1. Hencz Lajos: A posta, táviró és távbeszélő története, Budapest, 1931. - 337 p.
2. 1850. március 1. – Császári rendelet az osztrák Kereskedelem-, Ipar- és Közmunka Minisztériumra bízta az „összbirodalmi” postaügyek intézését, e célra Közlekedési Vezérgazgatóságot hoztak létre, melynek három osztálya: a vasúti, - a posta - és a távirda osztály irányította az ügyeket. L. Henney V.: A magyar posta története Budapest, 1926. 156 p-t.
3. Bővebben I. Mészáros V.: Martin Lajos c. munkáját (Budapest, 1976. – A Közlekedési Múzeum Füzetei 5. sz.)
4. Az Institutum Geometricum (Mérnöki Intézet) alapításának százötvenedik évfordulója, 1782-1932. Budapest, 1932.
5. Nagy István György: A rakéatechnika magyar úttörője Martin Lajos = Föld és Ég XII. évf. 2. sz. 1977. évi április
6. Martin Lajos: A repülésről – Kolozsvár, 1888. – Orvos-Természettudományi Értesítő. Az Erdélyi Múzeumegylet Orvos-Természettudományi Szakosztályának 1888. évben tartott szaküléséről. 1888. 13. k. III. szek. 1. sz. 14-15 p.
7. Nagy István György i. m.
8. Martin Lajos: A víz ellenállásáról = Magyar Akadémiai Értesítő, 1865. 6. k. 84-152 pp. és Martin Lajos: Az erömütáni csavarfelületek Budapest, 1874. Magyar Akadémiai Értekezések a Matematikai Tudományok Köréből 1874. 3. kötet 6. sz.

9. Martin Lajos: A közép-futerő befolyása a forgatott testek szilárdságára Budapest, 1860. Magyar Akadémiai Értesítő 1861-63.
10. Hencz i. m.
11. Telegraphen-Kalender für das Jahr 1871. – Personal-Status der k. ungar Staats-Telegraphen Anstalt Wien, 1871. 4 p. és
Telegraphen-Kalender für das Jahr 1872. Wien, – Personal-Status der k. ungar Staats-Telegraphen Anstalt 5. p.
12. Martin Lajos: A madárszárny erőszete. Magyar Akadémiai Értesítő 1860-61. I. kötet. 176-184 pp. – II. rész 1863. 4. kötet 63-99 pp. – III. rész 1864. I. kötet 89-99 pp.
13. Martin Lajos: A vízszintes szélkerék elmélete. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia 1875.
14. Martin Lajos: Az eröműtani csavarfelületek Budapest, 1975. Magyar Tudományos Akadémia
15. A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Története. Jubileumi évkönyv, Szeged, 1922.
16. Martin Lajos: A mádrérepülés általános elmélete, Kolozsvár, Az Erdélyi Múzeumegylet Orvos-Természettudományi Szakosztálya 1888-1892 évi értesítőiben 1-5 közlemény
17. Martin Lajos: A lebegő kerék bemutatása. Kolozsvár 1893. Az Erdélyi Múzeumegylet...Értesítője 1893. 15. kötet III. sz. A lebegő kerék magyar szabadalmi száma: 11840/1894. a Szabadalmi Lajstrom XXVIII. kötetében.
18. Gyalui Farkas: Martin Lajos = ELLENZÉK c. kolozsvári lap, 1909. július 27-i számában
19. Steuer János: Egy kis reklamáció = Aviatika 1912. január 21-i száma 14-15 pp.
20. Martin Lajos: A repülőgépről = Magyar Mérnök és Építész-Egylet Közlönye 1894. XXVIII január 21. 14-15 pp.
21. UJSÁG – Kolozsvár 1897. március 5-i címloldal.
22. Mészáros Vince: Egy Jókai regény hőse = Kortárs 1968. október 12. évf. 10. sz. 33-50 pp.
23. Mészáros Vince – Cordos, Nicolae: Lilienthal levelek Martin Lajoshoz. = KORUNK – Kolozsvár, 1973. évi 5. sz.
24. Beszédek, melyek a Kolozsvári M. K. Ferenc-József Tudomány Egyetem MDCCXCIV – XCVI tanévire rectora és tanácsának beigtatása és a tanév megnyitása alkalmából az 1895-ik évi szeptember 15-én tartattak. – Kolozsvár 1895. Acta Reg. Scient. Universitatis...
25. Martin Lajos szobrát Záhordzik Nándor szobrászművész készítette 1968-ban, a Közlekedési Múzeum megbízásából
Bibliográfiát l. Mészáros Vince idézett munkájában

From Telegraph Office to Professorship – Life of Lajos Martin

Lajos Martin was an outstanding personality having a varied and romantic course of life during the scientific and technical revolution in the second half of the 19th century, in Hungary.

He published his scientific discourses and inventions when he was the director of the Kolozsvár Telegraph Office. He was called to arms in the War of Independence of 1848-49 when he was graduating from Europe's first university level engineers' training institute, the Institutum Geometrico-Hydrotechnicu. After the failure of the War of Independence, he was enlisted to the Austrian army. Later, his outstanding talent for mathematics was recognized and he was commanded to the last grade of the Vienna Genie Academie. Two years later, he became lieutenant and professor of the Academy. At that time, he began to deal with the idea of aviation. In the meanwhile, he was discharged – because he wanted to publish his study on the principle of rotary (rotating) revolving rocket only in Hungarian. In Pest, he tried to work as a private engineer, then became the supervisor of the Pest Telegraph Office, later the director of the Debrecen, then the Kolozsvár Telegraph Office.

Contrary to contemporary science, he stated that objects heavier than air could possibly fly. His inaugural address in 1862 at the Hungarian Academy of Sciences was about questions of aerodynamics – for the first time on Earth.

His inventions made him a pioneer of aviation. He had discussions by correspondence with Otto Lilienthal. The model of his „flying wheel” can be seen in the Kolozsvár Historical Museum, his writings at the Kolozsvár National Archives are, unfortunately, inaccessible. Lajos Martin died poor and in privation on 04/03/1897, at Kolozsvár.

A 300 év előtti budai postamester

Buda 1686. szeptember 2-i visszafoglalása után Werlein István kamarai inspektor egyetlen ép épületet sem talált a Várban. Az udvari kamarához írt javaslata szerint teljesen ingyen vagy olcsón kell kiosztani a házakat.¹ Így juthatott a régi tulajdonosok jogainak mellőzésével bárki telekhez vagy házhoz, sőt az azokhoz tartozó szőlőkhöz.

A cél a lakosság számának mielőbbi növelése volt. I. Lipót rendelkezése következtében azután külső országokból bevándorlókat csalogattak ide. Ezek a gazdátlan ingatlanokat birtokba vették és eleinte adót sem fizettek.² A legkülönbözőbb, így osztrák, olasz, francia, spanyol, alán nemzetiségű első betelepültek között volt Pietro Salgari, aki Buda első postamestere lett.³ Ezúttal nem kívánunk azokkal az általános körülményekkel foglalkozni, amik a postaszolgálat ellátásának akkori lehetőségeit meghatározták. Kizárólag a 300 év előtt budai postamester személyével kapcsolatos eltérő véleményeket egyeztetjük és az újabb kutatások eredményeiről adunk tájékoztatást. Tesszük ezt – természetesen ugyancsak vitatható – egyéni véleményünk közlésével.

Névváltozatok

Mindjárt a postamester nevével kell kezdenünk, ugyanis mind az okmányokban, mind a történelemmel foglalkozó irodalomban igen sok változat található. Szükségesnek tartjuk, hogy az elnevezések zűrzavarában – ha lehet – végre megalapozott néven nevezzük őt.

1. ábra. Pietro Salgari aláírása (föle rajzolt másolat)

A leghitelesebbnek volna vehető az 1671. augusztus 10-én kelt végrendeleten a cifrázott kezdőbetűvel sajátkezűleg írt *Salgr* név. Azonban akkoriban a hamisíthatóság elkerülése érdekében sokkal fontosabb volt az utánozhatatlan cikornya, mint a pontosan kiírt név.⁴ Egy 1671-beli másik iraton magát így nevezi: „Ich Peter Salgar Burger und Handelsmann in Linz.”⁵ Ebből az is kitűnik, hogy nem volt magyar. Halála utáni pereskedés iratának felzetén felesége magát „Salgarin v. Salgar”-nek nevezi 1692-ben.⁶ Egy 1694. április 21-én másolt, de régebbi iraton „Herrn Peter Salgar von Linz seine Corent Rechnung” szerepel, a megerősítésnél pedig: „Ich Peter Salgar.”⁷

Munkás László 1911-ben kiadott könyvében az Országos Levéltárbeli jelzet megadásával hivatkozik egy 1687. január 3-i királyi leiratra, amely véleményt kér *Salagary* Péterről, aki a budai posta elnyeréséért adott be folyamodványt.⁸ Ezt később több történész is átvette, így például dr. Hencz Lajos.⁹

Ugyancsak Munkás László nyomozta ki az Országos Levéltárban Farkas Mihály győri postamesternek 1688. május 27-én kelt és a Kamarához intézett jelentését, amelyben „*Salkáry* Uram”-ról tesz említést.¹⁰

Dr. Henney Vilmos viszont 1926-ban, bécsi okmány után az 1687. január 3-i leirat említésénél a nevet „*Salgary*”-nak írja.¹¹ Az nem volt megfejtendő, miért illette három különböző névvel a három postatörténész azonos időből származó okmányokra való hivatkozással. Ugyanis az Országos Levéltárberli okmányt a Levéltár nem tudta előadni, a bécsi pedig nem láttuk. A „*Zaiger über die Vöstung und Wasserstadt*” 1696-ban – a ké-

A „*Zaiger über die Vöstung und Wasserstadt*” 1696-ban – a később említendő házaknál – „*Salgarische Erben*”-nel jelöli az örökösöket.¹²

Venerio Ceresola császári építőmester – akiről még lesz szó – latinnyelvű végrendeletben „*D. Salgar*”, azaz *Salgar* urat jelöli meg szomszédjaként.¹³ Dr. Völlich Bruno: Budavár házainak és lakóinak névjegyzéke 1814-ben¹⁴ és ugyanez a szerző *Namensverzeichnis der Ofener Bürgerfamilien 1686-1789* című¹⁵ munkáiban a 8. házzáznál „*de Salgar*” József Antal, a 9-nél pedig „*de Salgar*” Anna Erzsébet a tulajdonos neve. A „*Salgar*” nevet használta a család, amit a házassági anyakönyvek bizonyítanak. 1707-ben *Salgar* Jakab Károly, 1730-ban pedig *Salgar* Antal tartott esküvőt. Ezt a név közvetlen bmondásra került az anyakönyvbe, így elferdítetlennek vehető.¹⁶ A budai telekösszeírásokon (telekönyvi jegyzőkönyvekben) a név az évek folyamán változik. Az 1760-as évek közepéig az utódok mindig „*Salgar*” vagy „*v. Salgar*” néven szerepelnek, bár 1700-ban és 1769-ben újra előfordul a *v. Salgar*. 1770. körül tűnik fel a *Salgari* név (a második „*a*” vessző nélkül). 1803-ban „*Szalgary*”, majd a cifra „*Szalgary*”.¹⁷ Henneyen kívül egy 1688-beli, Bécsben írt kötelezvényen Pietro „*Salgari*” olvasható.¹⁸ „*Salgari*” van Németh Lajos könyvében¹⁹, Nagy Lajos több művében²⁰ és Gárdonyi Albert tanulmányában.²¹ Dr. Katona László is lehetségesnek tartja ezt a nevet.²² A korabeli *Acta Camera Administraciones*ben is fellelhető ez a változat, sőt a meglepő „*Salgarj*” is.²³ Az osztrák posta történetével foglalkozó Effenberger E., a magyarországi postákra vonatkozó adatok közt ezt írja: „1687. augusztus 23. *Peter Salgari* budai postamester beszámol az Udvari Kamarának, hogy a Paar grófok által kifüggesztett postacímer ugyanazon a helyen van” stb.²⁴ A nevet „*Salgary*”-ra módosítja – többek között – Schmall Lajos.²⁵ Valószínűleg őt vették alapul az újabb szerzők, így Várady Antal²⁶, aki a magyaros név ellenére sem tartja magyarnak. Dr. Katona László ezt a változatot is elfogadja. Pásztor Mihály is így nevezi.²⁷ A Filatelista Kis-könyvtár 7. füzetében a 25. oldalon a szerző e név mellett a „*Salgary*”-t is elképzelhető-

nek tartja.²⁸ Dr. Mónus Ferenc – megismételve a róla eddig tudottakat – azt írja, hogy az intézkedések sürgőssége miatt „Salgary” közvetlenül Bécsből kapott utasításokat.²⁹

Az egyetlen magyar betelepülő család fejének tartja Schmall Lajos³⁰ és Lestyán Sándor.³¹ Ők előnevet is adnak hozzá „salgári Péter”-ként. Ezt alkalmazza dr. Jankovics Lajos³² is, hangsúlyozva magyar voltát. Peisner Ignác³³ Budapest polgármesterei között az 1688-1692 időben ugyancsak ezzel a névvel említi. A név újabb változatát Czagány István tanulmányában találjuk, amely szerint az 1863-ból való, a Dísz tér és a Szentháromság tér közötti keleti telektömb helyszínrajzának készítője „Salgari du Salgar”.³⁴

Nemzetisége

Mielőtt megkísérelnénk megállapítani, mi volt a postamester valódi neve, próbáljuk meg kideríteni nemzetiségét. Ez is hozzásegíthet az eredeti név meghatározásához. Azt már az eddig mondottakból is tudjuk, hogy aligha lehetett magyar. Könnyű volna kimondani, hogy osztrák volt. Feltűnő azonban a sok olasz kapcsolat. A Linzben kelt régi elszámolás másolatának nyelve olasz. A hitelezők neve Michael Angelo Varena és Marco Antonio Caresana. Ezek Ausztriában éltek, és nyilván tudtak németül is. Ilyen magántermészetű iratban az olasz nyelvet Ausztriában csak az indokolja, ha mindkét fél olasz. Alig hihető, hogy ha csak egy is más származású lenne, akkor is olasz lenne az elszámolás nyelve. (Ebben egyébként nagy összegű adósságmaradványt ismert el a postamester.) Ez a kapcsolat még 1688-ban is fennállt, mert egy – nyilván a periratokhoz szükséges – ekkor készült tanúsítványban olyan nagy összegű adósságát ismerte el, amelynek fedezetül az említett két olasz hitelezőjének összes budai ingatlanát, ingóságát és egyéb vagyonát adta.³⁵ Ezen

Ezen túlmenően vajon csak a barátság az indítéka és a véletlennek vehető, hogy mind a Várban, mind a Vízivárosban telkei szomszédosak az olasz Venerio Ceresolával³⁶, akinek másik szomszédja egy budafoki szőlőben, Salgarin kívül, Brentani?³⁷ Emberileg is érthető hogy a Magyarországon idegen olaszok egymásra találtak. Különösen azért, mert Salgari és Ceresola egyaránt a magisztratus tagja volt. A város vezetősége olyan csoportot alkotott, amely minden hatalmat, jövedelmet magának biztosított. Ezért is tartottak össze a tagok.

Szerencsés bizonyíték volna, ha találnánk olyan községet, amely a Salgar névvel összefüggésbe hozható. Bár létezik Salgar nevű település, de ez nem jön számításba, mert Columbiában van. Felső Olaszországban, Torino provinciában, a Piavénál ismerünk *Salgareda* nevű községet.³⁸ Nehéz bizonyítani, hogy melyik név rövidült vagy bővült az „eda” betűkkel.

Salgr, Salgar, vagy Salgari?

Végül igyekezzünk megmagyarázhatóan lezárni a postamester nevének ügyét. Az elmondottak szerint a korabeliek, amelyek a család közreműködésével keletkeztek: Salgr, Salgar, Salgar és Salgari. Salgr-ról már elmondottuk, hogy az aláírást nem tartjuk pontosan kiírt névnek. A Salgar név olyan iratokon található, amelyek Budára jövele előtről származnak vagy azok másolatai. Igaz, hogy a későbbi periratban felesége Salgarinként szerepel, de a per a régi hitelezőkkel kapcsolatos és ezek ezen a néven ismerhették Auszt-

riában. Azokban az iratokban, amelyek adatainál családja személyesen működött közre, mindenhol Salgar-t írtak a XVII. sz. utolsó éveitől kezdve. Mivel a postamester olasz nyelvű iratokban Salgari-nak írta alá magát, ezt is elfogadhatjuk, mert az előzőek szerint őt olasznak tartjuk. Így tehát mindkét nevet eredetinek vehetiük.

Mint említettük, az irodalomban – az „y” változatot az „i”-k közé véve – leginkább az olaszos Salgari látható. Ha választanunk lehet, úgy tiszteljük meg történezszeinket is azzal, hogy – elismerve a Salgar név jogosságát – a továbbiakban a legtöbbet használt Salgari-t fogadjuk el. Kimondjuk azonban, hogy a beszédben a „S”-et „Sz”-nek és a hangsúlyt a második „a”-ra kell helyezni, így: Szalgári.

A postamester

Kár, hogy nem tudjuk, foglalkozott-e Salgari Ausztriában postamesterséggel. A postálkodáshoz nem volt szükség magas képzettségre. Ezt a foglalkozást akkor olyan vállalkozásnak tekintették, amely mellett más is űzhettek. Így a már Linzben nagyon eladósodott kereskedőnek kapóra jöhetett a betelepítésre vonatkozó felhívás. Úgy gondolhatta, hogy ezzel a nem mindennapi kalanddal talán mód nyílik arra, hogy nyomasztó adósságait hivatalok és ingatlanok szerzése útján csökkentse. Postai ténykedéséről csak annyit tudunk, hogy az ő idejében és részben közreműködésével épült ki a Buda – Pozsony – Bécs, a Székesfehérvár – Győr és a Buda – Eszék közötti járat.³⁹

Polgármester

1687. január 20-án Werlein István kamarai igazgató jogot adott a budai tanácsnak az igazságszolgáltatás gyakorlására, valamint mézárszék nyitására. Ekkor már a német nyelvű tanácsstagok között volt Salgari Péter és Venerio Ceresola. A polgármesteri tisztelet Prenner Farkas Endre Lipót császári kapitány, egyúttal városi főkapitány látta el. Az intézkedés tartalmából következik, hogy a magisztrátus már az előző időkben megalakult. Vagyis Salgari már régebben lett tanácsstag, azaz nem sokkal Buda felszabadítása után jött Magyarországra. Úgy látszik, az élelmes kereskedő hamar kiismerte magát az itteni lehetősé-

Amikor 1688. október 24-én Prenner Farkas lemondott, november végén vagy december elején három jelölt közül Salgarit választották meg polgármesternek, amit a kamarai inspekciónak december 12-én megerősített.⁴⁰ A polgármesternek sok dolga nem lehetett. A rövidesen 700 főre szaporodott lakossággal Buda még csak faluméretű volt. Csak az ügyeket intéző Werlein inspektor utasításait kellett végrehajtania. Jogi tudást igénylő ügyek intézésére jegyzői minőségben Küchel Miklóst szerződtette.

A polgármesteri tisztelet 1692-ben bekövetkezett haláláig viselte.⁴¹

A postahivatal helye

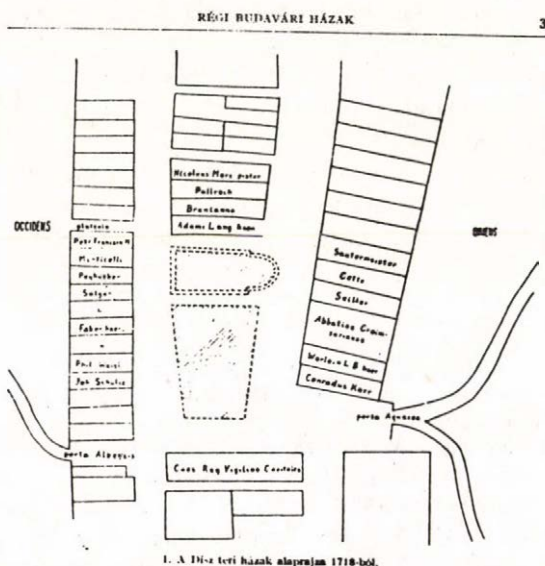
Atban az időben a postahivatal a postamester lakóépületében működött. A hivatalvezető nevére azért is szükség volt, hogy ezáltal megállapíthassuk ingatlanainak helyét. Salgari idejében más dolguk volt a hatóságoknak, semhogy nyilvántartásokat fektetgessenek fel.

Ha tették is, az első, ami megmaradt, az 1696-ból való és a különböző városrészekről (Várról, Vízivárosról) készült nevezetes „Zaiger”-ek, amelyek a házzámokat, tulajdonosokat, a telek méreteit és az épület állagát rögzítik.⁴² További adatok találhatóak a „Gewöhr Protokoll”-okban, azaz a telekösszeírásokban.⁴³ A változott telekszámozást a mai házzámozással való egyeztetésre az erre vonatkozó irodalom újításpontot.

Mit találhatott Salgari Budán, amikor ideérkezett? Az ostrom bombázásai következtében ép ház nem maradt. Elsősorban a tetőzet pusztult el. Ezt fokozta a háromnapos szabadrablás idején a Szentháromság és a Dísz tér közötti háztámbben keletekezett tűz, ami tovább terjedt. Ezért történt azután, hogy Lipót császár elrendelte, hogy építőfát szállítsanak Budára. De megsérültek a mennyezetek és a falak is. Jó volt az olyan épület, amely földszintjének boltozata legalább részben megmaradt, ahova a települők behúzódhattak az első időben. A Zaigerben 9-cel számozott, Várbeli – akkor Fő térnek nevezett – mai Dísz tér 12. számú házat először Werlein vette birtokába. Tőle került Salgari tulajdonába. Elképzelhető, hogy a legmagasabb budai polgári tisztséget viselő inspektor a legjobb ingatlanokat választotta ki magának. A Zaiger szerint a telken levő épület „hat vill guets und bau-fahligs gemeur guete gewölber und keller.”⁴⁴ Tehát a ház jó falakból, boltozatokból és pincéből állt, amit Salgari helyreállíthatott. Az ilyen ház tehát a legjobbak közé tartozott. Persze ne felejtjük el, hogy a felmérés az ostrom után tíz évvel később készült. Ebből is látszik, hogy csak a lakhatóság érdekében legszükségesebbet végezheték el. Az épület középkori maradványaiból a kapu és a mellette levő ablak között még láthatók egy gótikus ablak felének kövei. A ház a Vár legtágasabb terén állott. Ide vezetett az út a Bécsi

A ház a Vár legtágasabb terén állott. Ide vezetett az út a Bécsi kapu felől, a Vízivárosból a Tabánból és a Krisztina városból. Tehát központban volt.

2. ábra. Dísz téri házak alaprajza 1718-ból

A középkorban e téren végezték ki Kontot és 30 társát. Salgari halála után a házat felesége örökölte. 1845. után lett klasszicista bérház, 1913-ban pedig neobarokkosra építették át. A Zaiger 8-as számmal jelzi a szomszédos Dísz tér 13. számú házat, amely egy „kayl. Pichsenmaister Corporaller quartier”, azaz: pattantyús szállás volt.⁴⁵ Ennek az épületnek egy része ugyancsak könnyen lakhatóvá volt tehető. Földszintjén még megvannak a középkori boltozatok. A Dísz tér 11. számú ház az olasz építőmesteré, Venerio Ceresoláé volt.⁴⁶ A Dísz tér 15. szám alatt működik ma az 1. számú postahivatal. De volt Salgarinak a Vízivárosban is háza.⁴⁷ Az akkor 52. számot viselő, ma Fő utca 16. számú házról van szó. Ez is a legjobb házak közé tartozott: „hat noch ein theil alts gemeür, gewölber und keller, ist zimlich bauth.” Az épületet szomszédaival együtt, az 1960-as évek végén lebontták és a telekre irodaházat építettek.⁴⁸ Csak a – Víziváros ma egyetlen fennmaradt középkori épületének – romja maradt meg, amit a „vöröstoronnyal” azonosítottak. Az épülettömb két szomszédos, szintén elbontott épülete Venerio Ceresoláé volt!⁴⁹

A Fő utca 70-78. szám alatt ugyancsak Salgari örökösök szerepelnek tulajdonosként, azzal, hogy az előző tulajdonos, Salgari Péter azt ingyen kapta.⁵⁰ Helyén ma a Törvényház áll. A budafoki szőlőt már említettük, olasz szomszédaival együtt. Szántóföldet, szőlőt, könnyen, ingyen is kaphattak a betelepültek.

Kézenfekvő az a gondolat, hogy a polgármesterré is lett postamester bizonyára a városházán lakott. Azonban a Szentháromság téri városházának alkalmas ház keresésére csak 1692. januárjában kapott utasítást a kamarai inspektortól. Az biztos, hogy a postahivatal nem a Vízivárosban, hanem a Várban működött. Itt volt az állami hivatalok és a városi hatóságok székhelye. Itt laktak a magasrangú tisztviselők, katonatisztek, a városi tanács tagok és a jobb módú polgárok.⁵¹ A számszerűség is ezt bizonyítja. 1688-ban a Várban 79, a Vízivárosban 19 lakott ház volt.⁵² A postát igénybevevők zöme tehát ezidőtájt a Várban lakott. Mindkét Dísz térj háznak széles kapualja van. Ez középkori eredetű, amikor a házakhoz a városon kívüli telkekről terményt, bort stb. szállítottak be. Így alkalmas volt a posta lovainak és kocsijának elhelyezésére. Ma már csak találgatni lehet, hogy a két Dísz téri ház közül melyikben volt a postamester hivatala. A feleségének maradt széles homlokzatú, de azóta jobban átalakított, ma már kétemeletes 12. számú házban, vagy a fiának jutott, még több régi boltozattal rendelkező 13. számú műemléképületben.

Talán inkább a 12. számúban!

Az óbudai Zsigmond téren álló Szentháromság szobor – amely a várbeli szobor helyén állott,⁵³ – a török megszállás utáni első postamesterre is emlékeztet, mivel ezt valószínűleg Salgari halálát is okozó 1692. évi pestisjárvány emlékére emelték.

J E G Y Z E T E K

1. Pásztor Mihály: Buda és Pest a török uralom után (Stat. közl. 72. k. 1. sz. 147.)
2. Gööz József: Budapest története, 1891.
3. Schmall Lajos: Budapesti Krónika 1686-1873. Kézirat, 1893.
4. 1. sz. Állami (volt Fővárosi) Levéltár: Miscellanea Antiqua 1692. okt. 24. Acta Administracionis cameralis 1689. Gewöhr Protokoll 1687-1692. köt., Possessionatae Domus 1687-1692. köt., Extract aus Anna Salgarin v. Salgar.
5. Uo.
6. Uo.
7. Uo.

8. Munkás László: A királyi magyar posta története 1528-1715. (1911.)
9. Dr. Hencz Lajos: A magyar posta története és érdemes munkásai, 1931.
10. Munkás László: im.
11. Dr. Hennyey Vilmos: A magyar posta története, 1926.
12. Zaiger über di Vöstung und Wasserstadt 1696.
13. Schoen Arnold: Venerio capo maestro budai korszaka, *Műv. Tört. Ért.* 1959. 56-60.
14. Dr. Völlrich Bruno: Budavár háziurainak és lakóinak névjegyzéke 1714-ben.
15. Bruno Völlich: Namensverzeichnis der Ofener Bürgerfamilien 1686-1789.
16. Országos Levéltár: A-5510. sz. mikrofilmtekercs
17. 1. sz. Állami Levéltár Gewöhr Protokoll der Statt Ofen 1687-1692. éveinél.
18. 1. sz. Állami Levéltár Acta in Vienna 1688.
19. Némethy Lajos: A pesti főtemplom története, 1890.
20. Nagy Lajos: Budapest története III. köt. 1975. IV. f.
21. Gárdonyi Albert: Régi budavári házak, *Tanulmány Budapest múltjából*, X. köt. 1943.
22. Dr. Katona László: Adatok a régi Pest-Buda történetéhez, *Magyar Posta* 1934. 159.
23. V. ö.: 4. számú jegyzet.
24. Hofkammer Archiv: Postokten 1673-1687. 30 August 1687. bejegyzés. Effenberg E.-Geschichte der Österreichischen Post, Wien 1813. Dr. Kamody Miklós közlése.
25. Schmall Lajos: im.
26. Várady Antal: Az egykori Budapest, 1922. 105.
27. Pásztor Mihály: Buda és Pest a török uralom alatt. (Stat. Közl. 73. köt. 1. sz.)
28. Filatélista Kiskönyvtár, 7. füz. 25.
29. Dr. Monus Ferenc: Adatok a budai posta történetéhez, *Magyar Posta*, 1940. 69.
30. Schmall Lajos: Adalékok Budapest székesfőváros történetéhez, 1893.
31. Lestyán Sándor: Pest-Budai regélő, 1940. 66.
32. Dr. Jankovics Lajos: salgári Salgáry Péter, *Szoc. Posta*, 1963. 11.
33. Peisner Ignác: Budapest a XVIII. században, 1900.
34. Czagány István: Komplex kutatási módszer az építészettörténeti és helytörténeti tudomány szolgálatában, *Építés- és Közl. tud. Közl.* 1966. X. köt. 1.
35. 1. sz. Állami Levéltár: Acta in Vienna 1688.
36. V. ö.: 12. számú jegyzet.
37. V. ö.: 13. számú jegyzet.
38. Ritter's geographisch-statistisches Lexikon Leipzig, 1874.
39. Hennyey Vilmos: im.
40. Schmall Lajos: Adalékok Budapest székesfőváros történetéhez, 1893.
41. Dr. Pásztor Mihály: im.
42. V. ö.: 12. számú jegyzet.
43. V. ö.: 17. számú jegyzet.
44. V. ö.: 12. számú jegyzet.
45. Uo.
46. V. ö.: 14. számú jegyzet.
47. V. ö.: 12. számú jegyzet.
48. Horler Miklós: Búcsú egy műemlékegyüttestől, *Magyar Építőművészet*, 1968. 3. sz. 66.
49. Nagy Lajos: A Víziváros XVIII. századvégi topográfiája.
50. V. ö.: 12. számú jegyzet.
51. Nagy Lajos: Buda polgársága a XVII. század végén
52. Schmall Lajos: Budapesti krónika 1686-1873, *Kézirat*, 1893.
53. Schoen Arnold: A Zsigmond téri Szentháromság szobor. *Tanulm. Budapest múltjából*, 1936. IV.

Postmaster of Buda 300 Years Ago

After the recapture of Buda on 02/09/1686, the first postmaster of Buda, Pietro Salgari was one of the first foreign settlers of the deserted town.

The study outlines the recent researches concerning the person of the postmaster of Buda 300 years ago. Analyzing the sources, the author concluded that the first postmaster of the liberated town – whose name could be found in different forms: Salgr, Salgar, Salgari, Salgary – was of Italian origin. In his days, postal services were introduced between Buda-Pozsony (now: Bratislava) – Vienna, Székesfehérvár-Győr and Buda-Eszék. Pietro Salgari also had public functions. First, he was member of the town council, then became mayor in 1688.

Gyöngyös postája a Városi Tanács kezelésében a XIX. században

Gyöngyös postamestere a 19. század első évtizedében nemes Nagy József táblabíró volt. Élvezte azokat a jogokat, amit még III. Károly biztosított 1713-ban kiadott pátensében a postamesterek és alkalmazottaik részére.

A város megirigyelhette Nagy József jövedelmét, tanácsulésen úgy határozott, hogy megváltja a posta jogát 4.000,— Ft-ért, mint királyi értékért. Hasonlóan cselekedett Szolnok városa is korábban. A vételi szerződést 1814-ben kötötték meg.

A városi tanács a postát eleinte a tanács épületében működtette, csak 1852-es bérbéradásnál kötötte ki, hogy a bérlő megfelelő helyet biztosít a postának.

Gyöngyös város iratanyaga az általa kezelt posta működéséről néhány értékes dokumentumot megőrzött, melyből fontos adatokat nyerünk a gyöngyösi postaviszonyokra.

Az egyik irat „A gyöngyösi császári királyi postahivatalnak esztendőbeli számadása 1820. november 1 – 1821 novemberig.” címet viseli. A pontosan összeállított magyar nyelvű számadás feltünteti a hivatalos és privát jövedelmekből származó bevételeket (kincstári megállapítás alapján járó levélpórtó jutalék, ordináriák – rendszeres levéljuttatások – viteléért, hivatalos staféták szállításáért.)

Privát jövedelme volt a tanácsi postának az utasszállításból eredő bevétel: Gyöngyösön átment privát staféták jövedelme, valamint a város lovainak a postahivatal mellett tett fuvarozásaiból származó jövedelem.

A kiadási tételek részleteiből egy tételt érdemes szó szerint kiemelni:

„Fölséges muszka császár jövedelekor két posta kocsisoknak készített két vörös kolet (kabát) ezüst paszomántra, két parádés kalap ezüst paszomántra, két bőrnadrág két nadrágtartóval 150 frt.

Az 1821-dik esztendőre esendő két posta ordénárások (levélzállító járatos kocsisok) libériájokért, úgy mint kétujjas és két ujjatlan lajbi és két kalapért 50,— frt”

Megtudjuk a számadásból, hogy: két lovat vettek egy árokszállási kereskedőtől, a város a posta jövedelméből fizette Szvaratkó György perceptort, ugyaninnen fedezte nevezett lótarátását. Három öl árpaszalmát Almási gróf rédei szérüskertjéből szereztek be. Vettek az istállóba 18 gyertyát, egy német nyerges, a postakürtbe (sip-ba) új mundschtüköt, munkabért fizettek a lakatosnak, szíjgyártónak, nyergesnek.

A postaföldeket a tanács hasznosította. Ezek részben a kálvária alatti határrezsben, részben a barátok temetője alatt terültek el. Az előbbit Molnár Gábor orosz lakos szánotta, boronálta, az utóbbira Eperjesi Jánosnak, ki karácsondi lakos volt fizettek 50 szekér trágya kihordásáért 16,— frt-ot váltócédulában (bankjegyben).

A két ordinárés Tóth Imre és Vizner Ferenc évi fizetése 40-40 váltó forint és konvencióként évi 16 kila szemes élet (búza). A számadást készítő Puxler Alajos esztendőbeli fizetése 300 forint váltócédula helyett 120,— frt conventiós pénz.

A tanács által kezelt posta 1820/21. évi
 bevétele: 1477 frt 41 kr
 kiadása: 1156 frt 38 kr
 tiszta nyereség: 321 frt 33 kr

A másik irat egy 23 tételből álló leltár, melyet Sexius István városi aljegyző készített Chilkó Ignác és Homér Jánor városi tanácsnokkal egyetemben 1838. böjtelő hava (február) 6-án abból az alkalmából, hogy Hanisz Imre fiskális és Hanisz Alajos átvették a posta kezelését és a posta felszerelését.

1838. február 6-án
 Sexius István városi aljegyző
 Chilkó Ignác városi tanácsnok
 Homér Jánor városi tanácsnok
 Hanisz Imre fiskális
 Hanisz Alajos

1. Készítve a posta...
 2. Szeged...
 3. ...
 4. ...
 5. ...
 6. ...
 7. ...
 8. ...
 9. ...
 10. ...
 11. ...
 12. ...
 13. ...
 14. ...
 15. ...
 16. ...
 17. ...
 18. ...
 19. ...
 20. ...
 21. ...
 22. ...
 23. ...

Hanisz Imre
 Hanisz Alajos

1. ábra. A gyöngyösi posta 1838-ik évi leltára

A leltárban a következő tárgyak szerepelnek:

1. Kétféjű sasos tábla (salva gvardia) felírással	1 db
2. Fenyőfa asztal fiókokkal, pléhekkal, kulcsokkal	2 db
3. Apró fiókos almárium pléhvel és kulccsal	1 db
4. Leveleket fontoló réz font, réz fontolóval együtt s stelázssal	1 db
5. Protokollun (jegyzék, napló)	11 db
6. Lexicon (helységnévtár menetrend)	16 db
7. Postakocsisoknak készített veres jankli (kahát) ezüst paszománttal	2 db
8. Sárga bőrnadrág szintén a kocsisoknak	2 db
9. Paszomántos kalap	2 db
10. Veres jankli ezüst paszománttal	2 db
11. Vasból készült posta pecsétnyomó	1 db
12. Rézből készült levél jegyző béleg	1 db
13. Bőr hósentróger (nadrágtartó)	2 db
14. Postához tartozandó mappa (postatérképek)	1 db
15. Postasíp (postakürt)	1 db
16. Kétkerekű postataliga jó statusba (állapotba) megvasalva	2 db
17. Ordinaré hám	2 db
18. Bőretlen magyar nyereg	1 db
19. Pokróc	1 db
20. Lóvakaró	1 db
21. Tarifa tábla (díjszabás)	2 db
22. Német nyereg	1 db
23. Fél tizma (?) recepisse (feladóvevény)	

Majd következik a záradék:

„Mellyek, hogy általunk mint e végre kiküldöttek által a fent...a ki tett mennyiségben és minőségben resignáltattak (összeíratottak) legyen, ezennel nevük aláírásával bizonyítják. Gyöngyösön mint feljebb.”

Majd aláírások

A jegyzék mellékletét képezi egy más írással (Hankisz Alajostól) készült pizkozat, melyen az egyes tárgyak állapota is jelzett: ócska, nem veszi által, igen avitt, használhatatlan, igen rossz. Feltehető, hogy a jegyzék hivatalos példányát készítő aljegyző tanácsai érdekből nem kívánta a leltárban szereplő tárgyak minőségét feltüntetni.

A Hankiszokat 1843-1853-ig Bölcskövy Károly követte a bérleményben. A tíz éves bérleményük megszűnte után új bérlője lett gyöngyösi postának. Ennek idejéről tájékoztat a harmadik iratköteg.

„Gyöngyösi posta adminisztrátor Kékesy másképp Hajde János úrral kötött szerződése Gyöngyös város Tanácsának mint a cs. kir. postaállomás tulajdonosának 1852-ik évi december 1-től 1858-ik évi november 30-ig, vagyis hat egymás után következő évekre” – címet viseli a 2076 iktatvány, mely, 1853. évi szeptember hó 27-én tartott tanácsülés alkalmával felolvastatott és tudomásul vétetett.

Kelt Gyöngyösön mint feljebb, Venk József jegyző”

E záradék már a Pest-kerületi Postaigazgatóság német nyelvű jegyzékének borítékjára íródott, megosztva helyét a postaigazgatóság német nyelvű iratbélyegző lenyomatával, Pesth postahivatal 9/20, valamint Gyöngyös postahivatal kétkörös 9/21 dátumú keletbélyegző lenyomatával.

„No 6481/1853

Pesth, 1853. szeptember 18.

J e g y z é k
a tekintetes Városi Tanácsnak

Gyöngyösön

Folyó év március 22-én kelt 288. sz. irattal kapcsolatban, mely szerint Heyde Antal urat, ottani polgárt az ottani postaállomás adminisztrátorának választották ki, értesítjük a tekintetes Városi Tanácsot, mint az állomás tulajdonosát, hogy Heyde Antal úr immár postaadminisztrátorként helyben kineveztetett és mint ilyen felesketendő.”

(postaigazgató olvashatatlan aláírása)

A szerződést Venk József jegyző hat guldenes bélyegilletékes okiratban gondosan szerkesztette meg. A bevezető részben az előírt formásokat rögzítette, majd hét pontba foglalta a bérlő kötelességeit, amit az külön záradékban magára nézve elismert és kötelezővé tett. Ezt követte a bérbevevő szüleinek a nyilatkozata, mely szerint a szerződésben kikötöttékért vagyonukkal jótállnak és biztosítékként minden ingó és ingatlan javaikat lekötik.

Az 1852-1858-ig kötött szerződés szerint a bérletért évi 1.160 forintot fizet a bérlő, úgy, hogy ennek felét 580 forintot az év elején, másik felét az év közepén, vagyis félévre előre a tanács pénztárába befizeti.

A szerződés alapján a bérlő hat évi használatra megkapja a „két vetőre való szántóföldeket, melyek közül az egyik a Kálvária alatt 15 kilás, másik a város táblája mellett az alsó temetőnél 11 kilás.”

Előírta a szerződés, hogy a postahivatalt alkalmas és tiszta helyre helyezze át, maga mellett saját költségén alkalmazzon jámbor és józan kiadót s cselédeket, úgy szintén eleendő jó lovat.

Igen figyelemre méltó a szerződésnek azon pontja, mely szerint:

„Ha a tisztelt úr használata alatt ezen postaállomás kezelésében oly vétség követtetnék el, mely miatt a Tanácsot, mint ezen postaállomás tulajdonosát a cs. kir. postai főigazgatóságnál valamely felelet terhe érdekelhetné, a tisztelt úr magát igazolni nem volna képes, hatalmába fog állani a nagyságos Város h. Polgármesterének és Tanácsának; ... hogy a posta kezeléséről a tisztelt úr azonnal minden kifogás és ellenvetés nélkül elmozdítottassék... a tisztelt úr és kezesei vagyonából választólag a nemes város magának az okozott kárra, s megcsonkított haszonra nézve akár mely Bíróság által a ... tczikkek értelmében elégtételt szereztesse.”

A szerződés 5. pontja szerint újabb egyezkedésre tarthat jogot a kezelő, ha ezen a vonalon vasútvonal húzatnék, mely a posta bevételét, hasznát megcsonkítaná, vagy ha a postai közlekedést úgy módosítaná, hogy a város birtokában levő postaállomást Gyöngyösről más helyre helyeznék át. Ez a kitétel utal a vasút várható terjeszkedésére amire még Gyöngyösnek évtizedeket kellett várni.

A bérbeadó városi tanács biztosította magát arra az esetre, ha a bérlő a megjelölt időpontokban nem fizet: ez esetben a bérlő hozzájárul, hogy ellene vagy kezesei ellen bíróság útján lépjenek fel.

A szerződés utolsó pontja szerint a kezelő köteles lesz a szerződési idő elteltéig – a szerződés aláírásától kezdve – a városi tanácsnak „a magyar Hírlap egy példányával szakadatlanul és ingyen szolgálni.”

1872-ben a gyöngyösi postát újra kincstári kezelésben találni. A tanács – miután egy elveszett értékvél miatt kártérítést fizetett – elhatározta a posta bérletének felszámolását. Miután a postáért a megállapított királyi értéket megkapta, annak gondjától megszabadult.

The Post of Gyöngyös Managed by the Town-Council in the 19th Century

The paper of the author furnishes valuable data of the history of the local post, based on three sources of postal history of the municipal archives of Gyöngyös.

The incomes and expenditures are enumerated itemized in the annual accounts of 1820-21 of Gyöngyös post. It provides information on the daily life of the institution. The postal inventory dated on 06/02/1838 shows the equipment of the station and the lease-contract of 1852 defines the liabilities of the postal hirers. The contract refers to the expectable extension of the railway and its consequences on the post.

Adatok a szemesi posta-lóváltóállomás történetéhez

A posta szó a latin „mansio Posita” (pihenőállomás) és a „mutatio posita” (lóváltóállomás) szavak rövidítéséből származik.

Faluszemesen a 18. század végétől egészen 1861-ig működött posta-lóváltóállomás. Ettől kezdve a Déli Vasút Társaság veszi át szerepét. Ez a posta a 18. század végén leveleken, személyeken és a csomagokon kívül pénzküldeményeket is szállított. A postakocsik (delizsánszok) már menetrend szerint közlekedtek, és a kísérő postalegényeken kívül 8-10 személyt is szállítottak.

A szemesi posta-lóváltóállomás létesítésére vonatkozó első adatunk 1792-ből való.¹

A Hunyadyak szemesi birtokán az összeírások szerint 1803-ban egy expeditor (szállító, kiadó, kézbesítő) működött. Az 1812., 1814. és 1829. évi összeírás szerint egy expeditor, egy postilon (postalegény) és két kocsis volt alkalmazásban.²

A Hunyady birtok gazdasági leírásaiból megismerhetjük azokat az épületeket, felszereléseket, amelyek a helyi posta-lóváltóállomáshoz tartoztak. A gazdasági leírás szerint a „postaistálló, mely vagyon gerendákra bepallásolva és 10 lóra elkészítve. Az istálló végében vagyon Gazdaságbéli szereknek depositoryuma (tárház, rakodó hely), 4 öl hosszú.” „Az uraság curiájának negyedik szobájában, a Cancelláriában” állt fenyőfából a postahivatal asztala, „A Cásza Láda kemény fábul.” A postai levelek mértéke sárga rézből a nehezékekkel együtt és a „Hivatalos pötsét nyomó”. Az természetes, hogy több ágy és karosszék, valamint íróasztal és almárium egészítette ki a berendezést.³

Az istálló mellett volt a vendégfogadó, égetett téglából építve. Két szobából állt. Az egyik a borozó, a másik a vendégfogadásé. Kamra és kéményes konyha egészítette ki a lakást. A vendégistálló öt öl hosszú volt, a vendégfogadásé ennek fele. Az épület zsuppal fedett. A borozószoba alatt égetett téglából készült bolthajtásos pince. Az előbbi épület irányában különös fedél alatt két vendégszoba található „füttő kis konyhával, kéménynyel”. A vendégszobákon négy „gáteros” (vasrácsos) ablak volt. Az épületen belül árnyékszék is volt. Az udvar közepén egy hét öl hosszú és három és fél öl széles kocsiszín, valamint mészárszék és vágóhíd is állt. Ez az épület 7 öl hosszú és három öl széles volt. Az udvaron téglából épített kút is volt két vödörrel.⁴

A korabeli menetrendekből tudjuk, hogy Szemes másfél stáció, vagyis tíz lóval kellett rendelkeznie.

A szemesi postaállomás működése a korabeli postai rendtartás szerint történt. A községes levélküldeményeket és csomagokat a menetrend szerint közlekedő „ordenária” szállította. Az utasokat a postamester vagy az utas saját kocsiján, de a postaállomás lovai-

1. ábra. A balatonszemesi posta-lóváltóállomás

val vontatva vitték. Ha a kocsi nehéz volt, vagy személypoggyással túl volt terhelve, az utas költségére pótfogatot alkalmaztak. Az utazáshoz útlevele volt szükség, amit a járásbíró vagy a helyi hatóság adott ki. A kellő időben való feliratkozás után a menetrendszerű járással elutazhatott az utas.

A postakocsinak megvolt az előírt rendje, melyre a vezető (conductor), illetve a postalegény (postillon) felügyelt. A postakocsiban pipázni csak zártkupakos pipából lehetett, és csak akkor, ha a többi utas hozzájárult. A postalovakat az utasnak vagy hozzátartozójának hajtani nem volt szabad. Idővel az ordinária is vihetett utast, ha a postamester előtt ismert és jó hírben álló személy volt.

A postakocsit a postalegény, mint kocsis hajtotta, aki az útközbeni kitérést követelő postakürtöt fújta. Erre azért volt szükség, hogy a szembejövő kocsinak legyen alkalma időben kitérni. A postakürt használata kizárólag a postának volt megengedve, annak meg nem engedett használatáért súlyos büntetés járt. Kürt jelezte a postakocsi érkezését. Külön kürtjel jelezte a levél és kocsipostát, a magánutas szállítását és az extra postát, mely utasszállítást jelentett levélpostával. (Valószínű így lett a postakürt a posta egyetemleges jelvénye.)

1817-ben Tallián Boldizsár másodalispánra bízták az utak ügyét. Ugyanebben az évben Marcali mellett a bagolyai (baglyasi) szőlőhegyek között 500 öl utat javítottak meg, Boronka felől 300 ölnyt árkoltak és köveccsel betertettek. A kőröshegyi úttól Zamárdiig ezer ölet készítettek el, és azt köveccsel és balatoni homokkal szórták meg. Az utak az idő viszontagságainak kitéve mindig romlottak. A megye a másodalispánt bízta meg, hogy két hajót csináltasson. Az egyiket Boglárra, a másikat Berénybe irányította megfelelő képzettségű révészekkel. A hajók az északi partról szállították a követ az utépítéshez.

(1839-ben újabb két hajó készült a vármegye részére, mely egyenként tíz öl hosszú volt, és mindegyiken öt öl követ lehetett szállítani. A hajókat az Akaliban lakó Gyulai Mihály hajókészítőnél rendelték meg.)

A hajókra azért volt szükség, mert a korabeli jelentések arról számolnak be, hogy már három tél is elmúlt, és nem fagyott be rendszeresen a Balaton.

1828-ban ezen a postaúton öt mérföldet raktak le kövel, és ebben az évben még 2400 ölet készítettek el.

1833-ban a postaút egy szakasza Öreglaktól, illetve Nagylaktól az őszödi határig Motsi Sándor tiszteletbeli földmérő irányításával épült meg. Az út nagy részét azonban még nem kövezték le mindenütt. Siófoktól Zamárdiig terjedő szakaszt feltöltötték, majd köveccsel meghintették. Sajnos, ebből az útszakaszból 1800 öl olyan homokos volt, hogy csak az út mentén lehetett közlekedni. Ugyanekkor a kőröshegyi elágazásig 1080 ölet kövezték le. Innen azonban az őszödi csárdáig az út a régi állapotában maradt. Innen a szemesi postaházig ezer öl kövezett volt. A Szemesen keresztül vezető utat Lelle irányába Győrökig szintén lekövezték. E két település közti makadám útszakasz 8258 öl volt. (A Buda-Fiume postaút kőből készült szakaszának egy része Szőlőkislak északi részén még ma is látható. Öt m széles, 15-20 cm magas szegélykövek közé szórt útalapra zúzott kőréteggel.)

1835-ben a hiányzó szakaszt az őszödi határtól egészen Zamárdiig, a kövesút végéig készítették el.

A 40-es évek elejére a postaút somogyi szakasza részben kövezett, részben köveccsel – 28 öl ezer hosszúságban – volt kiépítve. Ez kb. hét mérföldnek felelt meg. Az egész útszakasz hossza Somogyban több mint 18 mérföld volt, tehát ennek az útszakasznak mintegy 40 %-a épült ki. Ennek ellenére Sárközi alispán 1843. november 4-i jelentése arról számolt be, hogy Nikla-Öreglak között Kölked-pusztá határában a nagy homok miatt az út járhatatlan.

Sok bonyodalmat okozott a Balaton-parton és a Kis- és Nagyberék mellett elhaladó út számára a Balaton vízszintingadozása. Emiatt a somogyi útszakaszon 1850-ig 36 kő- és 31 fahidat kellett megépíteni.

A postautak fásítására is sor került. Svatits István főbíró 1838-ban a földbirtokosokhoz írott levelében arra kérte őket, hogy „...kiknek birtokán a Posta Út keresztül megyen, annak két szélei jegenyefával, a meddig birtokuk terjedne, leendő elültetése végett megkérven...” A tihanyi jószágkormányzóhoz, Rauch Szaniszlóhoz írt levelét Svatits így fogytatta: „...ennek következtében Szántódi pusztán, úgy Zamárdi helységen, mint a Tihanyi Uradalomhoz tartozó birtokon a Posta Út keresztül menvén, tisztelettel van szerencsém megkérhetni Főtisztelendő Kormányzó Urat, ha vallyon ezen Nemes Vármegye óhajtasának megfelelni kíván-e? Nyilatkozatát adni méltóztasson.”⁸

A fásor Kőröshegy mellett elhaladó szakaszát, a korabeli iratok „Jegenyési”-nek nevezték. Az elültetett fák messziről jelezték, merre vezetett a postaút. Ezek a fák megkö-

tölték a Balaton-part homokját, melyet az északi szél (a „főszél”) az útra hordott volna, de védett a téli hófúvások ellen is. Nyáron árnyékot adott az utazóknak.

Az 1793-ban készült megyetérképen két postautat tüntettek fel. Az egyik Szigetvár-Berzence-Nagykanizsa, a másik Székesfehérvár-Siófok-Szemes-Marcali-Iharos. A két út Iharosnál találkozott. Az utóbbi út fontosságát nem kell különösebben hangsúlyozni, mivel közismert, hogy az Budát a tengerrel kötötte össze. A kereskedelem is e legrövidebb útvonalon bonyolódott le.

A Buda-Fehérvár-Zágráb-Fiume útvonal Somogy megyei szakasza 73 ezer öl, valamivel több mint 18 postamérföld (1 postamérföld = 17 km). Az út magyarországi szakaszán 14, a horvátországi vonalán 16 megálló volt. (Buda-Tétény-Martonvásár-Velence-Fehérvár-Lepsény-Siófok-Szemes-Szőlősgyőrök-Öreglak-Marcali-Vid-Iharosberény-Zákány-Kapronca-Körös-Verbovetz-Dugoszellő-Zágráb-Rákov-patak-Jászka-Karlovetz-Netretich-Szeverin-Vuchinich Szello-Skrad-Delnitza-Merslavodicza-Kamenyia-Fiume.)

A somogyi szakaszon hat postaállomás működött: Szemes, Szőlősgyőrök, Nagylak (ma: Öreglak), Marcali, Vid, Iharosberény. (Az útvonal: Szemes, Kislak, Szőlősgyőrök, Lengyeltóti, Öreglak, Csömend, Marcali, Nemesvid, Iharosberény, Surd, Zákány, Botto-vó.) A 19. század első felében ezen az útvonalon személyeket nem szállítottak. A 20-as évek postarendjében erre való utalás nincs.

A lovas postajarat Budáról Fiuméba vasárnap és csütörtökön indult, és ugyanezek a napokon érkezett vissza Budára. Szemesen minden valószínűség szerint hétfőn és pénteken Horvátország felé, visszafelé pedig szerdán és szombaton Buda felé indították a postát.

Mivel ebben az időben Szemes Hunyady birtok volt, a postaállomást is ők tartották fenn. A szemesi postaállomás évtizedeken keresztül fontos szerepet töltött be Somogy északi részén, mert a környező falvak utolsó postája – Fényes Elek szerint is – Szemes volt. Innen és ennek a postaútnak az állomásaitól hordták a postát a földesurak, a földbirtokosok saját embereikkel.

Érdekes azokba a korabeli térképekbe beletekinteni, melyek a postautakat is feltűntették. Már az 1793-ban készült megyetérkép is jelzi a postaútvonalat. Az 1802-ben készült Nagy József-féle, az 1806-1808. évi Lipszky János által készített, az 1813. évi Karancs Ferenc-féle térképén, valamint az 1848-as Lipszky-féle postatérképen kürttel jelezték a postaállomásokat. A Vörös János által, 1850-ben szerkesztett térképen a postautak egy-egy részén útegyenesítést hajtottak végre, így valamivel rövidebb lett a somogyi postaút.

A Nagy József által 1802-ben készült, és a Lipszky-féle 1806-1808-i térképen Szárszó mellett látható a kürt, ami azt jelentette volna, hogy ott posta működött. Ezt azonban megcáfolják a korabeli levéltári források, melyek egyértelműen Szemest jelölik meg postaállomásként.

Az 1850-es években – a Buda-Nagykanizsa vasútvonal megépítése előtt – már nagyobb volt a postaforgalom, de még ekkor is a küldemények továbbítására alkalmas zárt lovas-kocsit, az ún. „kariolt” használták. Személyeket is szállító postakocsik, illetve négy személyt szállító gyorskocsik csak ritkán jártak.

A Déli Vasút megindulása után (1861) a posta-lóváltóállomás Szemesen megszűnt. Az út is elvesztette ilyen irányú fontosságát. Az 1869. évi országos közlekedési térképen a Siófok-Szemes közti útszakaszt így írja le, illetve jellemzi: „Postaút, melyen rendes pos-

tamenet nem létezik, és csak külön postáktól vagy stafétáktól használtatik.” A posta azonban tovább működik. Levelek, csomagszállítólevelek (Post-Begleitadresse) bélyegzései igazolják, hogy Szemes (Faluszemes) postája működött. A múlt század második felében a Déli Vasút egyik megállóhelye volt Szemes. Ekkor tehát már vonat szállította a postát Bécs-Nagykanizsa-Buda vonalán.

Az első postaépület a kastélyban volt, később a mai postamúzeum mellett lévő épületben, a múlt század második felében pedig a Fő utca második házában a plébánia utáni épületben volt (ma: Fő u. 3. sz.).

E század elején, 1903-ban, már a Lakner-féle házban (ma Szabadság u. 10., a „Fekete Tulipán” elnevezésű presszó) székelt a posta. 1912-ben már távbeszélőállomás is volt Szemesen. 1925-ben a Szabó-féle, tornyos villában (ma Szabadság u. 44-ben) működött a posta. 1932-ben a kézbesítés kiterjedt az egész falura és mindkét fürdőtelepre is.

A szemesi postamúzeum jelenlegi épületét a régi lóváltóállomás istállójából alakították ki. A barokk stílusú épületet a 18. században építhették. Az 1822. évi leltár szerint még nem volt boltíves, tehát a 19. században belső átalakítást hajtottak végre.

A régi „postaistállót” a Somogy Megyei Tanács Idegenforgalmi Hivatala, a SIOTOUR hozta rendbe és a budapesti Postamúzeummal karöltve rendezték be. Később a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága kezelésébe ment át. A múzeumot 1962. augusztus 4-én nyitották meg. Akkor bélyeg- és postatörténeti különlegességeket állítottak ki, majd egy évvel később bélyeg előtti leveleket, bélyegzéseket láthatott a látogató. Ezt a felbecsülhetetlen értéket a magyar állam Térfi Bélától vásárolta meg. 1966-ban az ősi futárszolgálatról a televízióig, továbbá az 1965. évi bécsi világkiállítás nagy sikert aratott magyar anyagát (a tervrajzokkal együtt), láthatta a nagyközönség. 1973-ban „A tűzjelektől a telexig” c. kiállítás nyílt meg. Az ezt követő kiállítás címe: „Mozaikok a hírközlés történetéből”, majd a képeslevelezőlap története és mozaikok a posta életéből tárgykörben állítottak össze egy szép sorozatot.

1986-ban a postaistálló megtelt korabeli postajárművekkel, az udvart is berendezték. Találó volt az elnevezés is: „A delizsánsztól a mozgópostáig”.

A postamúzeum előtti emelvényen a 20-as, 30-as évek postaszállító járműve áll. Az emelvény 7-es műútra néző oldalára Percz János Munkácsy-díjas ötvös és grafikus, a Képzőművészeti Gimnázium igazgatója által készített mozaikképen egy dunai postaszállító naszád képe (1789) került. A lábazat postamúzeum felé néző oldalán hat dombormű látható. A hat kép a következőket ábrázolja, felső sor, balról jobbra:

1. Steinheil Károly Ágost (1801-1870), a müncheni egyetem fizika és matematika tanára, 1837-ben megszerkesztette az első elektromos távírógépet és felfedezte a Föld vezető képességét,
2. Silling Pável (1786-1837) orosz fizikus az elektromos távíró egyik megalkotója,
3. Jakobi Borisz Szemjonovics orosz fizikus, a galvanoplasztika feltalálója (1838), az alsó sor, balról jobbra:
4. Morse Samuel (1791-1872) az elektromágneses távírókészülék feltalálója (1837) és a róla elnevezett morze-rendszerű jelek (morseábécé) megalkotója,
5. Hughes David Edward (1831-1900) angol fizikus, 1854-ben feltalálta a róla elnevezett betűíró távíró. Az ő találmánya egyebek közt a szénmikrofon is,
6. Siemens Werner (1816-1892) német tudós és mérnök, a távíró tökéletesítésében együtt dolgozott Halske berlini mechanikussal, kivel később világhírű üzemét megalapította.

JEGYZETEK

1. Somogy Megyei Levéltár postautakra vonatkozó rendeletek és térképek (1751-1846).
2. Szili Ferenc: Somogy megye út- és közlekedési viszonyai a kései feudalizmus korában. Lt. Évk. 17. sz. Somogy megye múltjából 1986.
3. Veszprém Megyei Levéltár: a Postaút fásítása 1838. Capsá 20. nr. 21.
4. Legújabb gazdaságbéli kalendárium az 1820. szökő esztendőre.
5. Képek Nagyvázsony történetéből (Név és évszám nélkül).

Data of the History of the Postal Horse Relay Station at Szemes

The study furnishes interesting data concerning the history of the Faluszemes postal horse relay station operating since the end of the 18th century. It introduces the register of property of the Hunyadi family made at the beginning of the 19th century, as well as the equipment of the post office operating in the building of the mansion. It introduces the horse relay station, the inn beside and the coach-house belonging to the station. The study deals with the reconstruction in the first half of the 19th century of the postal roads in Somogy county. It appreciates the economical importance of the Buda-Fehérvár-Siófok-Zagreb-Fiume postal road passing by Szemes and the important role the Szemes postal station plays in the life of the villages in North-Somogy region. In 1861, as the Southern Railway was inaugurated the Szemes horse relay station ceased to exist and the postal road also lost its importance.

Az Amerikai Nemzeti Történeti Múzeum postatörténeti kiállítása

Washingtonban az 1958-1961 között épült Történeti és Műszaki Múzeum 1964-ben nyitotta meg kapuit a látogatók előtt. A 343 múzeumi alkalmazottat foglalkoztató intézményt, amely 1980 óta a Nemzeti Történeti Múzeum nevet viseli, évente 5 millió látogató keresi fel. A múzeum 16 millió darabot számláló tárgyi és dokumentációs gyűjteményeket gondoz. Harminc kiállítócsarnoka közül a Postatörténeti és Philateliai kiállítóhely a harmadik emeleten található.

Az amerikai postatörténet kezdeteiről a századfordulóg a magyar nyelvű szakirodalomban a legtöbbször Csíkvári Jákó 1883-ban megjelent „A közlekedési eszközök története” című könyvéből tudhatunk meg. Ezért nem érdektelen a kiállítással megismerkednünk.

Az amerikai posták kialakulásában, akárcsak Amerika egész kezdeti történelmében a bevándorlókkal vitt múlt volt a meghatározó.

Az 1600-as években a korai gyarmatosítók, spanyolok, franciák, hollandok s végül az angolok a maguk postai szolgáltatásait kívánták megteremteni. Az egymással bizalmatlan, különféle nemzetiségű gyarmatok nem annyira egymással mint inkább az óhazával kívántak kapcsolatban maradni. Az első postatörvény, amelyet az angol telepesek Massachusettsben 1639-ben hoztak, a rendszeres tengerentúli levélforgalmat rendelte el. Az 1680-as évek végére a népesebb gyarmatok létrehozták az első belső postajáratokat, de az első, már két gyarmat közigazgatási központját összekötő postajárat Boston és New York között csak 1689-ben vált rendszeressé.

Az angol gyarmatok megerősödésével az Atlanti-óceán melletti partvidéket Anglia 13 gyarmatra osztotta, s bár némi önkormányzatot biztosított számukra, a brit korona részei maradtak. A brit postaszolgálat gyarmati szolgálatának Amerikában Andrew Hamilton került az élére. Ez a postaszolgálat részt vállalt a gyarmati törvényhozó testület hatósági teendőiből, így az adóbegyűjtésből is. A Philadelphia és Portsmouth közötti postajáratot 1707-ben a brit postaigazgatás közvetlen ellenőrzése alá vonta. Magas díjtételekkel kiterjesztették a járatokat Falmouth, Maine, Charleston felé, majd időszakosan Virginia déli területeire is.

A postamesterek jórészt a gyarmati nyomdászok köréből kerültek ki. A lovasposták segítségével, mint postamesterek forgalmazták a postai szállításból kizárt újságjaik, kalendáriumaik példányait. 1753-ban az addig philadelphiai postamesterként működött Benjamin Franklin lett Amerika főpostamester helyettese. Üzletfelével, az ugyancsak nyomdász és postaszámvevővé kinevezett James Parkerral együttesen próbálkoztak kiterjeszteni a postaszolgálatot a hírlapokra és könyvekre, de törekvéseik eredménytelenek maradtak. A nyelvészek a nyomdászok postamesterségének tulajdonítják, hogy az amerikai újságok nevében napjainkig tovább él a posta szó: Washington Post, St. Louis Post-Dispatch.

1. ábra. XVIII. századi postahivatal egy nyomdász műhelyben

A brit hivatalnokok tiltotta újság- és csomagszállítások jelentős többletjövedelmet biztosítottak a lovaspostásoknak, akik a csizmaszárba bújtatott vagy a nyereg mögé erősített zsebes postatáskákba tömődött „tiltott” küldeményekért is felvették a díjakat.

A díjak magasak voltak és az emberek megdöntötték a levelezést. Bár bérmentesítés nélkül adták fel, a címzettek magas portódíjat fizettek a hivatalokban, ahol egyre több gazdátlan levél maradt, s a postaköltségek bevétele egyre bizonytalanabbá vált. A díjszabást a szállítási távolság és a levelek oldalszáma határozta meg. Borítékot, mivel az megdupláztá volna a költségeket nem használtak. A levelet összehajtották, s kívülre a címzett és a város nevének kívül csak a levéltitkot biztosító pecsét került. Az utcanévek és a házsíamok feltűntetése csak az 1860-as években vált általánossá, amikor a házhoz kézbesítések megindultak. Addig a városlakók, falusiak maguk keresték fel a postahivatalokat a küldemények átvételére és feladására.

A levelek átvételkor a postamester beszedte a portóköltséget, a postadíjat, amelyet időszakonként körzeti hivatalokon keresztül továbbított a központi hivatalhoz. A levelek feladásánál a postamesternek minden levélre fel kellett vezetni saját hivatala nevét, a kézbesítés idejét, valamint a beszedendő postaköltséget.

A nagyobb postahivatalok a XVIII. század közepétől kézbélyegzőt kezdtek használni, de a kézi jelzetek az 1800-as évekig általánosok maradtak.

A posták boltokban, műhelyekben működtek, amelyekben nem mindenütt volt megfelelően elkülönített hely vagy akárcsak asztal a postakezeléshez. Az illegálisan szállított küldemények okozta veszteségek, az egyre csökkenő postai jövedelmek Benjamin Franklint egy fejlett könyvelési rendszer kialakítására ösztönözték. Ezt a brit hivatalnokok is

2. ábra. Kézbesítő postás szobra

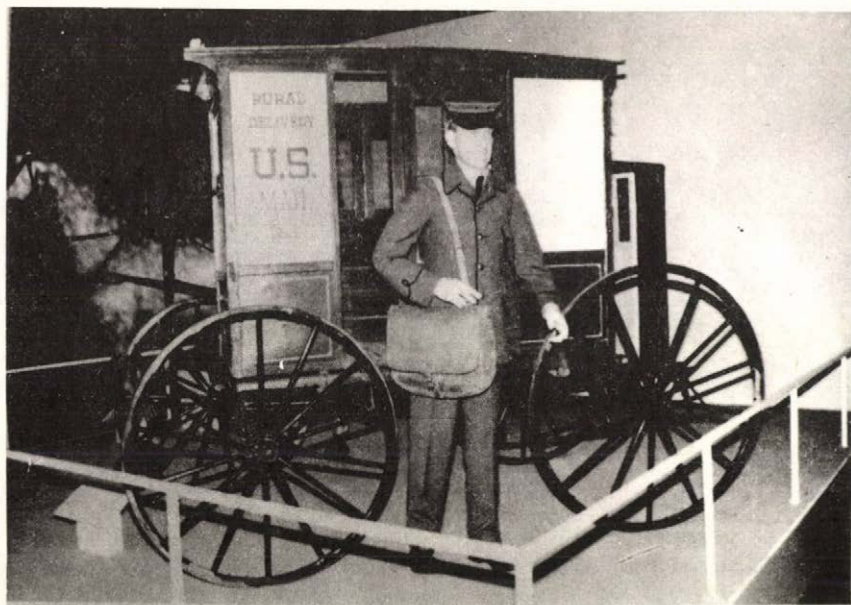
elismerték, de bebizonyosodott, hogy a postaszolgáltatás jövedelmező üzlet aligha lehet, a postadíj legfeljebb a költségeket fedezheti, s azt is akkor, ha növekedik a forgalom. Ez a XVIII. század közepén fellendülő üzleti élet, kereskedelem jóvoltából bekövetkezett. Franklin a kézbesítési idő felgyorsításával, az éjszakai lovaspostás járatok beindításával segítette a forgalom növekedését. Franklin a Függetlenségi Nyilatkozat évében (1776) miniszteri kinevezést kapott.

Az 1800-as években a vidéki üzletházakban, boltokban egyre több postahivatal rendezkedett be, s velük szerződéses viszonyban egyre több szállítási vállalkozó vett részt a postaküldemények továbbításában. Az ország benépesülésével Nyugat felé is kiépültek a postaútvonalak. A fontosabbak Pittsburgh (1788), Canajoharie, New York, Danville, Kentucky (1792), Cincinnati (1794), Detroit és Augusta, Georgia (1803), St. Louis és New Orleans (1804) területére vezettek.

A XIX. század elejére a fiatal állam felismerte, hogy az új nemzet kormányzati, kereskedelmi és társadalmi egységét legjobban egy jól szervezett postaszolgálat biztosíthatja.

A kormányzat meggyorsította a közutak építését, közöttük az első kövesút az 1817-ben megnyitott Cumberland Road volt. A kövesutakkal lehetővé vált a kocsiposták létrehozása.

1823-ban az ország belsejében lévő víziutak gőzhajó vonalait, majd 1838-ban a vasutakat nyilvánították postai utaknak, illetve postai szállítóknak. A nyugati területek benépesedésével a postavonalak 1846-ban Texasig, majd 1849-ben Salt Lake Cityig és San Franciscoig terjedtek ki.

3. ábra. RFD kocsiposta

1850-ben 18.410, 1860-ban 28.498 postahivatal továbbított küldeményeket vasúton, gőzhajón, gyorskocsival, lovaspostával és küldöncökkel. 1860-ban a bevételek 8,516.067 dollárra, a kiadások 14,874.601 dollárra rúgtak. A nagy deficit szinte állandó volt. Ezt azonban olyan állami szolgáltatás érdekében kiadott költségnek tekintették, amely közvetlenül a nemzeti fejlődés érdekeit szolgálja. Ezt példázza az a tény is, hogy 1829-ben Andrew Jackson elnök kormánya tagjává választotta a főpostamestert, s 1970-ig, amikor a postaügyi minisztériumból (Post Office Department) félvállalati szervezet lett, az United States Postal Service, a posta mindenkor vezetője a cabinet tagja volt.

A múlt században a postahivatalok jelentős része, amelyek leginkább a hazai postaügynökségekhez hasonlíthatók, még változatlanul sokféle helyszínen működtek. A boltok, műhelyek mellett egyre több magán házban, szállodában, ügyvédi irodában, sőt orvosi rendelőkben is. A vidéki boltokban működő posták bekapcsolódtak az áruközvetítésbe is. Megrendelések továbbításával és a szállítással vállalták az új telepések ellátását vetőmagokkal, ruházati cikkekkel.

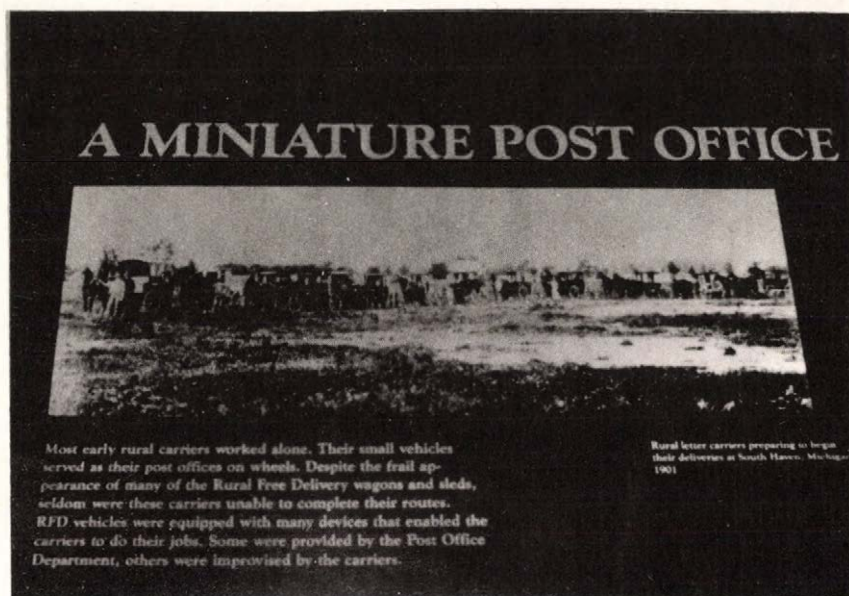
A múlt század jelentős postai fejlesztései Henry Head nevéhez fűződnek. Először 1855-ben nevezték ki főpostamesterré, majd kinevezését a polgárháború eseményei során, s az azt követő átszervezések idején, nyugállományba vonulásáig 1880-ig, négy alkalommal is megújították. Henry Head még fiatal ember volt, amikor 1845-ben jelentős díjszabási re-

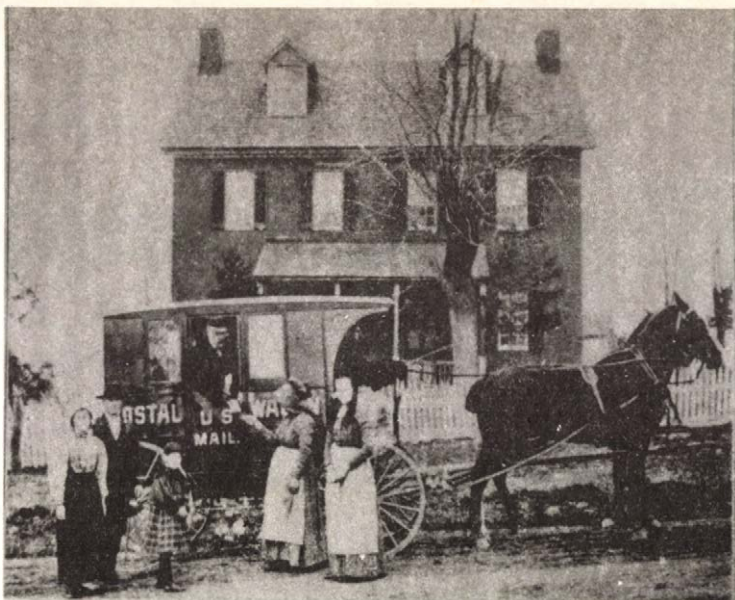
formot vezettek be az Egyesült Államokban. Két távolsági zónára osztották a szállítási területeket, s ezen belül a díjszabás a levelek, küldemények súlyától függött. 1847-ben még nem kötelező érvénnyel, de bevezették a bérmentesítést. Az előre fizetés alacsonyabb díjszabása révén népszerűvé vált. A levelek jórészét, amelyek 3 uncia súlyúak voltak, a két távolsági zónába 3, illetve 10 centért szállították. Az első díjjegyes borítékot 1853-ban bocsátották ki. A levelek bérmentesítése 1856-tól kötelezővé vált. Az amerikai postaigazgatás az első perforált bélyeget 1857-ben adta ki.

Head a postai reformok bevezetését a polgárháború idején sem függesztette fel. 1863-ban és 1864-ben kezdeményezte a levélpostai küldemények díjainak egységesítését 3 centben, 49 északi városban bevezette a házhoz kézbesítést, csökkentette a kereskedelmi küldemények súlyhatárát. Ez utóbbi jellegzetesen a háborús viszonyok terméke volt, a pénzesutalvány szolgálat bevezetésével, hiszen a fronton harcolókat kisebb összegű pénzküldeményekkel és csomagokkal kellett ellátni. Ugyancsak a háború idején hozta létre a mozgóposta szolgálatot. Számos újítást vezetett be az átmenő küldemények kezelésében és a küldemények feldolgozásában. A forgalom növelése érdekében 1873-ban bevezette az egy centes ún. szomszédoknak szóló levelezőlapot, 1875-ben a külföldi levélpostadíjakat szállította le 5 centre. Ezzel a küldemények számát milliós nagyságrendűre emelte.

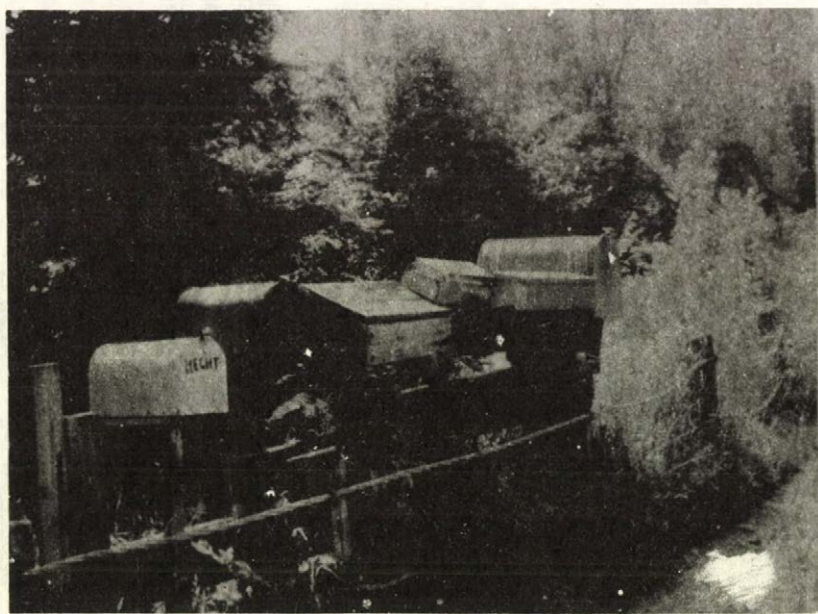
Az a posta, amelyet a múlt század végére Henry Head kiépített, messze túlnőtt eredeti küldetésén. A posták közösségi központokká váltak, akárcsak a templomok, az udvarházak, iskolák. Itt is összejöttek az emberek, politizálni, híreket cserélni, pletykálkodni, amelyhez sajátos színfoltot nyújtottak a távoli földrészekről érkezett újságok, könyvek, s a küldemények olykor egzotikus tájakat megörökítő bélyegek.

4. ábra. Postai szállítók a prérin, vonatra várva

5. ábra. Archív fotó 1899-ből

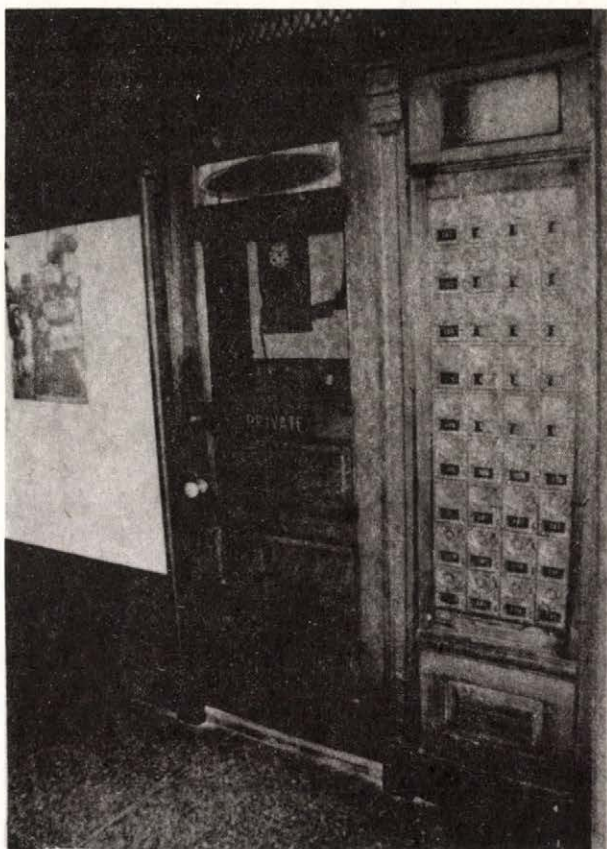
6. ábra. Csoportos levélszekrények 1904-1910 között a dülőút mentén

A század végére csaknem minden faluban és ütelágazásnál találunk egy-egy postahivatalt. Számuk eléri a 77 ezret. Ez azonban még mindig kevés, hiszen megközelítően 30 millió, farmokon élő család csak nagy nehézségek árán vehette igénybe a postai szolgáltatásokat. Ennek feloldására 1896-ban létrehozták a vidéki postaszállítás szervezetét, a Rural Free Delivery-t, (RFD). Farmerek, falusi fuvarosok ezrei váltak szerződéses postai szállítókká, akik a vasútállomásoktól, a nagyobb postahivataloktól szállították kicsiny bricskájukon, télen szánokon a küldeményeket és kézbesítették a távoli farmok világába.

Az RFD postaútjain 1910 körül jelentek meg a csoportos és magános levélgyűjtőszekrények. Ezt a rendszert 1915-ben a szekrények szabványosításával fejlesztették tovább. Három évtized alatt, az úthálózat fejlődésével, a gépjárművek megjelenésével az RFD minden vidéki lakosra kiterjesztette a megbízható postaszolgálatot. 1914-1926 között megszervezte a „farmtól az asztalig” akciót, amely a farmok termékeit szállította a városi családok asztalára.

Az első speciális, más üzletággal nem kombinált postahivatalt 1913-ban a pennsylvaniai Dillsburgban nyitották meg. Ez volt az első modern értelemben vett postahivatal, amely később mintája lett – berendezéseivel, felszereléseiével – a kialakuló, csak postai szolgáltatással foglalkozó ún. posta lobbynak, postai érdekszövetkezetnek, amely a modern ame-

7. ábra. Részlet a dillsburgi postahivatalból (1913)

rikai postát létrehozta, azt amely 1970 óta vállalati rendszerű szolgáltatóvá vált, s emblémájában a régi lovacska helyére a távolságokat legyőző, gyors röptű madarat, a sast helyezte el.

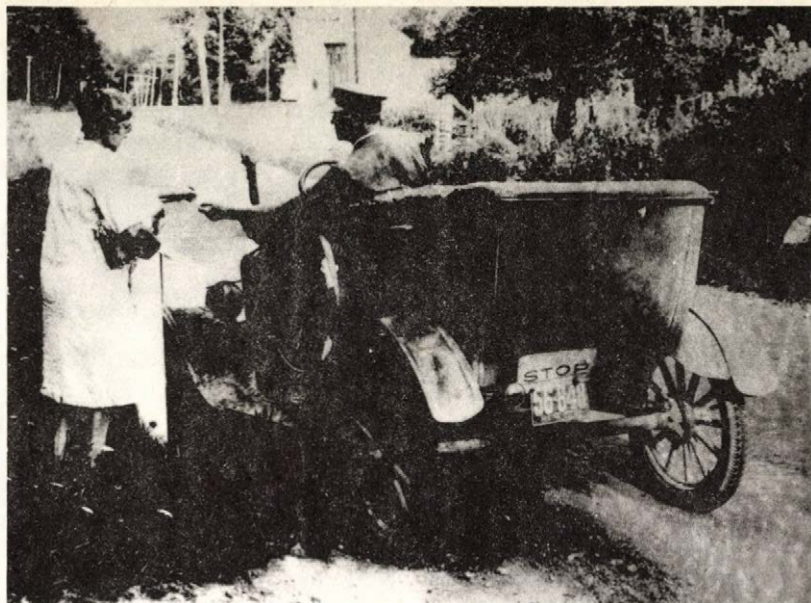
A kiállítás rendkívül sok tárgyi anyaggal és eredeti dokumentummal, kevés magyarázó szöveggel ismerteti az amerikai posta fejlődését. A kiállítás kivitelezésében is megjelenik, hogy az amerikai posta fejlődésében mindig meghatározó volt a nép, nemzet szolgálata. Akár az enteriőrökre, akár művészeti ábrázolásokra tekintünk, azokon a posta és a lakosság kapcsolatát ismerjük meg. A belső postai munka csak villanásokra jelenik meg, s inkább eszközeivel. A rendezés nagy jelentőséget tulajdonít a látványnak, az előképeknek és a bábuk szerepeltetésének.

A múzeumban évente egy-egy időszakos postatörténeti kiállítást is rendeznek. 1986-ban a Rural Free Delivery történetével, 1987-ben a mozgópostákkal ismerkedhettek meg a látogatók. Ezekhez a kiállításokhoz speciális programok is társulnak. A kiállító csarnokhoz csatlakozó előadóteremben koncerteket rendeznek, előadásokat tartanak. Ez utóbbiak gyakran beszélgetések idős és fiatal kézbesítőkkal, vagy vetített képes előadások a levélgyűjtőszekrények történetéről, a postai szállítójárművekről, és sorolhatnánk tovább. Kiemelkedően érdekes azonban, hogy ezek az előadások egyben a lakosság és a posta

8. ábra. A lovaspostától a vasutig – kiállítás részlet

9. ábra. A motorizáció kezdetei

10. ábra. A légipostához – kiállítás részlet

találkozásának fórumai is, ahol a posta jövőjéről szóló előadásoknak is helyt adnak. Mindez igen kötetlen találkozás, hiszen színes múzeumi látnivalók társulnak hozzá.

Egy bizonyos, az Egyesült Államokban kezdetektől a kultúra részének tekintették a postát, akár ismerték, akár nem a német publicista J. Ludwig Klüber 1811-ben írott sorait: „A postát az emberiség érdekében az egész civilizált világhoz tartozó intézménynek kellene tekinteni és kezelni, mert ott ahol nem létezik a kultúra kaotikus éjszakába merül.”

Exhibition of Postal History in the American National Historical Museum

The survey introduces the postal history and the philatelic exhibition of the American National Historical Museum founded in 1964. Related to the exhibition, it reveals the main stages of the history of the American post: from the postal law of immigrants issued in 1639 (Massachusetts) to the opening of the first modern post office in 1913, Dillsburg (Pennsylvania).

The most famous postmaster of America was Benjamin Franklin who, from a Philadelphian postmaster, became Deputy Senior Postmaster of the colonies in 1753.

Senior Postmaster, Henry Head issued important dispositions relating to the development of post. The emission in 1857 of the first perforated stamp is related to him and during the Civil War, he organized the mobile postal service. The development of the American post is illustrated by a rich material and original documents. A temporary exhibition on the history of the post is annually made in the museum and lectures are given in the auditorium of the exhibition hall on the past, present and future of the American post.

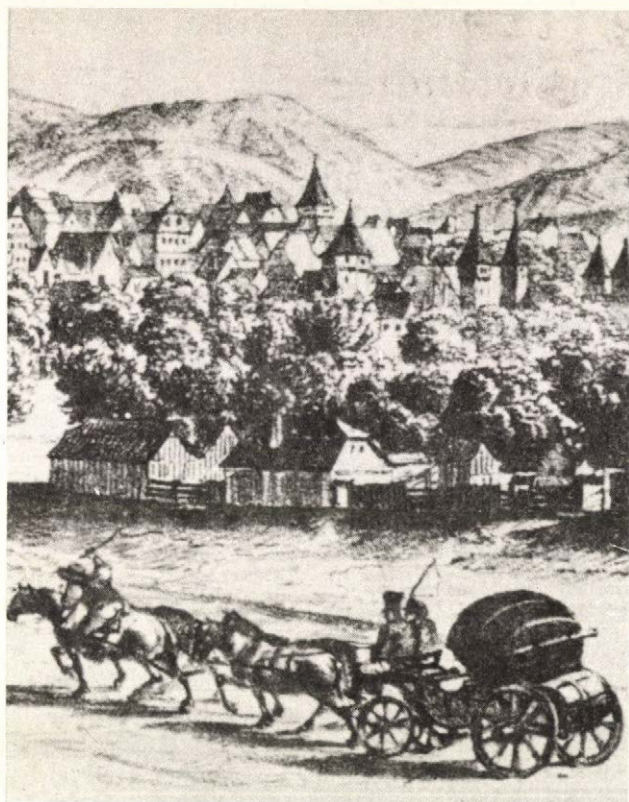
Nagyszeben postatörténete

Erdély postatörténete művelődéstörténetünk kevésbé ismert területe. A századforduló idején megkezdődött kutatások aránylag kevés forrásanyagot hoztak felszínre és néhány résztanulmány közlése után megrekedtek.¹ Ezért tartjuk a romániai – erdélyi postatörténetírás jelentős eseményének *Emanoil Munteanu* „*Nagyszeben postatörténete*” című könyvét.² A könyv a romániai történetírás első olyan vállalkozása, amely egy erdélyi város postatörténetének monografikus bemutatását tűzte ki célul. Nagyszeben a középkori Erdély legnagyobb és leggazdagabb települése, hosszú időn keresztül a Gubernium és az Erdélyi Postaigazgatóság székhelye, meghatározó szerepet játszott az erdélyi posta életében. A város postatörténete nemcsak helytörténeti értekezés, hanem sokkal több annál: erdélyi postatörténelem. (A szerző által felhasznált forrásanyag is egész Erdélyre vonatkozik!) A szerző feltárta a Nagyszebeni Állami Levéltár eddig ismeretlen postatörténeti forrásait, felhasználta a postaállomások latin nyelvű regisztereit, Brukenthal és Bánffy gubernátorok postai rendeleteit, a szász sajtó korabeli anyagát, Ludovic Dengel értékes gyűjteményét, stb. Emanoil Munteanu művében összegzi az eddigi kutatásokat, sok új tényanyagot tár az olvasó elé, soron lévő feladatokra hívja fel a postatörténészek figyelmét.

A mű első részében összefoglalja a nagyszebeni posta történetét, a legrégebb időktől 1918-ig. Elemzését Dácia tartomány postájának a római „*cursus publicus*”-nak ismertetésével kezdi. Hangsúlyozza a római utak szerepét a hírközlésben és a Tabula Peutingeriana alapján ismerteti Dácia úthálózatát. Nagyszeben szempontjából a legfontosabb római út Dáciát a birodalommal összekötő dunai hídtól – *Drobeta* (Szörényvár) indult és onnan keleti irányba haladva, az Olt völgyét követve jutott el *Cedonia*ig (Nagyszeben). A továbbiakban *Apulum* (Gyulafehérvár) *Brucla* (Nagyenyed) *Salinae* (Marosújvár) *Potaissa* (Torda) *Napoca* (Kolozsvár) érintésével elérte az északi limes határán *Porolissumot* (Zilah).

A kora középkori erdélyi társadalom életében fontos szerepet játszott a hírközlés. A törzs- és nemzetségszféra üzeneteit, rendeleteit a futókövetek továbbították általában élőszóval, de gyakran botocskákra vésett jelekkel, a székely rovásírással. A szerző első erdélyi postatörténeti adatként említi I. Szent László király 1077 és 1083 között összeállított III. törvénykönyvét. Szent László király törvénye az ősi futókövetrendszer megszilárdításáról rendelkezett, kötelezővé tette a futókövetek ingyenes ellátását, lóváltással, szállással és élelemmel.

A szászok – nagyszebeniek neve gyakran szerepel az erdélyi postatörténeti forrásokban. Mátyás király 1459. január 19-én kibocsájtott oklevelében a szászoknak mentességet biztosított az ingyenes postalkodás terhe alól: „Az erdélyi szászok kérelmére kiváltságot ad nekik – szólt a rendelkezés – miszerint a jövőben udvarnokai, védenicei és szolgálói

1. ábra. Nagyszeben a XIX. században

közül senkinek maguk és lovaik számára ételmezt szolgáltatni fizetés nélkül ne köteleztesenek, kivéven azokat, akik saját megbízásából, az ő tulajdon levelével ellátva utazandának.”

Mátyás király megerősítette a futárookra vonatkozó korábbi törvényeket és népszerű kocsiposta-hálózatot létesített. Emanoil Munteanu szerint a kocsiposta rendszeresen közlekedett Erdélyben is.

A futárszolgálat erdélyi működéséről II. Ulászló király 1494-1495. évi kincstári számadáskönyvei tudósítanak. A királyi futárok gyakran vittek leveleket az erdélyi vajdának, vármegyéknek, városoknak. A Budáról Erdélybe utazó követek útiköltsége – a számadáskönyvek adatai szerint – 4 forint volt. (Ezzel az összeggel abban az időben 4-5 lovat lehetett vásárolni!)

Az első postajárat Erdélyben – Emanoil Munteanu szerint – 1551-ben I. Ferdinánd megbízásából létesült. A járat Kassáról indult és Sárospatakon, Majtényen, Tasnádon, Sarmaságon, Zilahon, Zsomboron, Borsán, Szamosújváron Válaszúton, Kolozsváron, Torján, Nagyenyeden át jutott Gyulafehérvárra. Innen elága ott egyfelől Szászváros és Déva, másfelől Szerdahely és Nagyszeben felé.

A nagyszebeni posta működéséről a város régi számadáskönyvei tanúskodnak. A szerző két érdekes adatot közöl: Waida János polgármester 1593. január 6-án „a postára küldött levelekért fizetett 50 dénárt”, június 13-án „a postakocsival Kőhalomra küldött több levélért fizetett 60 dénárt”. A Nagyszebeni Állami Levéltárban a város régi számadáskönyvei az 1494-1758 közti időszakot fogják át. Ezeknek az értékes forrásoknak postatörténeti feldolgozása a történészek soron lévő feladata.

A XVI-XVII. századi Erdély úthálózatát korabeli utazók – a francia Pierre Lescapier és a svéd Gotthardi Vellings – útleírása alapján vázolja. Az előbbi, 1574-ben Töröcsváron, Brassón, Fogarason, Nagyszebenen és Szászsebesen átutazva jutott el Gyulafehérvárra, az erdélyi fejedelem udvarába. Az utóbbi 1656-ban Nagyvárad felől Kolozsváron át érkezett a fejedelmi fővárosba, és Nagyszebenen, Fogarason, Brassón keresztül utazott tovább. A XVII. századi források nyolc erdélyi postaútról tesznek említést. A legforgalmasabb útvonal – a Konstantinápolyba utazó követek és posták által használt – Gyulafehérvár-Szászsebes-Nagyszeben-Brassó szakasz volt.

Emanoil Munteanu könyvében az erdélyi fejedelemség postájáról kevés adatot találunk, holott az erdélyi országgyűlések határozatai az „Approbatæ Constitutiones” és a „Compilatæ Constitutiones” törvénykönyvek, a fejedelmek postautasításai gyakran foglalkoztak a szászok postaügyével.

Az erdélyi szászok többször tiltakoztak a fejedelemnél a postafutárok visszaélései miatt. Az 1611-ben tartott nagyszebeni országgyűlés, kérésükre elrendelte, hogy „a hatalmaskodó postát mégha a fejedelem leveleit viszi is, állítsanak törvény elé és büntessenek meg”. I. Rákóczi György 1643-ban úgy rendelkezett, hogy: „Szászföldön a futárok a postalovakat legfeljebb 3 mérföldig használhatják”.

A postálkodás súlyos közteher volt. Rendkívüli esetekben a fejedelem felmentést adott alóla. Bethlen Gábor 1613-ban Nagyszeben polgárait tíz esztendőre felmentette mindenféle országos teherviselés alól – így a postálkodás alól is – „mivel a város igen elpusztult s a lakosokat mindenükből kifosztották”.

Apaffy Mihály fejedelem halála után Erdély osztrák uralom alá került. I. Lipót császár a postaügyek intézésére 1693-ban Nagyszebenben Erdélyi Postaigazgatóságot állított fel, ahonnan három irányba indítottak postajáratot: Az egyiket Brassóba, a másodikat Kolozsváron át Szilágysomlyóba, a harmadikat 1699 után Déván át a temesi bánság központjába, Temesvárra. A Nagyszebeni Postaigazgatósághoz ekkor 32 postaállomás tartozott.

II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelemként 1704-től „linea Transsylvaniæ”-t – erdélyi postavonalat – szervezett, ami azonban rövid ideig működött. A kuruc szabadságharc bukása utáni időszakban Nagyszebennek meghatározó szerepe volt az erdélyi posta életében. 1717 és 1719 között megépült a Vöröstoronyi szoroson áthaladó korszerű út, a „Via Carolina”, amelyen a Havasalfölddel és Konstantinápolyval folytatott postaforgalom felgyorsult. Nagyszebenből postajáratok közlekedtek Medgyes-Szegesvár-Beszterce-Borgóprund vonalán egészen Krakkóig. Emanoil Munteanu egy 1735-ös jelentést idézve, megemlíti azokat a „postamestereket, akik a nagyszebeni nagy úton Krakkóig teljesítenek szolgálatot”.

Mária Terézia (1740-1780) uralkodása jelentős változásokat hozott a posta területén is. 1752-ben megnyitották a Bécsből induló – havonta egyszer közlekedő – postakocsijáratot, amely Buda-Szeged-Temesvár-Lugos-Déva-Szászváros-Szászsebes érintésével érke-

zett Nagyszebenbe, illetve a végállomásra Brassóba, a járat utasokat, csomagot, értéktárgyakat, pénzt, levelet stb. szállított.

II. József (1780-1790) császár elsősorban az erdélyi utak rendbehozatalára törekedett, de 1787-ben az ő utasítására létesült a Nagyvárad-Kolozsvár új postavonal. (A Bihar és Meszes hegység között húzódó hegynyereg, a Királyhágó ekkor kapta a nevét!) Uralkodásának utolsó évében az erdélyi posta hatásköre a bécsi udvari főposta-hivatal kezéből az erdélyi Guberniumra és a Thesauriátusra szállott át, az Erdélyi Postaigazgatóság székhelye Nagyszeben maradt.

A „szász fővárosnak”, az erdélyi és a nemzetközi postaforgalomban betöltött szerepét dokumentálja az Emanoil Munteanu által közölt Nagyszebeni postajárat menetrend (1830).

2. ábra. A „Römischer Kaiser” hotel, a postakocsik állomása

A járat neve	Érkezik	Indul	Megjegyzés
Bécs – Buda – Nagyszeben és vissza	9 órakor	15 órakor	Levellek átvétele 12 óráig
Bukarest – Vöröstorony – Nagyszeben és vissza	este kedd péntek	szerda szombat	Levellek átvétele 16 óráig
Konstantinápoly – Nagyszeben – Bécs és vissza	havonta kétszer	havonta kétszer	Konstantinápolyból indul a hónap 10. és 25. napján, Bécsből indul a hónap kezdetén és közepén

Nagyszeben fontos szerepet játszott a szomszédos Havasalföld és Moldva postaforgalmában. A XVIII-XIX. században a két román fejedelemség postáját az osztrákok szervezték és ők bonyolították le a levél, illetve a személyi forgalmat is. Az 1850-es évektől kezdve a román fejedelemségek postai irányítását a Nagyszebeni Postaigazgatóság látta el.

V o r m e r k s c h e i n

für die Fahrt mit dem Kiltwagen von
Germannstadt, nach *(Szeged)*

(Die Abfahrt von Germannstadt ist vom Hotel
„Römischer Kaiser“.)

Germannstadt, den *18* mit Schlag *Uhr früh*

Joh. ...

Bezahlt wurde für	Wag	Zig-Nr.	fl. kr.
zu Übergewicht	of		fl. kr.
	Summa		fl. kr.

Es wird zur Sicherheit der Passagiere erlucht einen Tag vor der Abfahrt längstens bis 6 Uhr Nachmittags das Gepäck ins Bureau zur Abgabe und Verpackung zu liefern; Alles später Aufgegebene kann nicht mehr angebracht werden und muß, so wie auch größere Koffer, Kisten, Zigaretten, große Schachteln und dergleichen von der Agentenschaft nachgesendet werden.

Germannstadt, den *18*

Von der
Franz Ludwig'schen
concess. Kiltfahrts-Anstalt.

3. ábra. Franz Ludwig gyorskocsi-járatának utazási jegye

Nagyszében postatörténetének második és harmadik fejezete a város postaforgalmával, a küldemények kezelésével, díjszabásával, a helyi posta által használt bélyegekkel és postabélyegzőkkel foglalkozik. A szerző részletesen elemzi az 1838-ban mejelent postatörvényt – amely a szerző szerint – meghatározta a posta XIX. századi fejlődését, és sok tekintetben alapját képezi a modern postaszervezetnek is. Kronológikus sorrendben felsorolja a nagyszébeni postaforgalom jelentősebb eseményeit: 1772-ben megindult a rendszeres levél- és csomagforgalom, 1775-ben az ajánlott levelek és postaküldemények forgalma stb.

A XVIII. század első felében a belföldi levelek tarifája 4-6 krajcár között változott, a külföldieké 8 krajcár volt. 1850-ben egy lat súlyú (17,5 gr) levél postadíja 10 mérföld távolságig 3 krajcár, 20 mérföldig 6 krajcár és azon felül 9 krajcár. A „loco” jelzésű levelekért 1 krajcárt, az ajánlottakért 6, a sürgősekért 9 krajcárt fizettek. A szerző érdekes adatokat közöl az erdélyi levélcenzúráról. A nagyszébeniek többször tiltakoztak a katonai cenzúra visszaélései miatt. A leveleket visszatartották, gyakran elkobozták. Mária Terézia 1752. február 9-én válaszolt a panaszra: „A posta ellenőrzését nem lehet megszüntetni – írja –, de a mi akaratumk az, hogy minden levelet és csomagot adjanak át a nagyszébeni postának, hogy azokat időben szétoszthassák...kivéve a gyanúsakat” (!)

A szerző kronológus sorrendbe állítja a nagyszébeni postabélyegzőket. Erdély első – eddig ismeretlen – postabélyegzőjét 1782-ben Nagyszébenben használták. A gótbetűkkel írt bélyegzőn „V. Hermanst” (von Hermanstadt = Nagyszébenből) felirat olvasható. Hosszúsága 29,5 mm, kisbetűinek mérete 3 mm. Az első ovális alakú bélyegző 1832-ből ismert latinbetűs HERMANNSTADT felirattal. 1837-től kezdve a bélyegzőkön a dátum is szerepelt, 1850-ben megjelentek a kerekrendszerű bélyegzők.

A postaforgalom növekedése tette szükségessé az időpont pontosabb jelölését. 1858-tól használták azokat a bélyegzőket, amelyeken a napszakok is szerepeltek. („Früh”, „Mittags”, „Abends”).

Az osztrák-magyar kiegyezést követően – 1867. május 1-től – a német feliratú pecsétnyomók és bélyegzők helyett magyar feliratúak jelentek meg. Nagyszébenben 1867. szeptember 1-én használtak először körrendszerű NAGY-SZEBEN feliratú bélyegzőt, amelynek átmérője 26-26,5 mm volt. (A postai pecsétnyomókon használt magyar város és falunévek – az esetek döntő többségében – nem a magyar közigazgatás által hozott „új elnevezések” – mint ahogy a szerző tévesen állítja –, hanem az erdélyi magyarság által évszázadok óta használt helységnevek voltak. Clausenburg német városnévből nem ekkor lett Kolozsvár!)

A nagyszébeni posta által használt első bélyegek az 1850. június 1-én megejelent osztrák bélyegek: az 1 kr-os (sárga), 2 kr-os (fekete), 3 kr-os (piros), 6 kr-os (barna), 9 kr-os (kék) volt. Később az 1867-es kiadású osztrák-magyar, majd 1871-től a magyar litografált bélyegek voltak forgalomban.

Emanoil Munteanu röviden foglalkozik az újkori technika, a hírközlés vívmányainak, a távírónak, a telefonnak és a vasútnak a megjelenésével. A magyarországi első távírvonal működésbe lépése után 3 évvel, 1853. augusztus 20-án Nagyszébenben is működni kezdett a távíró. A hírközlés csodája, a telefon, 1885. november 29-én szólalt meg először a városban.

A vasút fokozatosan átvette a személyszállítást a postától, de a vasúttól távoleső területeken továbbra is a posta látta el ezt a feladatot. 1869-től Nagyszébenből naponta két kocsijarat indult a gyulafehérvári vasútállomásra. Az első szébeni vasútvonal Nagyszében-Felek között 1872-ben épült.

A vasúti közlekedés, szállítás fellendülésével Nagyszeben fokozatosan elvesztette a postaforgalomban betöltött szerepét, 1892. július 15-én az Erdélyi Postaigazgatóság is Kolozsvárra költözött.

Von Germanft Germanft

HERMANNSTADT

9 DECEM

4. ábra. Nagyszeben postabélyegzői (a, b, c, d, e, f, g)

5. ábra. A hohe-rinnei (Pältinisi) postakürt

6. ábra. Hohe-rinnei (Pältinisi) bélyegek

A könyv utolsó fejezetében a szerző a Nagyszeben vidéki „Hohe-Rinne” (Păltiniș) magánhotelpostával foglalkozik. A „Hohe Rinne”-t az ország legmagasabban fekvő üdülőjét, az Erdélyi Kárpát Egyesület 1892-94 között létesítette. Az üdülőtelepen 1895-től magánhotelposta működött, amelynek bélyegei 9 kiadást értek meg. A szerző tudományos alaposággal ismerteti e bélyegsorozatokat, ez a fejezet tehát elsősorban filateliai szempontból érdekes.

Emanoil Munteanu „Nagyszeben Postatörténete” című műve, mint úttörő vállalkozás, előkészíti a megírásra váró erdélyi postatörténeti szintézist. A könyvvégi német nyelvű összefoglaló, a kítűnő grafikájú szövegrajz (kép- és térképanyag) növelik a munka tudományos értékét.

J E G Y Z E T E K

1. Vö.: Szádeczky Lajos: Az első magyar postaszervezet és az erdélyi posták a fejedelmek korában. Közlekedés, 1889.
Jancsó Benedek: Az erdélyi fejedelmi posta történetéből. Posta és táviró évkönyv az 1903. évre. Szerk.: Pál Imre
Ujabbban megjelent: Etre László: Az erdélyi magánhotelposták története a XIX. század utolsó éveiben és a XX. század első negyedében. Budapest, 1986.
2. Emanoil Munteanu: Istoria postală a Sibiului pînă la Unire, (Nagyszeben postatörténete az Egyesülésig) Sibiu, 1980. Editat de revista Transilvania.

History of the Post at Nagyszeben

The review introduces the book of Emanoil Munteanu entitled „Postal history of Nagyszeben”, the first work in Rumanian historiography with the aim to present a monographic introduction of the postal history of a Transylvanian town.

Besides being a discourse on postal history, the paper means much more: the postal history of Transylvania. In the first part of the study, the author summarizes the history of Nagyszeben post from the ancient times, i. e. the Roman „Dacia cursus publicus” to 1918, the Transylvanian Postal Direction of Nagyszeben. The 2nd and 3rd chapters of the study deal in detail with the postal activities, the handling of items, the first Transylvanian postmarks, stamps, the appearance of the achievements of telecommunications, telegraphy and telephony.

Finally, it introduces the history of the „Hohe-Rinne” (Păltiniș) private hotel post near Nagyszeben.

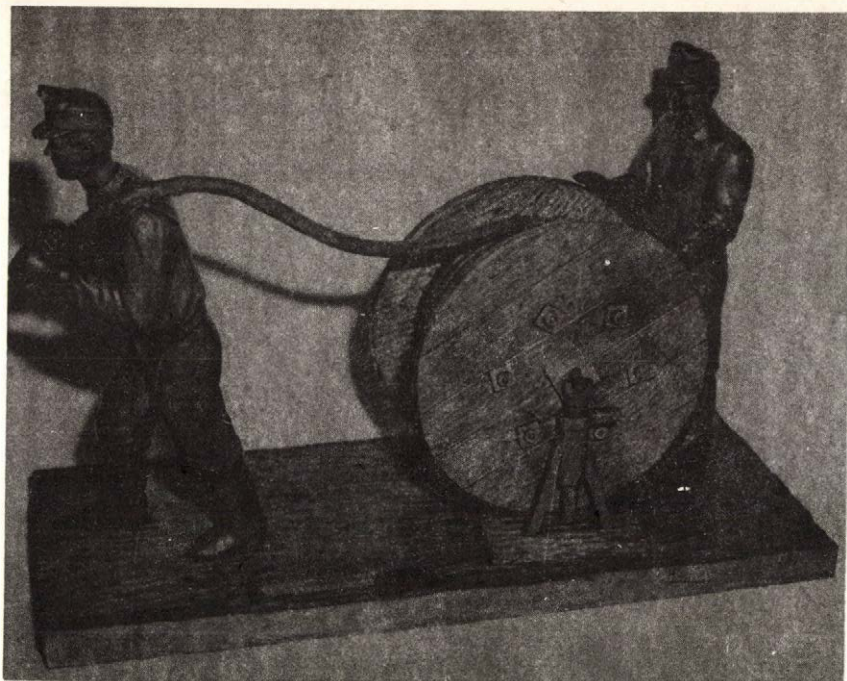

A Postamúzeum kiállításai (1986-1988)

1. ábra. „A delizsánsztól a mozgópostáig” (Balatonszemesi postatörténeti kiállítás)

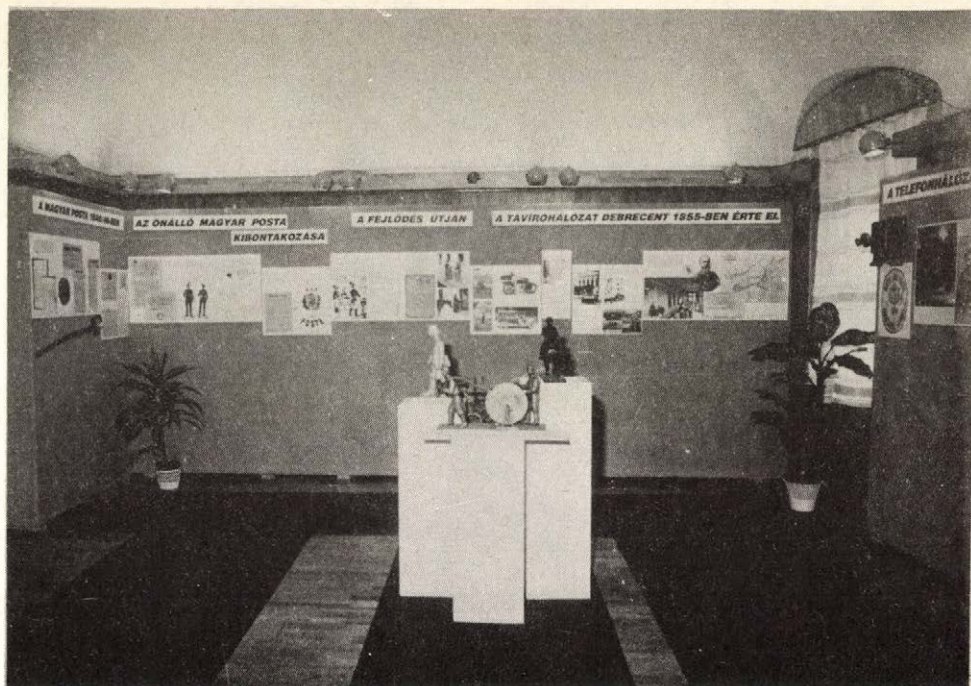
1. A kiállítás címe: „A delizsánsztól a mozgópostáig” (Balatonszemesi postatörténeti kiállítás)
A kiállítás helye: Balatonszemes, Postamúzeum
A megnyitás időpontja: 1986. július 15.
A kiállítás célja: A hagyományos postai szállítás fejlődésének bemutatása, a XVII. századtól a XX. század elejéig.
A forgatókönyv készítői: Rákóczi Margit, muzeológus (Postamúzeum)
Mészáros Vince, muzeológus (Postamúzeum)
A kiállítás kivitelezői: Povorai Gábor, grafikus (Postamúzeum)
Szakál Ágnes, grafikus, kiállításrendező
Koppándi Ágnes, fényképész (Postamúzeum)

2. ábra. Kiss Gyula, naív faszobrász kiállítása

2. A kiállítás címe: Kiss Gyula naív faszobrász kiállítása
A kiállítás helye: Budapest, Postamúzeum
A megnyitás időpontja: 1986. augusztus 4.
A kiállítás célja: Kiss Gyula faszobrász – földművesek és iparosok, valamint a postások munkáját megőrkítő szobrainak bemutatása.
A forgatókönyv írója: Kovács Gergelyné, igazgató (Postamúzeum)
A kiállítás kivitelezői: Povorai Gábor, grafikus (Postamúzeum)
Mészáros Vince, muzeológus (Postamúzeum)

3. ábra. Képek a debreceni posta hat évszázadából

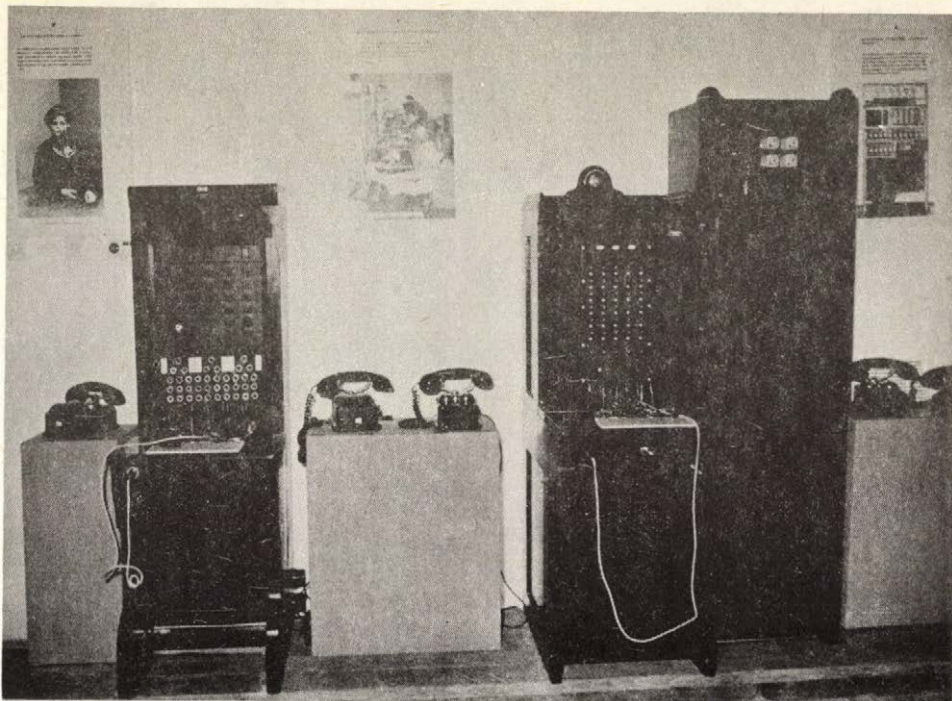
3. A kiállítás címe: „Képek a debreceni posta hat évszázadából” (Debrecen várossá válásának 625. évfordulójára)
 A kiállítás helye: Debrecen, Delizsánsz kiállítóterem
 A kiállítás időpontja: 1986. október 27. – 1987. október 30.
 A kiállítás célja: A debreceni postálkodás és a posta történetének bemutatása, a XIV. századtól napjainkig.
- A forgatókönyv írója: Mészáros Vince, muzeológus (Postamúzeum)
 Tóth Judit dr., muzeológus (Postamúzeum)
- A kiállítás kivitelezői: Povorai Gábor, grafikus (Postamúzeum)
 Koppándi Ágnes, fényképész (Postamúzeum)

4. ábra. A Magyar Posta a századfordulón (Ópusztaszer)

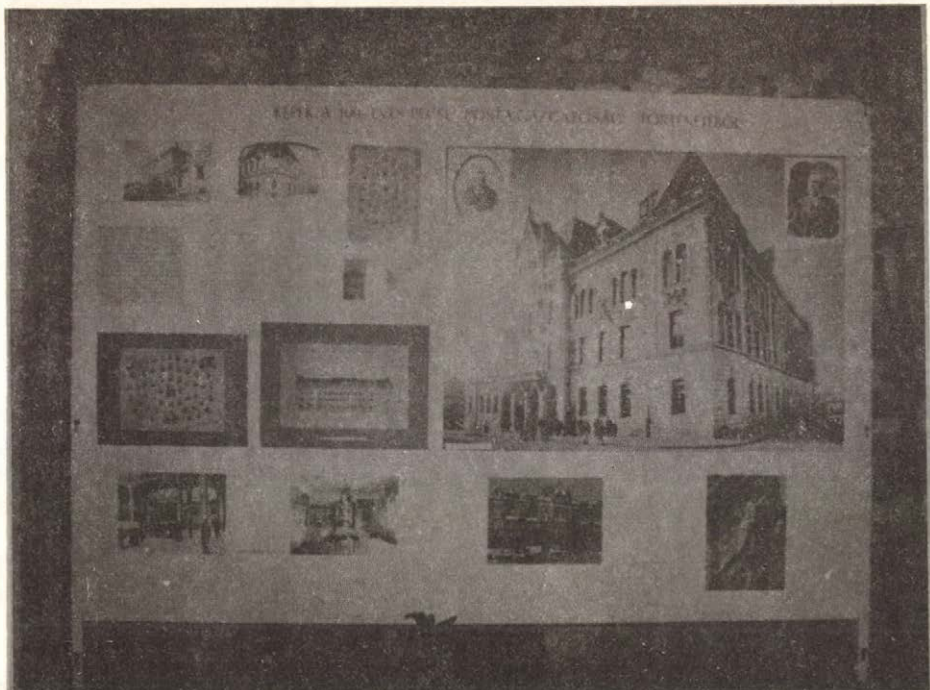
4. A kiállítás címe: „A Magyar Posta a századfordulón”
 A kiállítás helye: Ópusztaszeri Nemzeti Történelmi Emlékparkban, a Tömörkényből áttelepített községháza épületében
 A megnyitás időpontja: 1987. május 17.
 A kiállítás céja: A XIX-XX. század fordulójára jellemző kisebb kincstári postahivatal berendezéseinek, munkaeszközeinek, az időszak postaszervezetének és a postamesternő munkájának bemutatása.
 Forgatókönyv-koncepció, berendezési terv: Kovács Gergelyné, igazgató (Postamúzeum)
 A forgatókönyv írója: Kamody Miklós dr., muzeológus (Postamúzeum)
 Kisfaludy Júlia, muzeológus (Postamúzeum)
 Rákóczi Margit, könyvtáros (Postamúzeum)
 Sípos Józsefné, muzeológus (Bélyegmúzeum)
 A kiállítás létrehozói: Mészáros Vince, muzeológus (Postamúzeum)
 Kiss János, szakértő (Postamúzeum)
 Szili József, szakértő (Postamúzeum)
 A kiállítás kivitelezői: Povorai Gábor, grafikus (Postamúzeum)
 Koppándi Ágnes, fényképész (Postamúzeum)
 Grünwald Éva, restaurátor (Postamúzeum)
 Hollán János, asztalos (Szeged)
 Az épület műemléki felújításának költségeit a Magyar Posta fedezte, a munkálatokat a Szegedi Postaigazgatóság végezte.

5. ábra. „Kronika a hírközlésről” (Nagyvázsony)

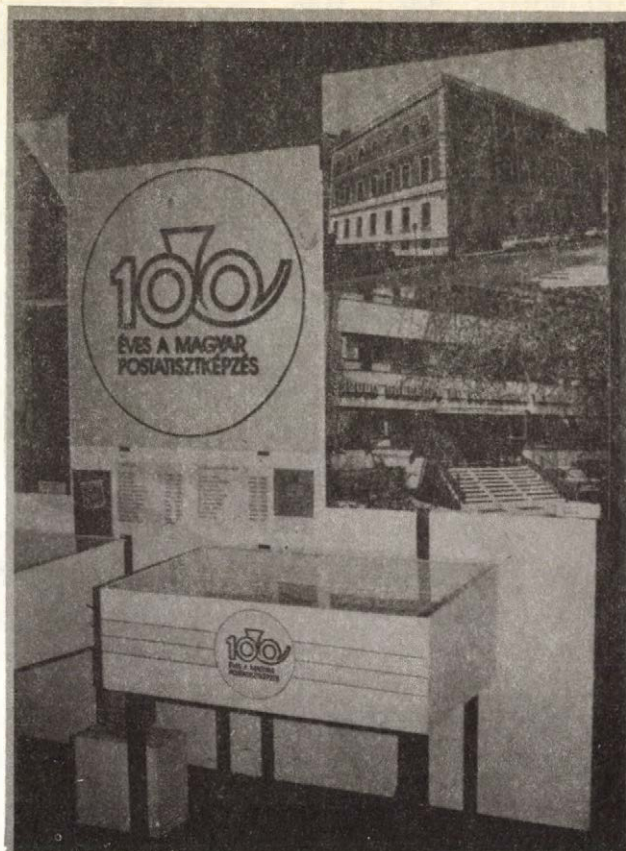
5. A kiállítás címe: „Kronika a hírközlésről”
 A kiállítás helye: Nagyvázsony, Postamúzeum
 A megnyitás időpontja: 1987. június 29.
 A kiállítás célja: A posta és a hírközlés fejlődésének bemutatása.
 A forgatókönyv készítői: Kisfaludi Júlia, muzeológus (Postamúzeum)
 Krizsákné F. Pirooska, muzeológus (Postamúzeum)
 Tóth Judit dr., muzeológus (Postamúzeum)
 Szegedi Istvánné, muzeológus (Bélyegmúzeum)
 Hernitz Ferenc, szakértő (Soproni Postaigazgatóság)
- A kiállítás kivitelezői:
 Povorai Gábor, grafikus (Postamúzeum)
 Majsai Mária, grafikus (Bélyegmúzeum)
 Koppándi Ágnes, fényképész (Postamúzeum)

6. ábra. „Képek a 100 éves Pécsi Postaigazgatóság történetéből”

6. A kiállítás címe: „Képek a 100 éves Pécsi Postaigazgatóság történetéből, 1887-1987”
 A kiállítás helye: Pécs, Helytörténeti és Munkásmozgalmi Múzeum
 A megnyitás időpontja: 1987. szeptember 1.
 A kiállítás célja: A Pécsi Postaigazgatóság 100 éves történetének bemutatása
 A forgatókönyv készítői: Krizsákné F. Piroska, muzeológus (Postamúzeum)
 Tóth Judit dr., muzeológus (Postamúzeum)
 Kiss Béláné, muzeológus (Bélyegmúzeum)
 A kiállítás kivitelezői: Povorai Gábor, grafikus (Postamúzeum)
 Majsai Mária, grafikus (Bélyegmúzeum)
 Koppándi Ágnes, fényképész (Postamúzeum)

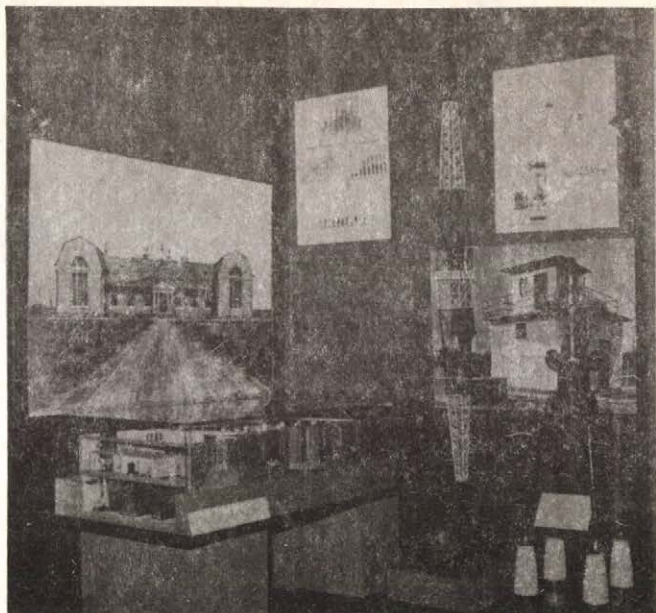

7. ábra. „100 éves a magyar postatisztképzés”

7. A kiállítás címe: „100 éves a magyar postatisztképzés”
 A kiállítás helye: Budapest, Postamúzeum, majd 1988. október 28-tól:
 a Debreceni Delizsánsz kiállítóterem
 A megnyitás időpontja: 1988. szeptember 9.
 A kiállítás célja: A postatisztképzés történetének bemutatása eredeti dokumentu-
 mok és életképek segítségével.
 A forgatókönyv készítője: Krizsákné F. Piroska, muzeológus (Postamúzeum)
 A kiállítás kivitelezői: Povorai Gábor, grafikus (Postamúzeum)
 Koppándi Ágnes, fényképész (Postamúzeum)

8. ábra. „60 éves a lakihegyi rádióállomás és a Magyar Rádió stúdiója”

8. A kiállítás címe: „60 éves a lakihegyi rádióállomás és a Magyar Rádió stúdiója”
A kiállítás helye: Budapest, Postamúzeum
A megnyitás időpontja: 1988. október 25.
A kiállítás célja: A Magyar Rádió stúdiójának és a 60 éves lakihegyi adó eseményeinek bemutatása.
- A forgatókönyv készítői: Krizsákné F. Piroska, muzeológus (Postamúzeum)
Szabó Miklós, fősztályvezető (Magyar Rádió)
- A kiállítás kivitelezői: Povorai Gábor, grafikus (Postamúzeum)
Koppándi Ágnes, fényképész (Postamúzeum)
A Magyar Rádió asztalosüzeme

Exhibitions of the Postal Museum

1. Title of the exhibition: „From Stage-coach to Mobile Post” (postal historical exhibition at Balaton szemes)
2. Place and date of opening of the exhibition: Balaton szemes, Postal Museum, 15/07/1986
3. Exhibition of Gyula Kiss, naive wood-carver, Budapest Postal Museum, 04/08/1986
3. Pictures of Six Centuries of Debrecen Post (625th anniversary of the declaration of town of Debrecen) Debrecen Stage-coach Exhibition Hall, 27/10/1986
4. The Hungarian Post at the Turn of the Century National Historical Memorial Park of Ópusztaszer, 17/05/1987
5. Chronicle of Communication, Nagyvázsony, Postal Museum, 29/06/1987
6. Pictures of the History of the 100-year Old Postal Direction of Pécs, 1887-1987 Pécs, Museum of Local History and Workers’ Movement, 01/09/1987
7. 60th Anniversary of the Lakihegy Radio Station and the Studio of the Hungarian Radio, Budapest, Postal Museum, 25/10/1988
8. 100th Anniversary of the Training of Hungarian Postal Officers, Budapest, Postal Museum, 09/09/1988
also exhibited in the Debrecen Stage-coach Exhibition Hall from 28/10/1988

A MÚZEUM TÖRZSGYŰJTEMÉNYEINEK GYARAPODÁSA

(db-ban)

	1986	1987	1988
Távközléstörténeti gyűjtemény	31	36	44
Postatörténeti gyűjtemény	141	323	347
Dokumentációs gyűjtemény	1047	4447	3377
Adattári gyűjtemény		1733	2436
Könyvtári gyűjtemény	1246	116	416

A POSTAMÚZEUM MUNKATÁRSAINAK NÉVJEGYZÉKE (1989)

Név	Beosztás	Szakképzettség	Szakterület	Megjegyzés
Kovács Gergelyné	igazgató	magyar-történelem szakos középiskolai tanár, etnográfus	kultúrtörténet	
Kisfaludi Júlia	muzeológus	történelem szakos középiskolai tanár, régész	postatörténet	
Krizsákné Farkas Piroska	muzeológus	műszaki tanár	távközléstörténet	
Sebestyén Kálmán	történelem- muzeológus	történelem szakos középiskolai tanár	kultúrtörténet	
Tóth Judit dr.	muzeológus	magyar szakos középiskolai tanár, etnográfus	postatörténet	
Rákóczi Margit	könyvtáros	könyvtár-népművelés	könyvtáros	
Grünwald Éva	restaurátor	középfokú restaurátori szakképzettség	általános restaurátor	
Koppándi Ágnes	fényképész	fényképész	fényképezés	
Povorai Gábor	grafikus	rajz- és népművelő tanár	kiállításrendező	
Hadi Antalné	gazdasági előadó	közgazdasági technikum	gazdasági és pénzügyek	
Bartók Ibolya	általános előadó	érettségi	ügyvitel-üzemeltetés üzemeltetés	
Mészáros Vincze dr.	szaktanácsadó	jogász-történész	technikatörténet	nyugdíjas
Tóttóssy Istvánné dr.	történész	magyar-történelem szakos középiskolai tanár	postatörténet	
Kiss János	szakértő	felsőfokú postaforgalmi szakképzettség	postatörténet	nyugdíjas
Szalay Gyuláné	segéd- könyvtáros	érettségi	könyvtáros	nyugdíjas
Szadovszky Lajosné	photáros	fényképész	reprográfus	nyugdíjas
Molnár Lajos	szakmunkás	kohász, villanyszerelő	fűtés-anyagmozgatás	nyugdíjas

Tartalom

Előszó

Tanulmányok

Heckenast Gábor: A Magyar Rádió stúdiójának története	3
Szabó Miklós: A Telefonhírmondó kezdő évei	31
Krizsákné Farkas Piroska: A távbeszélőközpontok fejlődése 1945 után	47
dr. Mészáros Vince: A távirdától a katedráig	61

Adattári közlemények

Bene Gábor: A 300 év előtti budai postamester	73
dr. Kamody Miklós: Gyöngyös postája a Városi Tanács kezelésében a XIX. században	81
Reöthy Ferenc: Adatok a szemesi posta-lóváltóállomás történetéhez	87

Kiállítás és könyvismertetések

Kovács Gergelyné: Az Amerikai Nemzeti Történeli Múzeum postatörténeli kiállítása	95
Sebestyén Kálmán: Nagyszében postatörténeli	105

Múzeumi krónika

Sebestyén Kálmán: A Postamúzeum kiállításai (1986-1988)	115
A Múzeum gyűjteményeinek gyarapodása	124
A Postamúzeum munkatársainak névjegyzéke	125

